

Laadukasta taidetta laajalle yleisölle
Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuuden arviointia

Tarja Hartman
Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma
Kulttuuriperinnön tutkimus
Huhtikuu 2017

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/
Humanistinen tiedekunta

HARTMAN, TARJA: Laadukasta taidetta laajalle yleisölle. Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuuden arviointia

Pro gradu -tutkielma 80 s., 2 liites.

Kulttuuriperinnön tutkimus

Huhtikuu 2017

Tutkielmani aiheena on Suomen taideakatemian säätiön järjestämän kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuuden arviointi. Tutkielmani tarkoitus on taustoittaa Kansallisgallerian nykyistä ja tulevaa vientinäyttelytoimintaa. Esitän tutkielmassani kronologisen kokonaiskatsauksen Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnasta. Yhteensä maamme kiersi 85 näyttelyä. Ensimmäinen Suomen taideakatemian säätiön järjestämä kiertonäyttely lähti kierrokselleen vuonna 1950 ja viimeinen vuonna 1988. Kiertonäyttelytoimintaa järjesti vuodesta 1956 valistusosasto, joka vuonna 1972 muutti nimensä näyttely- ja tiedotusosastoksi. Kiertonäyttelytoiminta tässä muodossaan päättyi säätiön valtiollistamisen myötä vuonna 1990, eikä uudessa organisaatiomallissa enää ollut omaa osastoa kiertonäyttelyille.

Tutkielmani tavoitteena on pohtia vaikuttavuuden käsitettä suhteessa kiertonäyttelytoimintaan. Etsin vastausta siihen, miten vaikuttavuusarviointia voidaan tehdä. Arvioin kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuutta vaikutusketjuajattelun avulla. Käytän vaikutusketjuajattelun yksinkertaista mallia tavoitteet-keinot-tulokset. Tutkimuskysymyksiäni ovat: Mitä tavoitteita toiminnalle on asetettu? Millä keinoilla tavoitteisiin on pyritty pääsemään? Miten hyvin tavoitteisiin on päästy eli millaisia tuloksia kiertonäyttelytoiminnalla on saatu?

Tutkimusaineistona olen käyttänyt asiantuntijahaastatteluja, arkistomateriaalia sekä lehdistömateriaalia. Tutkimusmenetelmäni ovat sisällönanalyysi ja lähiluku. Käyttämäni eri aineistotyypit valottavat kukin osaltaan kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuutta tarjoamalla erilaisia näkökulmia aiheeseen. Arkistomateriaalista, kuten Suomen taideakatemian säätiön vuosi- ja toimintakertomuksista, olen saanut selville virallista tietoa toiminnan tavoitteista. Lehdistömateriaali antaa tietoa esimerkiksi näyttelyiden vastaanotosta. Asiantuntijahaastattelut puolestaan tuovat esiin alan sisäistä arvotusta sekä antavat lisätietoa virallisen dokumentaation lisäksi.

Tutkielmani osoittaa, että Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan tavoitteena oli saada korkealaatuista taidetta mahdollisimman monen ihmisen ulottuville Suomessa. Tavoitteet pyrittiin saavuttamaan maantieteellisesti laajalle leviävien kiertonäyttelyiden avulla. Kiertonäyttelyiden aiheiden valintaa tehtiin monipuolisuuden, kiinnostavuuden ja ajankohtaisuuden perusteella. Tutkimukseni perusteella voin sanoa, että näyttelyt olivat laadukkaita ja keräsivät paljon yleisöä.

Asiasanat: kiertonäyttelyt, vaikuttavuus, asiantuntijahaastattelu

Sisällys

1	Johdanto.....	1
1.1	Suomen museotoiminnan historiaa.....	5
1.2	Aineiston esittely.....	7
1.3	Suhde aikaisempaan tutkimukseen ja tutkimuskenttään.....	13
2	Vaikuttavuus ja sen arviointi.....	17
2.1	Vaikutusketjuajattelu.....	19
2.2	Vaikuttavuusindikaattorit.....	26
3	Kiertonäyttelytoiminta.....	29
3.1	Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminta.....	30
3.1.1	Kiertonäyttelytoiminnan alkuvaiheet 1950–1980.....	33
3.1.2	Kiertonäyttelytoiminnan vakiintuminen, 1980-luku.....	37
3.1.3	Kiertonäyttelytoiminnan päättyminen, 1990.....	40
3.2	Muu valtakunnallinen kiertonäyttelytoiminta.....	43
4	Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnalle asetetut tavoitteet sekä keinot niiden saavuttamiseen.....	49
4.1	Korkeatasoista taidetta maanlaajuisesti.....	51
4.2	Keinot eli miten tavoitteisiin pyrittiin pääsemään.....	53
5	Tulokset eli tavoitteiden toteutuminen.....	56
5.1	Näyttelyiden kävijämäärät menestyksen mittarina.....	58
5.2	Yhteistyön suuri merkitys.....	60
5.3	Tutkimus näyttelyiden perustana.....	62
5.4	Haasteena teosten rajallinen laina-aika.....	64
6	Loppupäätelmät.....	67
	LÄHTEET.....	74

1 Johdanto

Suomen taideakatemian säätiö järjesti valtakunnallista kiertonäyttelytoimintaa 1950-luvulta aina 1980-luvun lopulle asti. Ensimmäinen Suomen taideakatemian kiertonäyttely järjestettiin vuonna 1950 ja viimeinen lähti kierrokselleen vuonna 1988. Kiertonäyttelytoiminta toi taidetta nähtäväksi yhteensä 85 kiertonäyttelyn verran kattavasti koko maan laajuudelle. Näin ihmiset ympäri Suomen saivat mahdollisuuden tutustua laadukkaasti esitettyyn taiteeseen. Kiertonäyttelyt olivat aiheiltaan ja toteutustavoiltaan monipuolisia ja esittelivät kunkin näyttelyn teeman mukaisesti niin vanhoja klassikoita kuin nykytaidettakin. Eri näyttelyissä oli esillä maalauksia, grafiikkaa ja veistostaidetta. Näyttelyihin liittyi myös voimakas tutkimuksellinen ote, mikä näkyy laadukkaasti kirjoitetuissa näyttelyjulkaisuissa. Kiertonäyttelytoiminta oli aikansa tapa levittää taidetta mahdollisimman monien ulottuville.

Tutkielmani aiheena on Suomen taideakatemian säätiön järjestämän kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuuden arviointi. Teoreettisena viitekehyksenä käsittelen vaikuttavuustutkimusta ja punaisena lankana läpi työn kuljetan kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuuden arvioinnin kysymyksiä. Olen kiinnostunut siitä, miten vaikuttavuustutkimusta voisi soveltaa kiertonäyttelytoiminnan arviointiin. Aiheeni taustalla on kiinnostukseni museologiaan ja museohistoriaan. Työskentelen Kansallisgalleriassa ja halusin tehdä Pro gradu -tutkielmani työpaikkani kanssa yhteistyössä, koska minulle on tärkeää, että tutkimukseni on tarpeellinen ja merkityksellinen. Ateneumin taidemuseon johtaja, museologian dosentti Susanna Pettersson ehdotti minulle muutamia tutkimusaiheita liittyen museopedagogiikan kehitykseen ja yhtenä hänen ehdottamistaan aiheista oli Suomen taideakatemian säätiön näyttely- ja tiedotusosaston järjestämä kiertonäyttelytoiminta. Tutkimukseni toteuttamista on auttanut museon johtajan ja muun henkilöstön tuki ja kontaktit sekä helppo arkistomateriaalien saavutettavuus, koska käyttämäni Kansallisgallerian arkisto sijaitsee Ateneumin tiloissa.

Tutkielmani tarkoitus on arvioida millä tavalla ja kuinka hyvin Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnalle asetettuja tavoitteita on saavutettu. Tutkielmani taustoitaa Kansallisgallerian nykyistä ja tulevaa vientinäyttelytoimintaa. Kansallisgalleria

haluaa panostaa näyttely- ja tutkimustoiminnan vaikuttavuuteen sekä kotimaisten ja ulkomaisten verkostojen laajentamiseen. Osana tätä on vientinäyttelytoiminnan kehittäminen, sen tehostaminen ja laajentaminen. Laajemmin myös Euroopan tasolla 2000-luvulla on haluttu kiinnittää huomiota kokoelmien liikkuvuuteen esimerkiksi erilaisten projektien ja hankkeiden avulla. Aiheeni kiinnostavuutta lisää se, että Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnasta ei ole aikaisemmin tehty tutkimusta, joten tutkielmani paikkaa tätä aukkoa. Tutkimukseni antaa taustatietoa niistä asioista, jotka ovat olleet merkityksellisiä, kun Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoimintaa on järjestetty.

Tutkielman rajausta pohtiessani aloin miettiä, miten voitaisiin saada hyödyllistä tietoa jo päättyneestä kiertonäyttelytoiminnasta nykypäivään. Pyörittelin ajatuksia toiminnan merkityksestä ja vaikutuksesta ja lopulta päädyin rajaamaan tutkimukseni painopisteen kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuuden arviointiin. Vaikuttavuus on käsite, jonka olen määritellyt kuvaavan tietyn toiminnan vaikutuksia laajasti ja pitkällä tähtäimellä.

Tutkimukseni tavoitteena on pohtia vaikuttavuuden käsitettä suhteessa kiertonäyttelytoimintaan. Pääkysymykseni on: Miten vaikuttavuuden arviointia voidaan tehdä? Pekka Kettusen mukaan vaikuttavuuden arviointi edellyttää, että toiminnan tavoitteet ja toimenpiteet ovat selkeitä ja tulokset ovat mitattavissa. Ketju tavoitteet-keinot-tulokset on vaikuttavuuden arvioinnin edellytys ja se, että kustakin näistä on selvä käsitys.¹ Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuutta päästään arvioimaan tämän ketjun kautta kartoittamalla aineistolähteiden avulla toiminnan tavoitteet, keinot niihin pääsemiseksi sekä toiminnan tulokset. Alakysymyksinä siis ovat: Mitä tavoitteita toiminnalle on asetettu? Millä keinoilla tavoitteisiin on pyritty pääsemään? Miten hyvin tavoitteisiin on päästy eli millaisia tuloksia kiertonäyttelytoiminnalla on saatu?

Tutkielmani rakenne on seuraava: Johdannon jälkeen luvussa 2 perehdyn vaikuttavuuskeskusteluun, vaikuttavuuden arviointiin sekä alan terminologiaan suhteessa kiertonäyttelytoimintaan. Luvussa 3 esitän kokonaiskatsauksen Suomen taideakatemian kiertonäyttelytoiminnasta edeten kronologisesti toiminnan alkuvaiheista 1980-luvun vakiintuneeseen vaiheeseen sekä toiminnan päättymiseen vuonna 1990. Esittelen myös muuta

¹ Kettunen 2016, 15.

valtakunnallista kiertonäyttelytoimintaa sekä Suomessa että laajemmin Euroopan tasolla. Luku 4 käsittelee kiertonäyttelytoiminnan tavoitteita sekä keinoja näihin tavoitteisiin pääsemiseksi. Lukuun 5 kokoan tuloksia siitä, miten hyvin tavoitteisiin on päästy. Johtopäätöksissäni luvussa 6 palaan takaisin tutkimuskysymyksiini ja pohdin vaikuttavuusajattelua ja kiertonäyttelytoiminnan arviointia sekä teosten liikkuvuuden tulevaisuuden näkymiä.

Alun perin minun oli tarkoitus rajata tutkielmani ajallisesti käsittelemään yhtä vuosikymmentä, 1980-lukua, koska kiertonäyttelytoiminnan vakiintuneeseen kauteen keskittyminen tuntui hedelmälliseltä. Myöhemmin tutkielmaa kirjoittaessani huomasin, että mielenkiintoni kohteena on ennemminkin kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuuden arviointi ja ajallinen rajausta yhteen vuosikymmeneen tuntui rajoittavalta. Rajausta siis tutkielmani käsittelemään ensisijaisesti kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuuteen liittyviä kysymyksiä.

Kiertonäyttelyllä tarkoitetaan nimensä mukaisesti useammassa kuin yhdessä paikassa esillä olevaa näyttelyä. Käsitän kiertonäyttelyn tarkoittavan sellaista näyttelyä, joka on koottu huomioiden, että näyttely kiertää eri paikoissa ja näyttelytiloissa. Kiertonäyttelyn teosten valinnassa tulee ottaa huomioon niiden soveltuvuus kiertoon, eli mahdollisuus niiden kuljettamiseen, toistuviin pakkaamisiin ja purkamisiin. Yksittäinen kiertonäyttely ei välttämättä pysy kokoonpanoltaan juuri samanlaisena koko kiertonsa ajan, vaan muuttuu teosten määrän ja ripustuksen osalta kuhunkin näyttelytilaan ja -paikkaan.

Michael Belcherin mukaan näyttelyn vaikuttavuus on objektiivista arviointia siitä, kuinka hyvin näyttely suorittaa sen erilaisia tehtäviä ja erityisesti, kuinka hyvin se tekee niin suhteessa asetettuihin tavoitteisiin ja päämääriin. On myös muita, subjektiivisia tapoja arvioida näyttelyä, mutta nämä ovat yleensä henkilökohtaisiin mieltymyksiin perustuvia arvioita näyttelystä. Myös subjektiiviset arviot ovat tärkeitä, mutta niillä on rajoitummat käyttötavat.²

Voidaankin erottaa näyttelyiden arvioinnissa tavoitteisiin ja niiden toteutumiseen liittyvä vaikuttavuus sekä esimerkiksi kävijätutkimusten avulla selvitettävä museokävijän

² Belcher 1991, 198.

subjektiivinen kokemus. Haluan tutkielmassani valottaa niitä tavoitteita ja päämääriä, joita kiertonäyttelyille on asetettu ja arvioin sitä, millä tavalla ja miten hyvin nämä tavoitteet on saavutettu. Olen kiinnostunut koko kiertonäyttelytoiminnan tavoitteista, enkä keskity arvioimaan yksittäisten näyttelyiden vaikuttavuutta. Kuten Belcher mainitsi, on subjektiivisia tapoja arvioida näyttelyä esimerkiksi kävijätutkimusten avulla, mutta haluan tarkastella kiertonäyttelytoimintaa nimenomaan museoammattilaisten näkökulmasta.

Keskityn analysoimaan kiertonäyttelytoiminnan kulttuurisia ja sivistyksellisiä vaikutuksia. Kulttuuriset ja sivistykselliset vaikutukset ovat aineistossani keskeisessä osassa, koska näyttelyiden tavoitteiden suhteen näkökulma on miltei poikkeuksetta ollut kulttuurielämysten ja sitä kautta sivistyksen lisäämisessä. Sosiaaliset vaikutukset ja taloudelliset vaikutukset rajaavat pois tutkielmastani, koska hyvinvointia ja terveyttä koskevat seikat sekä taloudelliset teemat nousivat vain hyvin vähän esiin tutkimusaineistostani. Suomen taideakatemia oli säätiömuotoinen, joten taloudellista voittoa ei kiertonäyttelytoiminnalla sen vuoksi tavoiteltu.

Suomen taideakatemian säätiön organisaatio jakautui Ateneumin taidemuseoon, Sinebryhoffin taidemuseoon ja näyttely- ja tiedotusosastoon. Näyttely- ja tiedotusosaston toimintaan kuului kiertonäyttelytoiminnan lisäksi myös julkaisu- ja tutkimustoimintaa. Osastoon kuuluivat lisäksi leikearkisto sekä dia- ja filmiarkisto ja -lainaamo. Lisäksi Suomen taideakatemian säätiön organisaatioon kuului vuoteen 1985 asti taideakatemian koulu. Taideakatemian koulu siirtyi syksyllä 1985 valtion hallintaan ja aloitti itsenäisen toimintansa Kuvataideakatemiaan.³

Suomen taideakatemian säätiön museot Ateneumin taidemuseo ja Sinebryhoffin taidemuseo sekä näyttely- ja tiedotusosasto ja hallintotoimisto sulautettiin valtion taidemuseoon vuonna 1990. Valtion taidemuseo käsitti Suomen taiteen, ulkomaisen taiteen ja nykytaiteen museot, kuvataiteen keskusarkiston, yleisen osaston sekä erilliset yksiköt museopedagogista toimintaa ja konservointia varten.⁴ Näin Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosaston kiertonäyttelytoiminta tuli sellaisessa muodossaan tiensä päähän. Valtion taidemuseolla ei ollut omaa organisaatiota kiertonäyttelytoiminnalle.

³ Suomen taideakatemian säätiön vuosikertomus 1986, 4. Arkistokokoelmat. Kansallisgalleria.

⁴ Suomen taideakatemian säätiön vuosikertomus 1990, 2. Arkistokokoelmat. Kansallisgalleria.

Suomen taideakatemia säätiö on hallinnollinen, juridinen henkilö ja käytän tutkielmasani organisaatiosta tätä muotoa silloin, kun puhutaan esimerkiksi toiminnan rahoitukseen, päätöksiin tai nimityksiin liittyvistä asioista. Muotoa Suomen taideakatemia käytän siinä tapauksessa, kun kyse on toiminnasta, josta Suomen taideakatemia vastaa. Suomen taideakatemia säätiön näyttely- ja tiedotusosasto järjesti vuodesta 1973 alkaen kiertonäyttelytoimintaa sekä hoiti leikearkistoa ja dialainaamoja. Näitä toimintoja käsitellessäni puhun näyttely- ja tiedotusosastosta.

1.1 Suomen museotoiminnan historiaa

Esittelen tutkimukseni taustaksi Suomen taideakatemia säätiön historiaa sekä yleisesti Suomen museotoiminnan muotoutumista. Suomen Taideyhdistyksen ja Suomen taideakatemia säätiön edeltäjä Suomen Taideyhdistys perustettiin vuonna 1846.⁵ Suomen Taideyhdistys toimi lähes sata vuotta hoitaen perustamia taidekouluja ja taidemuseota. Suomen Taideakatemia perustettiin ensimmäisessä muodossaan jo vuonna 1922 ja se toimi aina vuoteen 1939 asti. Vuonna 1939 Suomen Taideakatemia päätettiin muodostaa itsenäiseksi säätiöksi, jonka pääasiallisena tehtävänä oli Ateneumin taidekokoelmien ja Suomen Taideakatemia koulun hoito ja kehittäminen. Suomen Taideyhdistys jäi toimimaan laajoille piireille tarkoitettuna taidevalistuksen välittäjänä.⁶ Suomen Taideakatemia perustettiin vastaamaan kuvataiteen alan valtakunnallisista laitoksista ja niiden toiminnasta. Sen lisäksi, että se huolehti käytännön museo- ja koulutoimista, sen katsottiin huolehtivan alan yleisten asioiden käsittelemisestä, valvonnasta ja kehittämisestä.⁷

1980-luvun lopulla alettiin valmistella Suomen taideakatemia säätiön valtiollistamista ja valtakunnallisen kuvataiteen keskusmuseon muodostamista. Keskustaidetoimikunnan vuonna 1988 julkaisemassa mietinnössä kerrotaan päätöksen taustoista ja avataan syitä muutoksen tarpeellisuudelle. Mietinnön ehdotuksen mukaan pääosin valtionavustusvaroin ylläpidettävät Suomen taideakatemia säätiön toimintayksiköt Ateneumin taidemuseo, näyttely- ja tiedotusosasto sekä hallintotoimisto, siirretään valtion omistukseen.

⁵ Pettersson 2008, 71.

⁶ Suomen taideakatemia vuosijulkaisu 1940–48, 9. Arkistokokoelmat, Kansalliskallio.

⁷ Valkonen 1989, 10.

Tehtävät ja toiminta siirtyvät tälle uudelle Valtion taidemuseolle ja se siirtyy opetusministeriön alaiseksi valtion laitokseksi.⁸ Suomen Taideakatemia luovutti vastuun Valtion taidemuseolle vuonna 1990. Jälleen vuonna 2014 tapahtui muutos, jolloin Valtion taidemuseo taas säätöitettiin Kansallisgalleriaksi.

Taidemuseoiden määrän sekä ammattimaisen henkilöstön kehitys Suomessa on tapahtunut sykäyksittäin. Autonomian ajan lopulla Suomessa oli kuusi taidemuseota ja itsenäistymisen ensimmäisinä vuosikymmeninä perustettiin vain kaksi uutta taidemuseota, Maahengen temppeli (Emil Cedercreutzin museo) Harjavaltaan ja Ville Vallgren -museo Porvooseen. Kummankin museon perustamiseen oli henkilöhistoriallinen tausta. Vuonna 1921 avattiin Sinebryhoffin taidemuseo. 1930-luku oli museoiden kannalta taasisen kehityksen kautta, Tampereen taidemuseo perustettiin vuonna 1931 ja Gösta Serlachiuksen taidemuseo Mänttään vuonna 1933. Vuonna 1953 Suomessa oli jo 18 taidemuseota.⁹ Suomeen alettiin vähitellen sotien ja säännöstelyn päättyessä 1940-luvun lopussa ja 1950-luvulla perustaa vakituisia museovirkoja ympäri Suomea.¹⁰ Suomen huomattiin yllättäen vaurastuvan ja elintason nousevan 1950-luvulla ja erityisesti 1960-luvun alussa. Ruotsista omaksuttu kansalaisten yhdenvertaisuuden periaate ja valtion ja kuntien verotulojen kasvu johtivat yhteiskunnallisten sosiaali- ja sivistyspalvelujen kehittämiseen.¹¹

Museotoiminnan kehitys jatkui 1950-luvulla vilkkaana, museoliitto sai tällöin jaettavakseen veikkausvoittovaroista osoitetut museoiden valtionavustukset. Avustusten painopiste siirtyi tutkimus- ja julkaisutoiminnan tukemiseen, joka osaltaan johti museotoiminnan nopeaan muutokseen ammattimaiseksi. 1960-luku oli erityisesti taidemuseoiden vuosikymmen, Suomeen perustettiin 14 uutta taidemuseota lyhyenä aikana. Sama määrä oli perustettu edellisen 40 vuoden aikana yhteensä. 1960-luvulla yhteiskunta purki edistämään museotoimintaa monien komiteamietintöjen, lakiesityksien ja lakien avulla. 1970-luvulla lainsäädännöllinen uudistustyö johti museoiden keskushallinnon uudelleenorganisointiin ja museoviraston perustamiseen vuonna 1972. Yleinen pyrkimys oli uudistaa hallintorakenteita ja tätä kautta kehittää toimintoja. Komiteat asetettiin samaan

⁸ Keskustaidemuseotoimikunnan mietintö 1988, kuvailulehti.

⁹ Heinonen & Lahti 2001, 63–68.

¹⁰ Vilkuna 2010, 33.

¹¹ Vilkuna 1998, 105.

aikaan selvittämään museoiden aluehallintoa ja valtionavustusjärjestelmää.¹² Yhtenä Suomen kulttuuripoliittisena päämääränä oli 1970-luvulla saada kulttuuripalvelut kaikkien ulottuville. Aluetaidemuseokokeilu alkoi vuonna 1973 ja vuonna 1976 laajentui käsittämään myös kulttuurihistorialliset museot. Ruotsin kulttuuriperintöhallinnon uudistaminen ja alueellisen toimivallan siirtyminen lääninhallituksiin vuonna 1976 kiirohti myös Suomessa aluemuseojärjestelmän toteuttamista. Suomen maakunnallisten keskusmuseoiden verkosto käsitti sekä kulttuurihistorialliset maakuntamuseot että aluetaidemuseot. 1980- ja 1990-luvun kuluessa nimettiin 20 maakuntamuseota ja 16 aluetaidemuseota. Maakunnallisten keskusmuseoiden perustamisessa oli kyse valtion osallistumisesta siihen asti kuntien, säätiöiden tai yhdistysten rahoittamaan museotoimintaan.¹³

1960- ja 1970-luvuilla museoala ammatillistui laajasti, museoista vastasivat täysipäiväiset museonjohtajat sivutoimisten museonhoitajien sijaan.¹⁴ 1970-luvulla myös paikallistasolla kiinnitettiin huomiota museoiden kehittämistyöhön ja hallinnollisiin järjestelyihin, monet yksityiset museot siirrettiin kuntien omistukseen ja kuntien taloudellinen panostus museotoimintaan kasvoi. Museoalan vakinaisia virkoja perustettiin erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla, jolloin kunnat kehittivät määrätietoisesti museotoimintojaan. 1980-luvun puolivälissä Suomen museoissa oli noin 350 museoammatillisen koulutuksen saanutta työntekijää.¹⁵

1.2 Aineiston esittely

Tutkimusaineistoni koostuu kolmesta pääryhmästä, hallinnollisista asiakirjoista, sanomalehtileikkeistä ja asiantuntijahaastatteluista. Lähdeaineistoni avulla olen kartoittanut, mitä tavoitteita näyttelyille on asetettu ja millaista viestiä niiden on haluttu yleisölle antavan. Hallinnolliset asiakirjat ovat antaneet virallista, painettua tietoa kiertonäyttelytoiminnasta. Sanomalehtileikkeistä olen saanut tietoa esimerkiksi näyttelyiden vastaanotosta. Asiantuntijahaastatteluista olen saanut selville edellä mainittuja asioita sekä li-

¹² Heinonen & Lahti 2001, 68–69.

¹³ Vilkuna 2010, 36–38.

¹⁴ Vilkuna 1998, 106.

¹⁵ Heinonen & Lahti 2001, 70.

säksi haastattelujen kautta on ollut mahdollista saada tietoa kiertonäyttelytoiminnan arvoista ja merkittävydestä sekä alan sisäisestä arvotuksesta. Asiantuntijahaastatteluja olen tehnyt sekä kiertonäyttelyiden tekijöille että niiden vastaanottajille. Kukin aineistoryhmä on tuonut osaltaan vastauksia toiminnan vaikuttavuuteen ja sen arviointiin liittyviin kysymyksiin. Vertaan näitä eri aineistoryhmien antamia vastauksia keskenään ja pohdin eri aineistolähteiden välillä vahvistaako haastatteluissa esiin tullut tieto esimerkiksi toimintakertomuksissa kerrottuja asioita. Kiinnitän huomiota siihen, ovatko eri aineistolähteiden antamat tiedot keskenään linjassa vai esiintyykö eroavaisuuksia ja pohdin sitä, mitä tämä kertoo kiertonäyttelytoiminnasta. Olen kiinnostunut siitä, mitkä seikat nousevat esiin ja toistuvat eri aineistoryhmissä suhteessa tutkimuskysymyksiini.

Ajatukset lähdeaineiston sisältämästä tiedosta ovat Jorma Kalelan mukaan muuttuneet muutaman viime vuosikymmenen aikana. Paikkansapitävän tiedon sijasta on ryhdytty puhumaan pätevistä, validista tiedosta. Lähteitä ei enää pidetä luotettavina tai epäluotettavina, vaan eri tavoin informatiivisina. Tämän ajattelutavan mukaan mikä tahansa lähde on periaatteessa käyttökelpoinen todisteena menneestä. Ero lähteiden välillä on suhteellinen, ei absoluuttinen ja kaikki riippuu kysymyksestä ”Onko lähde pätevä vastaamaan juuri tähän kysymykseen?” Kysymys siis edeltää lähdettä eikä päinvastoin.¹⁶ Omat tutkimusaineistoni tarjoavat informaatiota eri tavoin muodostetuista lähteistä. Vaikka painetut lähteet sekä haastattelut tarjoavat tietoa eri muodossa, kutakin lähdettä on tarkasteltava samalla tavalla lähdekriittisesti. Kukin aineisto on tuotettu omana aikanaan ja kirjoittajan tai haastateltavan omista lähtökohdista käsin.

Hallinnollisista asiakirjoista, kuten Suomen Taideakatemia vuosikertomuksista ja toimintakertomuksista saan selville, mitä on virallisesti kiertonäyttelyjen tavoitteista kirjoitettu. Ne kertovat myös sen, missä ja milloin näyttelyt ovat kiertäneet ja miten pitkän ajan. Lisäksi saan näistä selville näyttelyiden kävijämäärät. Vuosi- ja toimintakertomuksissa on kerrottu kiertonäyttelytoiminnalle asetetuista tavoitteista ja ne sisältävät myös huomioita näyttelyiden vastaanotosta. Näyttelyjulkaisut ovat tärkeää materiaalia, koska ne sisältävät tietoa siitä, millaisia näyttelyt ovat olleet ja mitä niistä on yleisölle painetuna kerrottu.

¹⁶ Kalela 2002, 92.

Sanomalehtileikkeistä saamani tieto on kiertonäyttelyiden tavoitteiden ja niiden toteutumisen merkkien löytämisestä. Kiinnitin leikkeiden osalta huomiota kiertonäyttelytoimintaa koskeviin mainintoihin, en arvioihin yksittäisistä näyttelyistä tai niiden onnistumisesta. Erityisesti minua kiinnostivat lehtiartikkelien sisältämät näyttelyiden tekijöiden haastattelut, joissa kerrotaan näyttelyiden tavoitteista ja yleisesti kiertonäyttelytoiminnasta. Varsinkin vuodesta 1984 näyttely- ja tiedotusosaston johtajana toimineen Aune Jääskisen haastattelut ovat lehtileikkeissä hyvin edustettuina. Sain Kansallisgallerian arkistosta tarkasteltavakseni vuosien 1980–1990 lehtileikkeet koskien Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoimintaa. Tutkimuksessani olen käyttänyt artikkeleita seuraavista lehdistä: *Eteenpäin*, *Etelä-Saimaa*, *Hämeen Sanomat*, *Kaleva*, *Karjalainen*, *Kotimaa*, *Lapin Kansa*, *Länsi-Savo*, *Länsi-Suomi*, *Maaseudun Tulevaisuus*, *Satakunnan Kansa*, *Suomenmaa ja Turun Sanomat*. Tutkimukseeni valikoitui lähinnä maakunnallisia sanomalehtiä, koska niissä on useimmiten tarkasteltu kiertonäyttelytoimintaa näyttelyitä vastaanottavan puolen näkökulmasta ja vastaavasti pääkaupunkiseudun lehdissä kiinnitettiin yleensä huomiota Ateneumissa esillä olleisiin näyttelyihin.

Asiantuntijahaastattelut muodostavat tärkeän osan aineistostani. Asiantuntijahaastattelu eroaa kulttuurintutkimuksen piirissä yleisestä tavasta ajatella haastateltava oman elämänsä ja kulttuurinsa asiantuntijana, koska asiantuntijahaastattelun kohdalla asiantuntijuus ja haastattelijan kiinnostus liittyy tietoon, jota haastateltavalla oletettavasti on. Tavallisesti tapaus- ja historiallisessa tutkimuksessa asiantuntijahaastattelulla tarkoitetaan tilannetta, jossa haastateltavilta halutaan saada tietoa tutkittavasta ilmiöstä tai prosessista. Asiantuntijahaastatteluaineiston keruun tavoitteena on tuottaa kuvaus jostakin historiallisesti ainutlaatuisesta ilmiökentästä tai tapahtumakulusta. Haastateltavat ovat kiinnostavia, koska he ovat tuon tapahtumakulun todistajia ja osallisia.¹⁷

Haastateltavat henkilöt näyttelyiden tekijöiden osalta valittiin Ateneumin johtajan ja museologian dosentin Susanna Petterssonin kanssa käytyjen keskustelujen myötä. Näyttelyiden vastaanottavalla puolella toimineet haastateltavat puolestaan valitsin ns. lumipallomenetelmän avulla eli saamalla heistä tietoa edellisiltä haastateltavilta. Yksi kiertonäyttelyjen tekijöille esittämäni haastattelukysymys oli, että ketkä olisivat hyviä haastateltavia maakunnissa. Vastauksista tähän kysymykseen kartoitin maakuntien museoiden

¹⁷ Alastalo & Åkerman 2011, 373–375.

haastateltavia henkilöitä. Lopulta tutkimukseen valikoitui maakunnista viisi haastateltavaa henkilöä heistä annettujen mainintojen perusteella.

Valitsin haastateltaviksi henkilöitä, jotka ovat olleet mukana kiertonäyttelytoiminnan ja näyttelyiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Olen rajannut haastateltavat vain näyttelyiden sisällön kanssa työskennelleisiin henkilöihin, koska tutkimuskysymykseni liittyvät näyttelyiden sisällöllisiin seikkoihin enemmän kuin esimerkiksi teosten fyysisiin ominaisuuksiin tai niiden kuljetukseen. Laajempaa tutkimusta varten voisi haastatella myös muita näyttely- ja tiedotusosaston henkilökunnan jäseniä ja itse taideteosten kanssa työskennelleitä konservaattoreita.

Haastattelukysymykseni liittyivät 1980-luvun kiertonäyttelytoimintaan, koska tutkimukseni rajaus haastattelujen tekemisen aikaan oli vielä aikaperusteinen. Esittelen tässä haastateltavat ja heidän toimensa 1980-luvulla. Haastateltavat henkilöt näyttely- ja tiedotusosastossa olivat Leena Ahtola-Moorhouse, osaston toinen asiamies, Timo Keinänen, apulaisosastonjohtajan sijainen, Riitta Konttinen, tilapäinen amanuenssi ja Soili Sinisalo, apulaisosastonjohtaja sekä johtajan sijainen. Haastateltavat henkilöt maakunnissa näyttelyiden vastaanottavalla puolella olivat Anneli Ilmonen, Tampereen taidemuseon johtaja, Ritva Kava, Emil Cedercreutzin museon johtaja, Taina Lammasaari, Hämeenlinnan taidemuseon amanuenssi sekä viransijainen johtaja, Ulla Pennanen, Joensuun taidemuseon amanuenssi ja Päivi Viherluoto, Hämeenlinnan taidemuseon amanuenssin sijainen.

Järjestin haastattelut kasvotusten, koska näin saatoin helposti tehdä täydentäviä kysymyksiä ja vastata itse haastateltavien mahdollisiin kysymyksiin. Haastattelujen tavoitteena on ollut täydentää muita lähteitä ja saada sellaista arvokasta tietoa, jota ei olisi saatavilla pelkästään asiakirja-aineistoista. Koska haastattelukysymykset liittyvät haastateltavan työhön, pitää huomioida kenen äänellä vastauksia esitetään, instituution tai työpaikan vai haastateltavan omalla henkilökohtaisella äänellä. Tutkimuksessa pitää huomioida myös haastattelijan positio, vaikuttaako se vastauksiin. Oman positioni oli opiskelija tekemässä tutkimusta, mutta kerroin haastateltaville taustatietona ja tutkimuksen aiheen innoittajana myös työskentelystäni Kansallisgalleriassa.

Haastattelumetodina käytin teemahaastattelua. Olin valmistellut kaksi hieman toisistaan eroavaa haastattelukysymysrunkoa, yhden kiertonäyttelyjen tekijöille ja toisen niiden vastaanottajille. Haastattelu eteni kysymysrunгон viitoittamana (liite 1), mutta esitin haastattelun aikana haastateltaville myös tarkentavia lisäkysymyksiä ja kommentteja. Ensimmäisessä kysymyksessä kartoitin sitä, miten haastateltavat olivat olleet kiertonäyttelyiden kanssa tekemisissä. Sitten halusin saada haastateltavilta tietoa siitä, mitä tavoitteita kiertonäyttelyille oli asetettu ja millainen vaikutus näyttelyillä oli. Kysyin myös haastateltavien henkilökohtaista suosikkia näyttelyiden joukosta. Lisäksi halusin tietoa siitä, mitä mieltä haastateltavat olivat kiertonäyttelytoiminnan lopettamisesta.

Haastattelukysymyksissäni näyttely- ja tiedotusosastossa työskennelleille henkilöille olin jakanut kysymykset seuraavien viiden alaotsikon alle: taustakysymyksiä, näyttelyiden tavoitteet ja niiden toteutuminen, henkilökohtaisia muistoja, yhteistyökumppanit ja kiertonäyttelytoiminnan lopettaminen. Maakuntien museoissa kiertonäyttelyiden kanssa tekemisissä olleiden henkilöiden haastatteluissa kysymysrunko oli osin erilainen, koska heiltä halusin kysyä näyttelyiden vastaanotosta ja alueellisesta vaikutuksesta. Näyttelytoiminnan tavoitteet sen sijaan olin jättänyt pois. Alaotsikkoina olivat seuraavat: taustakysymyksiä, näyttelyiden vastaanotto, yhteistyö, henkilökohtaisia muistoja ja kiertonäyttelytoiminnan lopettaminen.

Viimeisimmät kiertonäyttelyt kiersivät yli kolmekymmentä vuotta sitten, joten haastateltavien muistin rajat tuli ottaa huomioon. Mitä vanhemmasta asiasta on kyse, sitä hankalampi haastateltavan on palauttaa mieleensä tapahtumien yksityiskohtia. Muistin palauttamisessa auttavat täsmällisten kysymysten lisäksi erilaiset muistin virkistäjät, kuten haastattelutilanteeseen tuodut valokuvat tai asiakirjat. Haastateltavaa voi myös pyytää etukäteen tutustumaan oheismateriaaliin tai omiin arkistoihinsa aiheesta. Huolellinen haastatteluun valmistautuminen helpottaa myös haastattelijaa esimerkiksi mahdollisten jatkokysymysten esittämisessä.¹⁸

Toteutin haastattelut mahdollisuuksien mukaan Kansallisgallerian arkiston tiloissa, koska siellä oli mahdollista käyttää arkistossa säilytettäviä näyttelyjulkaisuja haastatte-

¹⁸ Alastalo & Åkerman 2011, 379.

lun tukena. Ne toimivat muistin virkistäjinä auttaen haastateltavia muistamaan eri näyttelyt ja sitä kautta niihin liittyviä asioita. Osa haastatteluista toteutettiin haastateltavien kotona tai työpaikalla. Usealla haastateltavalla oli myös itsellään näyttelyjulkaisuja ja muuta arkistomateriaalia tukenaan ja he olivat jo etukäteen muistelleet kyseistä ajanjaksoa. Kaikissa haastatteluissa paikasta riippumatta oli mukana lista kiertäneistä näyttelyistä, joka auttoi näyttelyiden ja esimerkiksi tapahtumien muistamisessa. Lisäksi lähitin etukäteen sähköpostilla tämän listan niin toivoneille haastateltaville, jotta he voisivat etukäteen tutustua siihen.

Jokaisen haastattelun aluksi kysyin haastateltavalta luvan nauhoittaa haastattelu. Haastateltava myös täytti haastattelun käyttöluomalomakkeen kahtena kappaleena. Toinen kappale jäi haastateltavalle ja toinen haastattelijalle. Käyttöluomalomakkeessa kysyttiin muun muassa voiko haastattelua käyttää tutkimustarkoituksiin nyt ja jatkossa, suostumusta haastateltavan nimen käyttöön tutkimuksessa sekä lupaa arkistoida haastatteluaineisto. Olen näin pyrkinyt haastattelujen osalta ottamaan huomioon tutkimuksen eettisyyteen liittyviä asioita. Kunkin haastattelun jälkeen litteroin äänitiedostot tekstitiedostoiksi.

Haastattelujen analyysivaiheessa tulee kiinnittää huomiota siihen, että haastateltavan esittämät asiat ja tapahtumakulut ovat aina erityisessä vuorovaikutustilanteessa esitettyä tulkintaa. Esimerkiksi haastateltavan mainitsemat toimijat ja tilannekuvaukset riippuvat sekä haastateltavan asemasta, henkilöhistoriasta ja itse haastattelutilanteesta. Erityisesti historiallisten prosessien kuvauksessa haastateltava tulkitsee prosessia aina haastatteluhetken näkökulmasta. Tämä saattaa vaikuttaa hyvinkin paljon siihen, minkälaisia asioita hän nostaa esille ja millaisia merkityksiä tapahtumille antaa.¹⁹ Tutkimukseni analyysivaiheessa olen ottanut huomioon haastateltavien subjektiivisen tulkinnan tilanteesta ja olen käyttänyt haastatteluaineistoa tukemaan muita aineistolähteitä vertaillen ja yhdistellen tapahtumia, enkä käytä haastatteluja suoraan faktatiedon lähteenä.

Käyttämäni tutkimusmenetelmä on sisällönanalyysi. Sisällönanalyysi ei merkitse vain aineiston luokittelua, vaan analyysivaiheen tehtävä on saada aineistosta systemaattisesti läpikäyden irti jotain, mitä suorissa lainauksissa ei sellaisenaan ole läsnä.²⁰ Luokittelin tutkimusaineistoni erilaisten teemojen mukaisesti, jotta sain kokonaiskuvan siitä, mitkä

¹⁹ Alastalo & Åkerman 2011, 381.

²⁰ Ruusuvoori, Nikander & Hyvärinen 2010, 19.

aiheet tulivat useammassa haastatteluvastauksessa esiin ja mitkä aiheista saivat vain yksittäisiä mainintoja. Aineistosta esiin nostamiani teemoja olivat muun muassa yhteistyö, näyttelyiden oheistoiminta ja näyttelytoiminnan haasteet. Tutkielmani analyysivaiheessa olen pohtinut yhteyksiä eri aineistolajien ja teemojen välillä.

Tutkimusmenetelmänä olen käyttänyt myös lähilukua. Olen lukenut aineistojani useamman kerran, saaden jokaisella lukukerralla lisää informaatiota tai uuden näkökulman tiettyyn lähteeseen tai teemaan. Lähiluku on Jyrki Pöysän määritelmän mukaan useamassa vaiheessa tapahtuvaa lukemista. Ensimmäisellä lukukerralla teksti hahmotetaan yksityiskohdista kokonaisuuteen päin, kokonaismerkitystä etsien. Uudet lukukerrat, joissa palataan tekstin pariin, ovat ensimmäisen lukukerran tulkintaa syventäviä tai jopa sitä kiistäviä. Esiin nousee yksityiskohtia, jotka ensimmäisellä lukukerralla jäivät huomiotta kokonaisuuden hahmottamisen vuoksi eikä ensivaikutelma ehkä ollutkaan oikea. Lähiluku on siis prosessi, jossa aina uudella lukukerralla on mahdollista löytää uutta, olennaista tietoa, jota ei aikaisemmillä lukukerroilla ole havaittu. Lähiluku voidaan ymmärtää vaiheeksi, jossa tarkennetaan ja korjataan omia tulkintoja, jotta mahdolliset myöhemmät aineistojen väliset vertailut olisivat mahdollisimman lujalla pohjalla.²¹

1.3 Suhde aikaisempaan tutkimukseen ja tutkimuskenttään

Vaikuttavuuden arviointiin liittyvää tutkimuskirjallisuutta löytyy runsaasti, mutta kiertonäyttelytoiminta on ollut harvoin tutkimuksen kohteena. Vaikuttavuudesta keskustellaan nykyään vilkkaasti ja kirjallisuutta vaikuttavuudesta ja sen arvioinnista on saatavilla esimerkiksi erilaisten kulttuuripoliittisten julkaisujen muodossa. Itse kiertonäyttelyistä ei juurikaan suomalaista tutkimusta löytynyt, joskin näyttelyiden tutkimuksessa aihetta on sivuttu. Yleisesti Suomen museoiden historiaa käsittelevät tutkimukset antavat osaltaan hyödyllistä tietoa myös kiertonäyttelytoiminnasta.

Michael Belcherin vuonna 1991 kirjoittama teos *Exhibitions in Museums* toimii johdantona näyttelytoimintaan museoissa ja käsittelee näyttelyiden tekemiseen liittyviä eri

²¹ Pöysä 2015, 30–32.

puolia. Belcherin teos esittelee näyttelytoiminnan terminologiaa ja myös pohtii esimerkiksi erilaisten näyttelytyyppien eri puolia. Hän paneutuu jonkin verran myös kiertonäyttelytoimintaan ja analysoi sen etuja ja haittoja.²² Belcherin teos ei ole viimeisintä tutkimustietoa näyttelytoiminnasta, mutta käytän sitä tutkielmani tutkimuskirjallisuutena siksi, että sen julkaisuajankohta on lähellä tutkimani kiertonäyttelytoiminnan loppuvaiheita. Näin saan läheltä kyseistä aikakautta olevaa tutkimuskirjallisuutta mukaan tutkielmaani.

Kiertonäyttelytoiminnan toimintaympäristöä kartoittavaa kirjallisuutta löytyi monipuolisesti. Suomalaisen museokentän historian ja kehityksen tunteminen on tutkimukseni kannalta olennaista tietoa, jotta voin sijoittaa tutkimani kiertonäyttelytoiminnan alan laajempaan historialliseen kontekstiin. Muun muassa Janne Vilkun artikkeli *Suomen museoalan organisoituminen 1945–2009* taustoittaa tutkimustani museokentän historian osalta.²³ Jouko Heinosen ja Markku Lahden kirjoittama *Museologian perusteet* antaa perustietoa museologian ja museoalan kehitykseen liittyen.²⁴ Susanna Petterssonin kirjoittamassa *Suomen Taideyhdistyksestä Ateneumiin. Fredrik Cygnaeus, Carl Gustaf Estlander ja taidekokoelman roolit* -teoksessa on tietoa Suomen taideakatemia säätiön historiasta ja Ateneumin kokoelmista.²⁵

Kolmannen lukuni kokonaiskatsaukseen Suomen taideakatemia säätiön kiertonäyttelytoiminnasta olen saanut tietoa esimerkiksi *Suomen taideakatemia 50 vuotta* -juhlajulkaisusta.²⁶ Suomen taideakatemia säätiön kiertonäyttelytoiminnan verrokkina olen lyhyesti esitellyt Ruotsissa 1960-luvulla toimintansa aloittanutta valtakunnallista kiertonäyttelyorganisaatiota Riksställningaria. Riksställningarin historiaan olen tutustunut Helene Bromsin ja Anders Göranssonin teoksen *Kultur i rörelse: en historia om Riksställningar och kulturpolitiken* avulla. Kiertonäyttelyiden järjestämisen sijaan Riksställningar on vuodesta 2011 lähtien keskittynyt näyttelytoiminnan kehittämis- ja edistämistyöhön.²⁷

²² Belcher 1991, 44–57.

²³ Vilkuna 2010.

²⁴ Heinonen & Lahti 2001.

²⁵ Pettersson 2008.

²⁶ Paaermaa, Pauli & Jääskinen, Aune & Valkonen, Olli (toim.), 1989.

²⁷ Broms & Göransson 2012.

Teoksen *Encouraging Collections Mobility – A Way Forward for Museums in Europe* artikkeleissa käsitellään museokokoelmien liikkuvuutta Euroopan tasolla. Artikkelikoelmassa pohditaan muun muassa sitä, miten jo olemassa olevia museokokoelmia voitaisiin käyttää paremmin ja aktiivisemmin. Teoksessa lähestytään teosten liikkuvuuden edistämistä käytännöllisellä tavalla tarjoamalla lähtökohtia museoiden väliseen yhteistyöhön ja kokoelmien jakamiseen.²⁸ Tämän teoksen avulla antaa tietoa Euroopan museokokoelmien liikkuvuuden tutkimuksesta ja kehityksestä nyt ja tulevaisuudessa.

Tutkielmani teoreettinen viitekehys nojaa toiminnan vaikuttavuuteen ja sen arviointiin. Vaikuttavuus on ajankohtainen aihe, siitä on tehty paljon tutkimusta erityisesti viime vuosina. Vaikuttavuus voidaan jakaa kolmeen eri ulottuvuuteen, yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen, taloudelliseen vaikuttavuuteen ja kulttuuriseen vaikuttavuuteen, kuten esimerkiksi Riitta Korpipään kirjoittamassa *Taidemuseoiden vaikuttavuus* -julkaisussa on tehty. Korpipään julkaisu antaa tietoa vaikuttavuuden arvioimisesta juuri taidemuseoiden erityispiirteet huomioiden.²⁹

Yhteiskunnallista ja kulttuuripoliittista vaikuttavuutta sekä muun muassa vaikuttavuusindikaattoreita on käsitelty useissa kulttuuriministeriön julkaisuissa. Pekka Kettusen kirjoittama *Näkökulmia kulttuuriseen vaikuttavuuteen* on tuore julkaisu, jonka tarkoituksena on katsoa vaikuttavuuden käsitettä laaja-alaisesti ja monipuolisesti.³⁰ Opetusministeriön julkaisu *Vaikuttavuusindikaattorit kulttuuripolitiikan tietopohjan vahvistajina* käsittelee erilaisten indikaattorien määrittelemistä ja käyttöä kulttuuripoliittisen vaikuttavuuden arvioinnissa.³¹ Riina Kontkasen, Pasi Saukkosen ja Ritva Mitchellin kirjoittama Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiön Cuporen julkaisu *Vientiä, vaihtoa, vaikuttavuutta. Selvitys kulttuuri- ja tiedeinstituuttien merkityksestä Suomelle* toimii esimerkkinä siitä, miten käytännössä on tehty kulttuurialan vaikuttavuusarviota.³² Taloudellista vaikuttavuutta on tutkittu muun muassa Vaasan yliopiston tutkimuksessa *Museoiden taloudellinen vaikuttavuus*. Tutkimuksen mukaan museoiden toimintaa ja roolia tarkastellaan usein kulttuurisiin arvoihin liittyvien tavoitteiden kautta. Tutkimuksessa on

²⁸ Pettersson 2010.

²⁹ Korpipää 2005.

³⁰ Kettunen 2016.

³¹ Vaikuttavuusindikaattorit kulttuuripolitiikan tietopohjan vahvistajina 2009.

³² Kontkanen, Saukkonen ja Mitchell 2012.

todettu, että museoilla on merkittävä rooli myös niiden sijaintialueiden talouden kannalta. Taloudellinen vaikutus perustuu ennen kaikkea museon ulkopuolella olevaan kulutukseen.³³

Simo Häyrysen kirjoittama Cuporen julkaisu *Kulttuuristen vaikutusten arviointi kulttuuripoliittikan toimenkuvana: lähtökohtia* käsittelee kulttuuristen vaikutusten arviointia kulttuuripoliittisesta näkökulmasta. Julkaisu käsittelee kulttuuristen vaikutusten arvioinnin perusedellytyksiä, arvioinnin menetelmiä ja ongelmakohtia.³⁴ Kulttuurisesta vaikuttavuudesta on kirjoittanut myös Suvi Heikkilä Pro gradu -työssään *Kulttuurinen vaikuttavuus. Metodologinen pohdinta Satakunnan rahaston apurahojen kulttuurisen vaikuttavuuden kartoittamisesta*.³⁵ Heikkilä valmistelee parhaillaan myös väitöskirjaa aiheesta.

Hyödynnän tutkimuksessani vaikutusketjuajattelua, jota esitelly muun muassa Mervi Rajahongan julkaisussa *Vuorovaikutuksessa vaikuttamiseen. Hyvinvointipalveluiden vaikuttavuus – caseja ja keinoja*. Vaikutusketjuajattelun periaatteena on vaikuttavuuden arvioimiseksi kartoittaa koko arviointiprosessi. Itse vaikuttavuus koostuu Rajahongan mukaan sekä tavoitteiden ja niiden toteutumisen suhteesta että tämän koko prosessin arvioimisesta.³⁶ Peter Dahler-Larsen määrittelee tarkasti vaikuttavuuden arvioinnin käsitteitä ja arvioinnin prosessia menetelmällisessä käsikirjassaan *Vaikuttavuuden arviointi*.³⁷

Vaikuttavuus on laaja käsite, eikä ole olemassa vain yhtä määritelmää siitä, mitä vaikuttavuus on. Vaikuttavuuden ja sen arvioinnin käsittely vaatii siksi rajausta. Tarkastelen käsitettä nimenomaan kulttuurin vaikuttavuuden ja toiminnan vaikuttavuuden näkökulmista. Käsittelen vaikuttavuuden arviointia oman tutkimukseni kannalta oleellisista näkökulmista prosessinomaisesti keskittyen toiminnan tavoitteiden, niiden saavuttamiseen tarvittavien keinojen ja lopuksi tulosten kartoittamiseen. Seuraavassa luvussa pohdin sitä, mitä vaikuttavuus on, miten sitä tutkitaan ja miten vaikuttavuutta voidaan arvioida ja mitata.

³³ Piekkola, Suojanen & Vainio, 2013, 6.

³⁴ Häyrynen 2004.

³⁵ Heikkilä 2010.

³⁶ Rajahonka 2013.

³⁷ Dahler-Larsen 2005.

2 Vaikuttavuus ja sen arviointi

Vaikuttavuudesta keskustellaan nykyään vilkkaasti ja vaikuttavuuspuhe on lisääntynyt erilaisissa julkisten organisaatioiden toimintaohjelmissa. Vaikuttavuustutkimusta ja vaikuttavuuden arviointia voidaan tehdä monista eri tarkoituksiperistä. Vaikuttavuudelle ei ole vain yhtä määritelmää, vaan termin määrittely lähtee aina sen tarkoituksen ja käytön perusteella. Vaikuttavuuskeskustelun lisääntymistä perustellaan tulosten parantamiseen ja toiminnan kehittämiseen liittyvillä syillä. Vaikuttavuuskeskustelun ytimessä on Kettusen mukaan ajatus, että on tärkeää tietää, miten erilaiset julkiset toimintaohjelmat tuottavat tulosta. Mikäli asetetut tavoitteet eivät toimi, toimintatapaa on syytä muuttaa. Vaikuttavuudesta puhumisen lisääntyminen liittyy Kettusen mukaan myös huoleen julkisten palvelujen huonoista tuloksista ja kysymykseen siitä, olisiko vaikuttavuuden arviointi keino parantaa tulosta. Vaikuttavuutta pidetään kuitenkin vaikeana ilmiönä tutkia. Keskeinen vaikeus liittyy Kettusen mukaan kausaalisuuteen, eli siihen, että arvioitavaan ilmiöön vaikuttavat monet eri tekijät. Menetelmänä vaikuttavuuden arviointi on vaativa, koska sen avulla pitää pystyä sanomaan mitä tietty toiminta on saanut aikaan, miten se toimii ja kuinka tehokkaasti.³⁸

Mitkä sitten ovat menetelmän etuja eli miksi vaikuttavuuden arviointia kannattaa tehdä? Dahler-Larsen on esitellyt vaikuttavuuden arvioinnin etuja: sen avulla voidaan esimerkiksi auttaa kehittämään arviointikriteerejä, voidaan tutkia ja osoittaa toiminnan sivuvaikutuksia sekä arviointia voidaan käyttää tiedon keräämiseen ja välittämiseen. Arviointimenetelmäksi vaikuttavuusarviointi tulisi valita silloin, jos vaikutukset eli syy-seuraus-suhteet ovat arvioinnissa keskeisiä.³⁹ Chenin mukaan vaikuttavuuden arvioinnilla tulee olla käytännön merkitystä (practical relevancy) eli että arvioinnin tulokset ovat merkityksellisiä toiminnalle tulevaisuudessa. Vaikuttavuuden arvioinnin tuloksena tulevan informaation pitää muuttaa tai parantaa tulevaa toimintaa.⁴⁰ Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen julkaisussa *Vientiä, vaihtoa, vaikuttavuutta. Selvitys*

³⁸ Kettunen 2016, 5, 10–11.

³⁹ Dahler-Larsen 2015, 23–24.

⁴⁰ Chen 2005, 219.

kulttuuri- ja tiedeinstituuttien merkityksestä Suomelle perustellaan kulttuuri- ja tiedeinstituuttien vaikuttavuustutkimusta seuraavasti: Myös julkista tukea nauttivien kansalaiskuntatoimijoiden on nykyään tärkeä kyetä osoittamaan asemansa vahvistamiseksi ja toimintansa kehittämiseksi olemassaolonsa merkitystä ja toimintansa yhteiskunnallista vaikuttavuutta. ⁴¹

Edellä on määritelty, miksi vaikuttavuusarviointia tehdään. Jotta arviointia päästään tekemään, on määriteltävä vaikuttavuus ja siihen liittyvät käsitteet. Tutkimuskirjallisuutta lukiessani olen havainnut laajan kirjon vaikuttavuuteen liittyviä käsitteitä ja niiden erilaisia käyttötapoja. Yksiselitteisen määritelmän tai yksimielisyyden löytäminen siihen, mitä vaikuttavuus on ja miten sitä arvioidaan, ei ole olemassa. Rajahonka huomioikin, että vaikuttavuuden arviointiin liittyvän kirjallisuuden suhteen pitää muistaa, että terminologia ei ole vakiintunut, joten eri lähteet käyttävät samoista asioista eri nimityksiä. Tärkeää on siis ymmärtää kussakin lähteessä käsitteiden sisältö. ⁴²

Rajahonka määrittelee vaikutusten arvioinnin pyrkivän esittämään muutoksen tapahtumista eli lähtötilannetta verrataan lopputilanteen tuloksiin. Vaikuttavuuden arviointi taas tarkastelee vaikutuksia laajemmin ja pidemmällä tähtäimellä. Siinä tulisi osoittaa, miten juuri tarkasteltava toiminta on vaikuttanut tulosten ja vaikutusten syntyyn. Vaikutusten ja vaikuttavuuden arvioinnit eroavat toisistaan siten, että vaikuttavuuden arvioinnissa pyritään ymmärtämään tulosten ja vaikutusten lisäksi myös se prosessi, jota kautta vaikutukset syntyvät. ⁴³

Vaikutusten ja vaikuttavuuden ero piilee tarkoituksellisuudessa. Kontkanen, Saukkosen ja Mitchellin mukaan kaikella toiminnalla on vaikutuksia, tarkoitettuja ja myös tarkoitamattomia, mutta kaikkia näitä vaikutuksia ei ole perusteltua pitää vaikuttavuutena. He lisäävät vaikuttavuuden määritelmään myös kustannustehokkuuteen liittyvän näkökulman: Varsinaisesti vaikuttavuudessa on kyse siitä, että toimijalle asetetut tavoitteet on saavutettu tavalla, jota vielä mielellään voidaan pitää kustannustehokkaana. ⁴⁴ Myös Jahkonen yhtyy siihen, että vaikuttavuus on aina tarkoituksellisen toiminnan tulosta, kun

⁴¹ Kontkanen, Saukkonen ja Mitchell 2012, 6.

⁴² Rajahonka 2013, 14.

⁴³ Rajahonka 2013, 14.

⁴⁴ Kontkanen, Saukkonen ja Mitchell 2012, 31.

taas osa vaikutuksista voi olla tavoiteltuja tai tarkoittamattomia, osa suoria tai epäsuoria osa välitöntä ja osa viiveellä tapahtuvaa, osa myönteisiä ja osa kielteisiä. Vaikuttavuutta arvioidaan aina suhteessa tavoitteisiin.⁴⁵

2.1 Vaikutusketjuajattelu

Keskeisiä käsitteitä vaikuttavuusarvioinnissa ovat tavoite, tuotos, tulos ja vaikutus. Tuotokset ovat toiminnan välittömiä aikaansaannoksia, suoritteita tai hyödykkeitä, joita voi mitata määrällisesti. Tuotos (output) johtaa välivaiheena, tuloksiin (result) ja edelleen lopullisiin tavoitteisiin, vaikutuksiin (outcome).⁴⁶ Vaikutusketjuajattelun mukaisesti tähän lisätään vielä ennen tuotoksia tarpeet, tavoitteet, resurssit ja toteutus. Lopuksi vaikutusten jälkeen ketjussa seuraa vaikuttavuus.

Vaikuttavuuden arvioinnissa halutaan saada selville tapahtuneet muutokset sekä niiden syyt ja seuraukset. Arvioinnin avulla selvitetään, mikä vaikuttaa mihin, miten, milloin ja millä edellytyksillä.⁴⁷ Vaikuttavuuden arviointiin liittyy sekä vaikuttamisen prosessi että prosessin seuraus eli vaikutus.⁴⁸ Vaikutusketjuajattelu kuvaa monivaiheista prosessia, jolla vaikutukset ja vaikuttavuus syntyvät ja vaikuttavuusarviointi puolestaan pyrkii ymmärtämään tätä prosessia. Suoraviivaisen vaikutusketjun sijaan on alettu puhua erilaisista vaikutusverkoista tai -verkostoista tai laajemmista ja monimutkaisemmista vuorovaikutussuhteista.⁴⁹ Prosessi on siis harvoin aivan suoraviivainen, mutta ketjun avulla voidaan tässä tutkimuksessa havainnollistaa tätä monivaiheista prosessia.

Vaikutusketju (kaavio 1) lähtee liikkeelle tarpeista. Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan tarpeet lähtivät taiteen ja ihmisten kohtaamisesta ja sen mahdollistamisesta. Tavoitteena kiertonäyttelytoiminnalla on ollut levittää korkeatasoista taidetta mahdollisimman laajalle yleisölle. Resursseja ovat toimintaan sijoitetut taloudelliset resurssit sekä käytettävissä oleva työvoima. Toteutuksella tässä tarkoitan näytte-

⁴⁵ Jakonen 2016, 22.

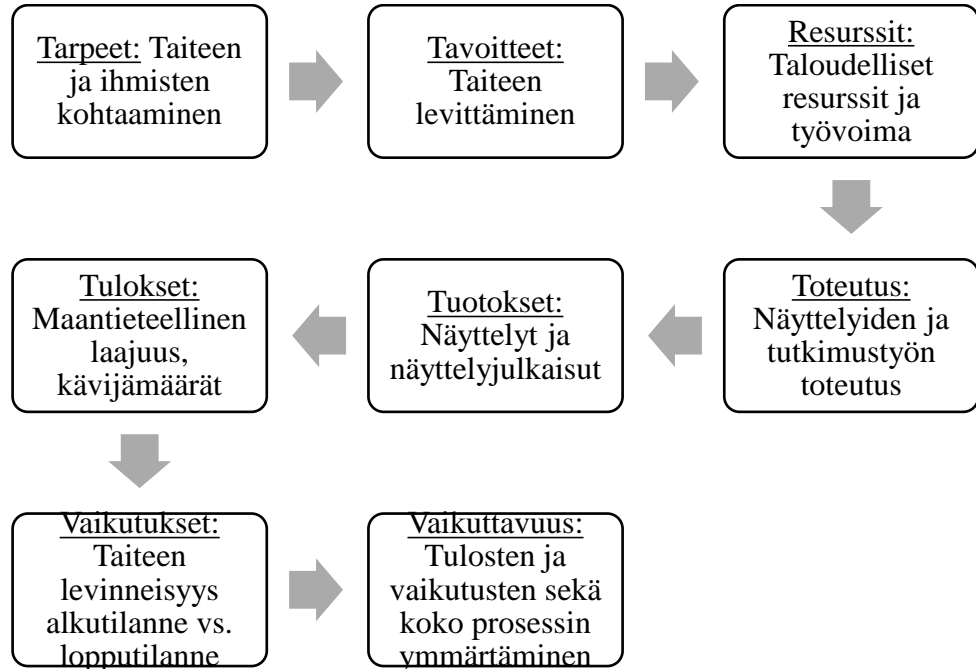
⁴⁶ Korpipää 2005, 8.

⁴⁷ Rajahonka 2013, 19.

⁴⁸ Dahler-Larsen 2005, 23.

⁴⁹ Jakonen 2016, 20.

lyiden valmistamista ja tutkimustyön tekemistä. Tuotoksia ovat itse konkreettiset näyttelyt esittelyineen sekä myös näyttelyjulkaisut. Tulokset mitataan sen perusteella, kuinka laajalla alueella näyttelyt ovat kiertäneet ja kuinka paljon kävijöitä niihin on tustunut. Vaikutukset selvitetään vertaamalla lähtötilannetta lopputilanteen tuloksiin. Tässä tapauksessa verrataan esimerkiksi kiertonäyttelytoiminnan alkutilanteessa olevien taidenäyttelyiden maantieteellistä kattavuutta lopputilanteen kattavuuteen. Myös ennakoinnattomia vaikutuksia voi tulla esiin. Niitä ei ole alkutilanteessa otettu huomioon, mutta ne voivat olla prosessin ja lopputuloksen kannalta tarpeellisia. Kiertonäyttelytoiminnan kohdalla positiivisia sivuvaikutuksia voidaan katsoa tulleen museoammattilaisten välisen yhteistyön ja oppimisen lisääntymisen kautta. Vaikuttavuus tulee tämän vaikutusketjuprosessin ymmärtämisen sekä tulosten ja vaikutusten ymmärtämisen kautta. Dahler-Larsenin mukaan vaikuttavuuden arvioinnin ajattelutapa on niin yleisluontoinen, että sitä voidaan käyttää hyvinkin erilaisten toimintojen arvioimiseen. Käytännössä malli voidaan toteuttaa eri tavoilla ja laajentaa yksinkertaisesta monimutkaiseen.⁵⁰ Käytän tutkimuksessani vaikutusketjuajattelun pohjalta yksinkertaistettua ketjua tavoitteet-keinot-tulokset.

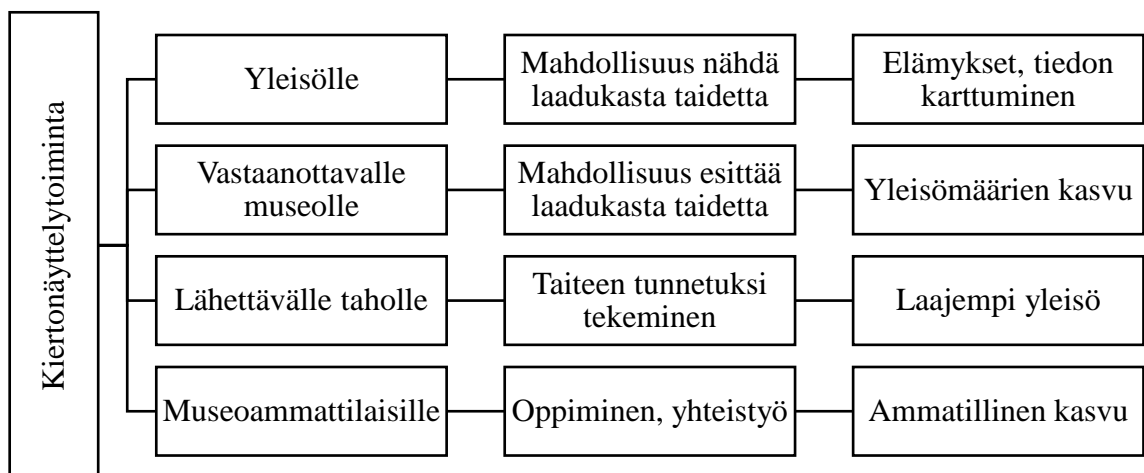

Kaavio 1: Vaikutusketjuajattelu.⁵¹

⁵⁰ Dahler-Larsen 2015, 23.

⁵¹ Rajahonka 2013, 13, mukaillen.

Olen kuvannut Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan vaikutuksia kaaviossa 2. Kiertonäyttelytoiminta vaikuttaa moneen ryhmään hieman eri tavoin. Ensin olen määritellyt, mihin tahoon liittyvistä vaikutuksista on kyse. Tavoitteenasettelu vaihtelee kyseessä olevan tahon mukaan ja seuraavaksi olen määritellyt tavoitteet kunkin ryhmän osalta. Samoin toivotut vaikutukset vaihtelevat kohderyhmän mukaan. Kolmantena olen määritellyt ne vaikutukset, joihin halutaan päästä. Yleisölle eli taidenäyttelyiden kävijöille kiertonäyttelytoiminnan tavoitteena on tarjota mahdollisuus nähdä laadukasta taidetta ja sitä kautta vaikutuksena on, että yleisö saa elämyksiä ja tietoa. Kiertonäyttely vastaanottavan museon kohdalla tavoitteena on mahdollisuus esittää laadukasta taidetta ja sitä kautta kasvattaa oman museonsa kävijämääriä. Kiertonäyttelyitä valmistava tahon tavoitteena puolestaan on tehdä taidetta tunnetuksi ja sitä kautta saada laajempi yleisö tutustumaan teoksiin. Museoammattilaisille kiertonäyttelytoiminnan tavoite on tarjota mahdollisuuksia oppimiseen ja lisätä yhteistyötä. Vaikutuksena tästä seuraa ammatillinen kasvu.

Kaavio 2: Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan vaikutukset.⁵²

⁵² Rajahonka 2013, mukailleen.

Toiminnan tavoitteiden määrittely on edellytys vaikuttavuuden arvioinnille. Tavoitteita voidaan määrittellä monella tavalla, hyvin tarkasta määrittelystä aina yleisluontoisempaan määrittelyyn. Kontkasen, Saukkosen ja Mitchellin mukaan erilaisiin ympäristömuutoksiin reagoinnin ja toiminnan joustavuuden kannalta on tärkeää, että perustavoitteet on muotoiltu yleisluontoisella tavalla. Tämä tarkoittaa kuitenkin sitä, että tämän tason tavoitteiden onnistumista ja sitä kautta vaikuttavuuden onnistumista on vaikea arvioida. Ilman konkreettista tavoitteenasettelua arviointi on siis hankalaa.⁵³ Chen suhtautuu tavoitteiden huolelliseen asettamiseen ankarasti: Jos toiminnalla ei ole selkeitä ja johdonmukaisia tavoitteita, toiminnan arviointiin tarvittavien indikaattoreiden määrittely ei välttämättä ole mahdollista. Jos toiminta on toteutettu ilman selkeitä tavoitteita, niitä tuskin on saavutettukaan ja sellaisen toiminnan arviointi on ajan ja resurssien tuhlausta. Tavoite, joka tulisi määrittää erityisen selkeästi, on tietty, hyvin määritelty kohderyhmä.⁵⁴

Kettusen mukaan vaikuttavuuden arvioinnissa pyritään vastaamaan kahteen peruskysymykseen: Ovatko tietyille toiminnalle ennalta asetetut tavoitteet saavutettu? Ovatko tavoitteet saavutettu nimenomaan kyseisen toiminnan avulla? Vaikuttavuuden arvioinnissa tähdätään siis toiminnan onnistumisen kartoitukseen. Onnistumisen kriteerinä pidetään asetettujen tavoitteiden suhdetta tuloksiin. Tulosten arvioitavuus eli mitattavuus on usein vaikeaa, koska tulokset ovat vaihtoehtoisia sekä eri tuloksille annetaan eri painoarvoa.⁵⁵ Dahler-Larsenin puolestaan määrittää vaikuttavuuden arvioinnin lähtökohdaksi selkeät käsitykset siitä, miten ja miksi jokin tietty toiminta vaikuttaa. Näitä käsityksiä kutsutaan ”ohjelmateoriaksi”. Vaikuttavuusarvioinnin peruskysymys on se, voimeko vahvistaa, hylätä tai kehittää kyseessä olevaa toimintaa. Dahler-Larsenin mukaan tavoitteisiin liittyvän arviointi on pikemminkin nimeltään tavoiteperusteista arviointia kuin vaikuttavuusarviointia. Vaikuttavuusarvioinnissa korostetaan kysymystä ”Miten se toimii?”⁵⁶ Itse käytän tutkimuksessani vaikuttavuusarvioinnin perusteena toiminnan tavoitteiden kartoittamista ja niiden saavuttamista.

⁵³ Kontkanen, Saukkonen ja Mitchell 2012, 31.

⁵⁴ Chen 2005, 198.

⁵⁵ Kettunen 2016, 12.

⁵⁶ Dahler-Larsen 2015, 18–19, 23.

Luonteva lähtökohta toiminnan vaikuttavuuden arviointiin on toiminnan tavoitteissa. Tätä näkökulmaa voidaan täydentää kysymällä eri sidosryhmiltä käsityksiä toiminnan onnistumisen asteesta ja mahdollisista sivuvaikutuksista.⁵⁷ Tutkimushaastatteluissani olen kysynyt haastateltavilta toiminnan onnistumiseen ja tavoitteiden saavuttamiseen liittyviä kysymyksiä. Näin voin vertailla muiden aineistolähteiden tuottamaa tietoa haastateltavien käsitykseen asiasta. Toiminnan sivuvaikutukset ovat tulleet esiin koko haastattelukokonaisuutta tarkasteltaessa.

Kettunen esittelee kaksi vaikuttavuuden arvioinnin menetelmää, koemenetelmän ja realistisen arvioinnin. Koemenetelmässä tarkastellaan määrätyn toiminnan vaikuttavuutta. Ensin valitaan kaksi ryhmää, joista toiseen kohdistetaan kyseessä oleva toiminta ja toiseen ei. Jonkin ajan kuluttua tehdään uusi vertailu ja todetaan, oliko toiminnalla merkitystä. Tämä menetelmä ei kuitenkaan ota huomioon, oliko nimenomaan tämä toiminta lopputulokseen vaikuttava tekijä. Realistinen arviointi puolestaan selvittää toiminnan kulkua ja luonnetta yksityiskohtaisesti. Se puuttuu myös sivuvaikutuksiin ja relevanssiin, eli onko toiminta oikea tapa puuttua ongelmaan.⁵⁸ Koemenetelmä sopii tarkoin mitattavissa oleviin asioihin ja perustuu toiminnan toistettavuuteen. Se ei menetelmänä ole sopiva kiertonäyttelytoiminnan arviointiin, koska toistettavuus ei tässä ole toteutettavissa. Kiertonäyttelytoiminnan arviointiin voitaisiin hyvin soveltaa realistista arviointia vaikutusketjuajattelun kautta.

Korpipää erottaa toiminnan laadun arvioinnin ja vaikuttavuuden arvioinnin toisistaan. Toiminnan laadun eli tuloksellisuuden arvioinnilla pyritään selvittämään, tehdäänkö sovitut asiat oikein. Vaikuttavuuden arvioinnilla tarkastellaan oikeiden asioiden tekemistä eli se tarkoittaa organisaatiolle asetettujen tehtävien arviointia. Korpipää korostaa myös eroa käsitteiden tuottavuus (efficiency) ja vaikuttavuus (effectiveness) välillä. Tuottavuus on tuotosten eli toiminnan välittömien, mitattavien aikaansaannosten ja niihin käytettävien panosten välinen suhde eli $tuottavuus = tuotos / panos$. Vaikuttavuus puolestaan kuvaa yhteiskunnallisia vaikutuksia suhteessa asetettuihin yhteiskunnallisiin tavoitteisiin eli $vaikuttavuus = yhteiskunnallinen vaikutus / yhteiskunnallinen tavoite$.⁵⁹ Toiminnan laatua mitattaessa kiertonäyttelytoimintaa arvioitaisiin siten, että esimerkiksi

⁵⁷ Kettunen 2016, 13.

⁵⁸ Kettunen 2016, 15–19.

⁵⁹ Korpipää 2005, 8–9.

näyttelyiden kokoonpano eri näyttelypaikoissa vastaa sovittua. Kiertonäyttelytoiminnan tapauksessa tuottavuus olisi mahdollisimman monen näyttelyn toteuttaminen käytössä olevilla resursseilla. Vaikuttavuutta puolestaan kuvaisi se, miten paljon yleisö tietyllä resurssimäärällä oppii tai saa elämyksiä näyttelyistä.

Korpipään mukaan vaikuttavuus on tavoitteiden saavuttamista ja tarpeiden tyydyttämistä. Vaikutukset voivat olla positiivisia tai negatiivisia, tapahtua kohdealueella tai sen ulkopuolella ja olla ennakoituja tai ennakoimattomia. Yhteiskunnallinen vaikuttavuus tarkoittaa kykyä vastata yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin, yhteisiin yhteisöllisiin tarpeisiin ja niihin liittyviin tavoitteisiin. Vaikuttavuuden arvioinnissa ei ensisijaisesti tule mitata satunnaisia vaikutuksia, vaan arvioinnin tulee pohjata organisaatiolle asetettuihin tavoitteisiin. Täsmällisten indikaattorien tunnistaminen tai määrittäminen on kulttuurialalla kuitenkin hankalaa, eikä aina edes suotavaa, koska kulttuuri vaikuttaa kulttuuri- tuotteiden ja -innovaatioiden lisäksi myös psykologisina ja sosiaalisina prosesseina. Kulttuurin ja taiteen vaikuttavuuden arviointi on tästä syystä haasteellista.⁶⁰ Kiertonäyttelytoiminnan arviointiin vaikuttaa siis se, miten näyttelyt ovat vaikuttaneet kävijöihin ja heidän kokemuksiinsa taiteesta. Tässä on kyseessä vaikutusten arviointi, kun taas vaikuttavuuden arvioinnilla tarkoitetaan yhteiskunnallisten tavoitteiden suhdetta yhteiskuntaan liittyviin vaikutuksiin.

Museovirasto julkaisi vuonna 2007 *Museoiden arviointimallin*, joka on työkalu museoiden toiminnan kehittämiseen. Arviointimallissa käsitellään muun muassa museotoiminnan vaikutuksia. Vaikutusten arvioinnille tunnusomaista on se, että niitä voidaan arvioida vasta viiveellä ja kaikki museotoiminnan vaikutukset ovat viime kädessä yhteiskunnallisia. Museoiden arviointimallissa tarkastellaan kolmea sektoria: kulttuurisia ja sivistyksellisiä vaikutuksia, sosiaalisia vaikutuksia sekä taloudellisia vaikutuksia. Kulttuuriin ja sivistyksellisiin vaikutuksiin luetaan esimerkiksi kulttuuri- ja luonnonperinnön merkityksen välittyminen nykyisille ja tuleville sukupolville sekä visuaalisen lukutaidon kehittyminen. Sosiaaliset vaikutukset liittyvät siihen, että museot ovat keskeinen osa hyvinvointipalveluja ja museokokemuksella on hyvinvointia ja terveyttä edistäviä vaikutuksia tutkimusten mukaan. Sosiaalisen viihtyvyyden edistäminen ja elämän laadun parantaminen ovat tapoja, joilla museon oma toiminta voi vaikuttaa ympäristöönsä.

⁶⁰ Korpipää 2005, 11–12.

Taloudellisten vaikutusten alueeseen kuuluvat talouden kestävä kasvu ja kilpailukyvyyn paraneminen paikallisesti, alueellisesti tai kansainvälisesti.⁶¹ Vuonna 2016 Museovirasto on julkaissut uudistetun arviointimallin, joka painottaa asiakkuuksien ja yhteisöjen, toimintaympäristön sekä museon oman osaamisen ja sisältöjen merkitystä museon oman toimintakonseptin kehittämisessä.⁶²

Taiteen vaikuttavuus voidaan niin ikään jakaa kolmeen eri ulottuvuuteen, yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen, taloudelliseen vaikuttavuuteen ja kulttuuriseen vaikuttavuuteen. Korpipään mukaan taiteen yhteiskunnallinen vaikuttavuus kuvaa toimenpiteiden vaikutuksia toimintaan ja tavoitteisiin, joilla pyritään vastaamaan yhteiskunnan eri intressipiirien tarpeisiin ja varmistamaan yhteiskunnallinen kehitys sekä taloudellinen kasvu ja vakaus. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden arvioinnin suunnittelussa taidemuseoalan oman yhteiskunnallisen tavoitteen tunnistaminen ja artikulointi on tärkeää. Taiteen taloudellinen vaikuttavuus ilmenee työllistämisenä sekä yhteisöjen taloudellisen toiminnan ja mielikuvan kohentamisella. Museoiden toiminnasta kertovia tunnuslukuja ovat esimerkiksi kävijöiden kuluttama rahamäärä alueella tai työllistämisestä saadut verotulot. Taloudellisten mittareiden etuna on niiden antama eksakti tieto, mutta pelkkiin taloudellisiin vaikutuksiin keskittyminen voi sivuuttaa kaikkein olennaisimmat ilmiöt. Lukujen merkitys jää irralliseksi, jos niitä ei suhteuteta muuhun tietoon. Taiteen kulttuurinen vaikuttavuus on taiteen vaikuttavuuden vaikeimmin käsiteltävä ulottuvuus, mutta myös merkittävin vaikuttavuuden laji, pohja kaikelle toiminnalle. Erityisen merkittävää on kulttuurisen vaikuttavuuden arvioiminen taideorganisaation omasta näkökulmasta. Keskeistä on se, miten kussakin arvioinnissa ”kulttuuri” ymmärretään. Kulttuuristen vaikutusten arviointi saa hyvin erilaisia alakohtaisia sisältöjä ja kussakin arvioinnissa tulisi olla omat erikseen määritellyt indikaattorinsa. Yhtä tyhjentävää tutkimusmallia vaikuttavuuden arviointiin ei siis ole, ainoastaan taloudellisen vaikuttavuuden mittaamiseen on jossain määrin yhteneväisiä käytäntöjä. Kattavimpiin tuloksiin pääsee yhdistelemällä kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia menetelmiä.⁶³

⁶¹ Karvonen 2007, 41–46.

⁶² Museoiden arviointi- ja kehittämismalli 2016, <<http://www.museoarviointi.fi/>>.

⁶³ Korpipää 2005, 21–27, 77.

2.2 Vaikuttavuusindikaattorit

Opetusministeriön julkaisu *Vaikuttavuusindikaattorit kulttuuripolitiikan tietopohjan vahvistajina* käsittelee vaikuttavuusarvioinnin kehittämistä Suomen kulttuuripolitiikan tasolla. Julkaisun mukaan yhteiskunnallisen vaikuttavuuden tavoitteet kuvaavat sitä yhteiskunnan tilaa, johon kulttuuripolitiikalla halutaan päästä. Tämä tarkoittaa muutosta yhteiskunnan tai sen jäsenten olosuhteissa. Yhteiskunnallinen vaikuttavuus kuvaa sitä, kuinka hyvin yhteiskuntapolitiikalla asetetut tavoitteet on saavutettu. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden arviointi on vaativaa laaja-alaisuutensa, moniulotteisuutensa ja pitkän aikajänteensä vuoksi. Toiminnallinen tuloksellisuus ja laaja yhteiskunnallinen vaikuttavuus sekoittuvat helposti keskenään, jos jakoa keinojen ja tavoitteiden välillä ei selkeästi tehdä.⁶⁴

Indikaattorikeskustelu kulttuurin osalta on alkanut 2000-luvulla, eikä ollut siis tutkimalani ajanjaksolla vielä relevantti. Tarkastelen indikaattorikeskustelua kuitenkin tämän ajan kautta peilaamalla kiertonäyttelytoiminnan arviointia siihen, voitaisiinko indikaattoreita mahdollisesti hyödyntää vastaavaan toimintaan.

Kulttuuripolitiikan indikaattoreiden avulla muutetaan informaatiota mitattavaan muotoon. Indikaattorilla tarkoitetaan osoitinta tai hälytintä, joka näyttää muutosta asiiantilassa eli tunnuslukua, joka tiivistää informaatiota helpommin käsiteltävään muotoon. Indikaattori osoittaa ilmiön kehityssuuntaa ja sen tarkoituksena on mitata etenemistä kohti tavoiteltua tilaa. Indikaattoreita on monta eri lajia, mutta ei yhtä yleisesti hyväksyttyä luokitusta. Indikaattorit voidaan jakaa esimerkiksi määrällisiin ja laadullisiin indikaattoreihin. Määrällinen indikaattori kuvaa esimerkiksi näyttelykävijöiden määrää ja laadullinen indikaattori ihmisten kokemusten ja näkemysten kartoitusta.⁶⁵ Voidaan ajatella, että tutkimuksessani yleisömäärät voisivat toimia määrällisinä indikaattoreina ja vastavasti haastatteluissani esiin tulleet museoammattilaisten näkemykset taas laadullisina indikaattoreina.

Kettusen mukaan indikaattorien käytössä on kuitenkin ongelmia. Niillä on vain löyhä yhteys itse toimintaan, eikä niitä voi pitää vaikuttavuuden mittaamisena kuin ainoastaan

⁶⁴ Vaikuttavuusindikaattorit kulttuuripolitiikan tietopohjan vahvistajina 2009, 7–9.

⁶⁵ Vaikuttavuusindikaattorit kulttuuripolitiikan tietopohjan vahvistajina 2009, 16.

suuntaa antavasti. Indikaattorit kuvaavat yleensä pikemminkin tuotoksia kuin tuloksia, eivätkä ne ota huomioon erilaisia vaikuttavia tekijöitä. Esimerkiksi näyttösten lukumäärää ei voi Kettusen mukaan pitää toiminnan tuloksena vaikuttavuuden näkökulmasta, vaan se kertoo toiminnan määrästä. Vaikuttavuutta olisi näyttösten aikaansaama vaikutus ihmisiin eli toisin sanoen kulttuurin vaikuttavuus. Indikaattorit ovat kuitenkin Kettusen mukaan hyvä väline seurata toiminnan määrää ja ne kuvaavat tulosten syntyä edellyttäviä toimintoja.⁶⁶ Näyttelyiden kävijämäärien lisääntyminen tai väheneminen ei vielä kerro kävijöiden yksilöllisistä motiiveista eikä välttämättä edes paikkakunnan taideharastuneisuudesta. Muodollisten indikaattorien, kuten kävijämäärien varassa on hankalaa havainnollistaa ihmisiin kohdistuvien vaikutusten moninaisuutta tai subjektiivista kokemuksellisuutta.⁶⁷ Indikaattorit eivät siis yksinään anna tietoa toiminnan vaikutuksista, vaan laajemman käsityksen saamiseksi indikaattorien antama tieto tulee analysoida muun aineiston ohella.

Seija Tuomaala puhuu mittaamisesta osana laadunvarmistustyötä, mutta mittaaminen ei ole hänen mukaansa toiminnan päämäärä. Mittarit johdetaan toiminnan tavoitteista, joten tässäkin suhteessa tavoitteiden asettaminen on tärkeää. Mittaamisen ja arvioinnin tarkoituksena on havaita toiminnassa tapahtuvia laatupoikkeamia, mutta mittaaminen ei anna tietoa siitä, miten asia pitäisi korjata.⁶⁸

Vaikuttavuutta voidaan tarkastella myös toiminnan laadun tekijänä. Toiminnan laadun tekijöitä ovat vaikuttavuus eli oikeiden asioiden tekeminen, tehokkuus eli asioiden oikein tekeminen sekä tuloksellisuus eli asioiden taloudellisesti tekeminen. Laatuajattelussa tarkastellaan organisaation toimintaa toimintojen eli prosessien näkökulmasta. Prosessit muodostuvat toisiinsa sidoksissa olevista toiminto- palvelu- tai työnkulkuketjuista, joiden avulla palvelut tuotetaan. Prosessien laadun parantaminen on samalla toiminnan laadun kehittämistä ja prosessien kehittämisen avulla parannetaan jo olemassa olevia työnkulkuja ja rutiineja sekä samalla pyritään ennalta ehkäisemään virheitä.⁶⁹

⁶⁶ Kettunen 2016, 14, 26.

⁶⁷ Häyrynen 2004, 28, 30.

⁶⁸ Tuomaala 1997, 40.

⁶⁹ Tuomaala 1997, 21.

Koko Suomen ja kulttuuripolitiikan tasolla kulttuurin saavutettavuus on osa valtion strategiaa. Opetusministeriön valmisteleva *Kulttuuripolitiikan kehittämisstrategia vuoteen 2020* käsittelee kulttuurin ja kulttuuripolitiikan näkökohtia ja toimintaympäristömuutoksia Suomessa. Valtion kulttuuripolitiikan tavoitteita ovat luovuuden, moninaisuuden ja osallisuuden edistäminen. Näitä tavoitteita toteutetaan esimerkiksi edistämällä kulttuuri- ja taidelaitosten sekä taiteilijoiden ja muiden luovan työn tekijöiden toimintaedellytyksiä, kulttuurin tasa-arvoista ja monipuolista saatavuutta, saavutettavuutta ja käyttöä. 1900-luvun alussa korostui kulttuuripolitiikassa taiteen, kulttuurin ja kulttuuriperinnön kansallinen tehtävä sivistyksen ja kansanvalistuksen ohella. Sittemmin painotettiin kulttuurilaitosten luomista ja taiteiden edistämistä sekä kansalaisten osallistumismahdollisuuksia kulttuuriin. Myöhemmin kulttuuripolitiikan tavoitteena on ollut myös vahvistaa kulttuurista tuotantoa, viestintää ja yhteiskuntaa. 2000-luvulla käsitys kulttuurista laajeni hyvän elämän edellytysten vahvistajaksi sekä kulttuurin talous, yrittäjyys ja kulttuurivienti ovat tulleet mukaan kulttuuripolitiikkaan.⁷⁰

Kulttuuripolitiikan strategia 2020:n mukaan luovuuden ja kulttuurin yhteiskunnallinen merkitys kasvaa edelleen. Taiteella, luovuudella ja kulttuurilla on pysyvä arvo sivistyneessä yhteiskunnassa. Kulttuurilla on monia etuja; se edistää väestön hyvinvointia, sivistystä ja elinikäistä oppimista, alueiden elinvoimaa, elinkeinoelämää ja työllisyyttä, teknologista osaamista ja innovaatioita. Kulttuurin aloilla kulttuurin taloudellista merkitystä ovat ratkaisevasti lisänneet tietoyhteiskuntakehitys ja digitaalisen saatavuuden kehitys. Aineeton tuotanto ja palvelut ovat osa luovaa taloutta, joka on yksi nopeimmin kasvavia tuotannon alueita maailmassa. Kulttuuripolitiikan toimintaympäristömuutoksiin kuuluvat myös kulttuurin moninaistuminen ja monikulttuurisuuden lisääntyminen sekä väestön keskittyminen suuremmille kaupunkialueille, jolloin alueet erilaistuvat. Tieto- ja viestintäteknologian kehitys saavat suuria muutoksia aikaan ihmisten vapaa-ajassa, työelämässä ja toimintatavoissa. Lisäksi kansainvälisyys ja kulttuurien välinen vuorovaikutus muokkaavat kulttuuripolitiikkaa ja kulttuuria. Kulttuurit kehittyvät liikkuvuuden ja yhteistyön vaikutuksesta.⁷¹

⁷⁰ Kulttuuripolitiikan strategia 2020 2009, 11.

⁷¹ Kulttuuripolitiikan strategia 2020 2009, 15–17.

3 Kiertonäyttelytoiminta

Tässä luvussa määrittelen ensin kiertonäyttelyä käsitteenä. Sitten esitän kokonaiskat-
sauksen Suomen taideakatemia säätiön kiertonäyttelytoiminnasta. Esittelen myös
muuta valtakunnallista kiertonäyttelytoimintaa sekä lopuksi nykypäivän tilannetta teos-
ten liikkuvuuden suhteen.

Belcher käyttää kirjassaan kiertonäyttelyistä englanninkielisiä termejä *travelling, circu-
lating* tai *touring exhibitions*. Belcher kuvaa kiertonäyttelyitä sellaisiksi näyttelyiksi,
jotka on suunniteltu järjestettäväksi useissa eri paikoissa. Kiertonäyttelyn tekemisestä
huomattava määrä työtä kuluu näyttelyn tutkimukseen, valmistamiseen ja tuottamiseen.
Koska kiertonäyttelyiden tekemiseen kuluu paljon resursseja, toiminnalla pitää siis olla
myös huomattavia etuja. Eduiksi luetaan muun muassa se, että useammalla katsojalla on
useammassa paikassa mahdollisuus nähdä näyttely. Lisäksi kulut voidaan jakaa näytte-
lyä esittävien museoiden kesken ja on myös mahdollista veloittaa vastaanottavilta mu-
seoilta maksu näyttelystä kulujen kattamiseksi tai jopa voiton saamiseksi. Kiertonäytte-
lyjen järjestäminen voidaan myös nähdä keinona edistää järjestävän museon laajempaa
tuntemusta ja edistää sen mainetta. Joissain tapauksissa on poliittista painetta tehdä ko-
koelmia nähtäväksi kauempana järjestävästä museosta. Kiertonäyttelyillä on myös hait-
tapuolia. Suurimpana huolena Belcher esittää järjestävän museon huolen teosten turval-
lisuudesta. Toiseksi, järjestävä museolle ja sen omat kävijöille voi olla harmia siitä, että
teokset eivät ole paikalla tutkimus- tai näyttelytarkoituksiin.⁷² Omassa aineistossani
Suomen taideakatemia säätiön kiertonäyttelytoiminnasta nousivat esiin juuri nämä kaksi
haastetta, teosten turvallisuuden takaaminen sekä teosten hyvin rajallinen laina-aika.

Kinnunen määrittelee kiertonäyttelyn ominaispiirteitä seuraavasti: kiertonäyttely on
esillä useassa paikassa ja erilaisissa tiloissa. Jo suunnitteluvaiheessa otetaan huomioon
se, että kiertonäyttely pystytetään, pakataan, kuljetetaan ja pannaan esille monia kertoja.
Kiertonäyttelyn on siis oltava kevyt, mutta vahva ja sen on kestävä kuljetuksia ja
useita käsittelykertoja.⁷³

⁷² Belcher 1991, 53–54.

⁷³ Kinnunen 2009, 7.

3.1 Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminta

Tutkimusaiheeni käsittelee valtakunnallista kiertonäyttelytoimintaa, jota järjestettiin Suomen Taideakatemian kauden aikana vuosina 1939–1990. Virallisesti organisoitu kiertonäyttelytoiminta alkoi vuonna 1950. Tässä kuvaan kiertonäyttelyihin liittynyttä toimintaympäristöä ja toiminnan kehitystä aina alkuvaiheista järjestelmän vakiintumisen kautta Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan päättymiseen. Koska kiertonäyttelyt liittyvät olennaisena osana museon yleisötyöhön ja museopedagogiaan, kerron lyhyesti näiden osa-alueiden historiasta ja tärkeimmistä vaiheista. Esittelen lyhyesti esimerkkejä myös tämän hetken kiertonäyttelytoiminnasta sekä teosten liikkuvuuden tulevaisuuden suuntauksia.

Taidenäyttelytoiminta Suomessa käynnistyi, kun Suomen Taideyhdistys järjesti ensimmäisen taidenäyttelyn keväällä 1847 Helsingissä Heidenstrauchin talossa ja tämän jälkeen näyttelyitä järjestettiin vuosittain.⁷⁴ Näyttelyt avattiin myös ulkopuoliselle yleisölle ja uudistetuissa Suomen Taideyhdistyksen säännöissä vuonna 1849 määriteltiin velvollisuus järjestää vuosittain näyttely ensin Helsingissä ja sen jälkeen Turussa. Näyttelytoiminnan avulla taidetta saatettiin esitellä yleisölle sukupuolesta, iästä tai yhteiskunnallisesta taustasta riippumatta.⁷⁵

Yleisö oli otettu huomioon jo taidemuseolaitoksen juurilla 1800-luvun puolivälissä. Anja Olavisen artikkelissa *Valistamisesta vuorovaikutukseen* kerrotaan jo taidekentän muodostuessa yleisön huomioimisen olleen kartalla. Koko maamme taidemuseolaitoksen ja Ateneumin synnyn taustalla oli usko taiteen yksilöä kasvattavaan ja kehittävään voimaan. Heti alun perin kiinnitettiin huomiota teosten esillepanoon ajatellen kävijöitä. Myös opastetut kierrokset tutustuttivat yleisöä taiteeseen 1800-luvun lopulla Ateneumrakennuksen valmistuttua ja 1900-luvulle tultaessa yleisönpalvelua pyrittiin parantamaan edelleen.⁷⁶

⁷⁴ Harju 2010, 19.

⁷⁵ Pettersson 2008, 86.

⁷⁶ Olavinen 2010, 224.

Ensimmäiset kiertonäyttelyt järjestettiin jo ennen Suomen Taideakatemia kautta Suomen Taideyhdistyksen aikana. Erkki Anttonen mukaan Suomen Taideyhdistys järjesti tiettävästi ensimmäisen ”Kiertävän Näyttelyn” jo vuonna 1895.⁷⁷ Suomen Taideyhdistyksessä ja Ateneumissa alkoi uusi pedagoginen vaihe, kun Gustaf Strengell valittiin vuonna 1914 museon intendentiksi. Hänen toimintakautensa kesti neljä vuotta ja tänä aikana Ateneumin museokokoelma sai uudet, modernit ulkoiset puitteet sekä uuden, voimakkaasti yleisöön suuntautuneen ja toiminnallisen museopedagogisen sisällön. Strengell herätti alueellisen eriarvoisuuden poistamiseksi ajatuksen valtakunnallisesta näyttelytoiminnasta, kiertonäyttelyistä.⁷⁸ Ateneumin ripustusta uusittiin aineistoa karsimalla väljempään malliin. Se johti ajatukseen lähettää varastoihin joutuvia taideteoksia kiertonäyttelyinä muihin kaupunkeihin. Taideyhdistyksen piirissä asia kiinnosti suuresti, mutta muualla maassa ei oltu vielä kypsiä kiertonäyttelyiden toteuttamiseen. Kokoelma vieraili Turussa, mutta koska sopivia näyttelytiloja ei muualta maasta löytynyt, palautettiin se sieltä takaisin Helsinkiin. Seuraava kiertonäyttely tehtiin vasta parikymmentä vuotta myöhemmin vuonna 1935, jolloin Taideyhdistyksen laatima ”katsaus taiteemme ensimmäisistä mestareista 1800-luvun alussa” vieraili useilla paikkakunnilla.⁷⁹

Strengellin linjaus oli, että yleisöä piti hoitaa aivan samalla tavalla kuin taideteosta, museo tarvitsi kävijöitään. Strengellin keinot yleisön hoitamiseen olivat yksinkertaiset: pidennetyt aukioloajat, kunnolliset kansantajuiset luettelot, hyvä muuntautumiskykyinen opastustoiminta, pieniä syventäviä julkaisuja yksittäisistä asioista yleisiin ilmiöihin, kausijulkaisut ja lapsiin kohdistuva toiminta. Kaikessa yksinkertaisuudessa Strengellin periaatteena oli yleisöystävällisyys.⁸⁰

Vuosikymmenien aikana Ateneumin kokoelmatoiminnan painopisteinä tutkimuksellinen eli keräävä ja säilyttävä toiminta ja toisaalta yleisölähtöinen ja yleisölle suunnattu toiminta ovat etsineet keskinäistä tasapainoaan. Taidekasvatuksellinen ja pedagoginen ajattelu on ollut alusta lähtien yksi tärkeä kokoelmatoiminnan lähtökohta. Tämän ajattelun pohjalta Ateneumiin perustettiin Suomen ensimmäinen taidemuseon museolehtorin virka vuonna 1973.⁸¹

⁷⁷ Anttonen 2007, 21.

⁷⁸ Levanto 2004a, 25–26.

⁷⁹ Suomen taideakatemia näyttely- ja tiedotusosasto 25 vuotta 1981, 3.

⁸⁰ Levanto 2004b, 59.

⁸¹ Olavinen 2010, 224.

Opetusministeriön julkaisussa *Vaikuttavuusindikaattorit kulttuuripolitiikan tietopohjan vahvistajina* esitellään Lluís Bonetin ja Emmanuel Négrierin vuonna 2003 kehittämä kehikko kulttuuripolitiikan kumulatiivisesta kehityksestä länsimaissa. Sen perusideana on, että kulttuuripolitiikan eri kehitysvaiheet elävät rinnakkain. Julkaisu ei ota kantaa, sopiiko kehikko sellaisenaan myös Suomen kulttuuripoliittiseen kehitykseen. Kehikossa esitellään eri ajanjaksoille leimaavia kulttuuripolitiikan logiikoita ja päämääriä. 1800-luvulta vuoteen 1945 kulttuuripolitiikkaa leimasi patriarkaalinen, elitistinen ja nationalistinen logiikka. Sen päämäärä oli kansallisen identiteetin rakentaminen, kansanvalistus ja eliitin taidekasvatus. Vuosina 1945–1960 oli keskeisenä logiikkana taiteellisuus ja päämäärinä korkeakulttuurin levitys, luovuus ilmaisun laatu ja vapaus. 1960–1980-luvuille Bonet ja Négrier ovat hahmottaneet sosiokulttuurisen logiikan ja päämääriksi kulttuurin demokratisoinnin, sosiaalisen integroinnin ja koheesion, kulttuuriosallistumisen ja demokratian. Vuosien 1980–2000 leimaava logiikka on taloudellinen ja kulttuurinen kehitys päämäärinään kotimainen kulttuurituotanto ja jakelu, täystyöllisyys, kilpailukyky ja kasvu sekä monikulttuurisuus ja kulttuurien välisyys.⁸²

Näiden vaiheiden kuvaukset sopivat Suomen taideakatemian säätiön järjestämän kiertonäyttelytoiminnan vaiheisiin ja tunnistan yhtäläisyyksiä eri ilmiöissä. Bonetin ja Négrierin määrittelemän ensimmäisen ajanjakson valistaminen oli alun perin Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan tavoitteena ja toiminnalle perustetun osaston nimeksikin sittemmin annettiin valistusosasto. Toisen aikajakson, vuosien 1945–1960 aikana kiertonäyttelytoimintaa kehitettiin tavoitteenaan juuri korkeakulttuurin levitys kaikille ympäri maan. 1980-luvulle tultaessa ja kiertonäyttelytoiminnan loppuvaiheilla organisaatiomuutokset ja sitä kautta taloudelliset resurssihin liittyvät seikat painoivat toimintaa alas. 2000-luvulla kulttuurien välinen yhteistyö on tärkeässä asemassa.

Olen jakanut Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan kolmeen kauteen: 1. Ensimmäinen kausi vuosina 1950–1980 kattaa kiertonäyttelytoiminnan alkuvaiheet. Näiden kolmen vuosikymmenen aikana toiminta sai muotonsa ja tärkeinä virstanpyl-

⁸² Vaikuttavuusindikaattorit kulttuuripolitiikan tietopohjan vahvistajina 2009, 11.

väinä tällä kaudella olivat valistusosaston perustaminen vuonna 1956 sekä osaston nimen muuttaminen näyttely- ja tiedotusosastoksi vuonna 1973. Näin kiertonäyttelytoiminta sai organisaatiossa oman osastonsa ja omaa henkilökuntaa näyttelyiden toteuttamiseen.

2. Toinen kausi, 1980-luku, käsittää kiertonäyttelytoiminnan vakiintuneen aikakauden. 1980-luvulla kiertonäyttelytoiminta oli jo alun vuosikymmenien jälkeen muotoutunut omaksi vakiintuneeksi toiminnakseen.

3. Kolmanneksi kaudeksi olen määritellyt kiertonäyttelytoiminnan loppumisen vaiheet vuonna 1990.

3.1.1 Kiertonäyttelytoiminnan alkuvaiheet, 1950–1980

Laajin ennen valistusosaston perustamista laadituista kiertonäyttelyistä oli talvikaudella 1950–1951 maata kiertänyt näyttely ”Edefeltistä Salliseen – Suomen taiteen mestariteoksia”. Tätä näyttelyä pidetään ensimmäisenä Suomen taideakatemian kiertonäyttelynä ja se on saanut kiertonäyttelyistä järjestysnumeron 1. Tästä näyttelykierroksesta saatiin paljon hyödyllistä kokemusta myöhempää kiertonäyttelytoimintaa varten.⁸³ Näyttely vieraili lähes yhdeksän kuukautta kestäneellä kierroksellaan 25 paikkakunnalla ja keräsi kaikkiaan 51 190 katsojaa.⁸⁴ Näyttelyä luonnehdittiin Suomen taideakatemian 50-vuotisjulkaisussa hyvin informoiduksi ja huolella hoidetuksi. Näyttely kiersi omassa erikoislämmitetyssä rautatievaunussa ympäri maan komissaari Eila Pajastien koko ajan hoitamana ja esittelemänä.⁸⁵

Suomen taideakatemian säätiön toimintakertomuksessa vuodelta 1950 kerrotaan, että tämän laajalle kierrokselle lähetetyn ja kustannuksiltaan huomattavan kalliin näyttelyn tarkoituksena oli ennen kaikkea herättää kansan laajoissa piireissä harrastusta kuvaama-taiteita kohtaan ja samalla tukea maaseutukaupunkien taideyhdistysten toimintaa. Näyttelyn vastaanotosta kerrotaan, että se on kaikilla paikkakunnilla herättänyt huomiota ja otettu kiitollisuudella ja arvonnalla vastaan.⁸⁶

⁸³ Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosasto 25 vuotta 1981, 4.

⁸⁴ Suomen taideakatemian säätiön toimintakertomus 1951, 4. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

⁸⁵ Valkonen 1989, 11.

⁸⁶ Suomen taideakatemian säätiön toimintakertomus 1950, 12. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

Suomen taideakatemian säätiön toimintakertomuksessa vuodelta 1951 sanotaan, että Suomen taideakatemian toiminta koti- ja ulkomaisen näyttely- ja taidevalistustoiminnan alalla oli lyhyessä ajassa ehtinyt saada merkittävät mitat. Erikseen vielä mainitaan, että merkitykselliseksi on muodostunut maaseudulle suuntautunut taidenäyttelytoiminta, jonka tehtävänä on parantaa suuren yleisön makua esittelemällä heille todella täysipainoista ja arvokasta taidetta sekä myös tehdä nuorempia, kehittyviä taiteilijoita tunnetuksi ja mahdollisesti samanaikaisesti antaa yleisölle tilaisuus ostaa taideteoksia.⁸⁷

Kokemukset näyttelykierrroksesta olivat muun muassa hyvän yleisömenestyksen takia niin hyviä, että alettiin suunnitella muitakin ”kansan laajoja kerroksia varten tarkoitettuja näyttelyitä”. Ateneum hoiti kiertonäyttelytoimintaa vielä tässä vaiheessa, mutta toiminnan laajetessa se kävi liian raskaaksi henkilökunnalle. Erillisen valistusosaston perustaminen tulikin tätä työtä varten ajankohtaiseksi.⁸⁸

Suomen taideakatemian jo vuosisadan vaihteessa alkanut pyrkimys taidevalistustoimintaan voimistui erityisesti 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa.⁸⁹ Vuonna 1956 perustettiin Ateneumin taidemuseon rinnakkaisosastoksi taideakatemian valistusosasto ”yleisön maun ja taiteentutkimuksen kehittämiseksi”.⁹⁰ Valistusosaston perustamiseen johti voimakas valistushenki sekä huoli hyvästä ja huonosta mausta ja taiteilijakunnan edellytyksistä.⁹¹

Valistusosaston perustamista perustellaan Suomen taideakatemian säätiön toimintakertomuksessa vuodelta 1956 monelta kantilta. Taidevalistusosasto perustettiin toimintakertomuksen mukaan taidevalistustoiminnan järkipäätä hoitamista varten. Oli ilmeistä, että taidevalistus-, julkaisu- ja näyttelytoimintaa varten oli perustettava erityinen elin, joka kykenisi huolehtimaan toiminnan hallinnollisesta ja taloudellisesta jatkuvuudesta ja ulospäin suuntautuvasta toiminnasta. Osastolla tulisi lisäksi olla johtaja saman-

⁸⁷ Suomen taideakatemian säätiön toimintakertomus 1951, 4. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

⁸⁸ Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosasto 25 vuotta 1981, 4.

⁸⁹ Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosasto 25 vuotta 1981, 2.

⁹⁰ Olavinen 2010, 224.

⁹¹ Levanto 2004a, 28.

tapaisin pätevyysvaatimuksin ja valtuuksin kuin intendentillä ja rehtorilla. Valistusosaston myötä yhteydenpito maan muihin taide-eliimiin, yhdistyksiin, taiteilijajärjestöihin, museoihin ja kouluihin voitiin saada järjestelmälliselle pohjalle.⁹²

Valistusosaston voidaan katsoa aloittaneen toimintansa vuoden 1957 alusta. Ensimmäisen toimintavuoden aikana ei kuitenkaan itse valistustoiminnassa tapahtunut muutoksia ja käytännössä osaston muodostaminen tapahtui vasta vuoden 1958 alussa, jolloin valistusosaston päälliköksi valittu Sakari Saarikivi astui toimeensa.⁹³ Kiertonäyttelytoiminnan lisäksi osasto harjoitti esitelmätoimintaa sekä aloitti diapositiivikokoelman kokoaminen kuvalainausta varten.⁹⁴ Valistusosastolla oli vaikutusta maaseudun näyttelytoimintaan paitsi kiertonäyttelyiden kautta, myös välillisesti innostamalla taiteilijaseuroja toimintaan ja näyttelytilojen hankkimiseen.⁹⁵ Osaston tehtäväkenttä hahmottui jo ensimmäisinä toimintavuosina käsittämään taidetietouden välittämisen, kiertonäyttelytoiminnan aloittamisen, lehtileikkeiden arkistoinen, taideteosten kuvien ja filmien keräämisen, dialainauksen käynnistämisen, ohjelmien tekemisen tiedotusvälineisiin, suhteiden solmimisen taidejärjestöihin, esitelmöinnin ja näyttelyiden avaamisen. Näitä seuraavien vuosikymmenien aikana jatkettiin ja kehitettiin. Valistusosasto palveli näillä kaikilla tavoilla koko maata, suurta yleisöä ja myös taiteen tutkijoita.⁹⁶

Valistusosasto kierrätti kolmen näyttelyn verran värijäljennöksistä koottuja näyttelyitä, mutta vuodesta 1961 eteenpäin pitäytyttiin pelkästään alkuperäisteoksissa. Valistusosasto osasi vastata ajan haasteisiin ja rohkeni tarttua kuumiinkin taidekysymyksiin näyttelyissään. Esimerkiksi Sallisen muistonäyttely vuonna 1958 ja Abstraktista taidetta -näyttely vuonna 1960 olivat tiukasti kiinni ajassaan. 1960- ja 1970-lukujen taiteen suuri tunnussana oli kantaaottavuus. Taide politisoitui ja sen tuli toimia yhteiskunnallisesti muuttavana ja aktiivisena tekijänä. Myös kiertonäyttelytoiminnassa näkyi ajan henki kantaaottavien ja rohkeiden näyttelyiden muodossa.⁹⁷

⁹² Suomen taideakatemian toimintakertomus, 1956, 8. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

⁹³ Suomen taideakatemian valistusosaston toimintakertomus 1957, 1. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

⁹⁴ Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosasto 25 vuotta 1981, 6.

⁹⁵ Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosasto 25 vuotta 1981, 9.

⁹⁶ Karjalainen 1989, 20.

⁹⁷ Karjalainen 1989, 20–22.

1960-luvun lopulla siirryttiin kiertonäyttelytoiminnassa uuteen aikakauteen Salme Saras-Kortteen tullessa valistusosaston johtoon. Näyttelyiden tasoa nostettiin taloudellisten edellytysten parantuessa ja näyttelyluetteloista alettiin kehittää enemmän informatiivista ja tutkimuksellista aineistoa sisältäviä. Valistusosaston toimesta järjestettiin ensimmäiset taidevalistuspäivät Ateneumissa 1969.⁹⁸

Vuodesta 1968 lähtien uudet kiertonäyttelyt pyrittiin entistä selkeämmin suunnittelemaan tiettyjen teemojen ympärille. Näyttelyluettelojen laatimiseen pyrittiin myös paneutumaan entistä huolellisemmin ja niiden sisällön informatiivisuuteen kiinnitettiin erityistä huomiota. Vuonna 1969 olivat ensimmäistä kertaa näyttelyjen yhteydessä käytössä myös ääninauhat. Kontaktia yleisöön pyrittiin parantamaan taustaltaan yhä laajemmin tutkittujen näyttelyiden tekemisen lisäksi myös esimerkiksi esitelmätoiminnalla. Uudet näyttelyt keräsivät ennätysmäärän yleisöä, vuonna 1968 katsojamäärä kaksinkertaistui. Myös seuraavina vuosina kasvu jatkui.⁹⁹ Valistusosaston vuosikertomuksessa vuodelta 1968 kerrotaan, että osaston toiminta on kyseisen vuoden aikana keskittynyt lähinnä näyttely- ja julkaisutoiminnan suunnitelmallisuuden kehittämiseen sekä organisaation ja osaston sisäisen työnjaon kehittämiseen suuntaan, joka paremmin palvelisi osaston toimintaa.¹⁰⁰

Vuonna 1970 valistusosaston toiminta edelleen uudistui ja laajentui. Kiertonäyttelyiden lukumäärä lisääntyi edellisestä vuodesta 30 prosentilla ja näyttelyiden katsojamäärä 100 prosentilla. Kasvua voidaan pitää vakuuttavana osoituksena kuvataiteen harrastuksen voimistumisesta Suomessa. Myös valistusosaston näyttelyjen muuttunut luonne vaikutti osaltaan kasvuun. Uudet näyttelyt pyrittiin suunnittelemaan entistä selkeämmin tietyn idean ympärille teemallisina kokonaisuuksina ja niihin liittyivät huolellisesti suunnitellut informoivat luettelot. Usein näyttelyihin liittyivät myös ääninauhaselosteet ja -musiikki tai filmi- ja diakuvamateriaali.¹⁰¹

⁹⁸ Valkonen 1989, 13.

⁹⁹ Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosasto 25 vuotta 1981, 11–12.

¹⁰⁰ Suomen taideakatemian valistusosaston toimintakertomus 1968, 1. Arkistokokoelmat, Kansalliskallio.

¹⁰¹ Suomen taideakatemian valistusosaston toimintakertomus 1970, 1. Arkistokokoelmat, Kansalliskallio.

Vuoden 1971 Suomen taideakatemian valistusosaston toimintakertomuksessa ilmaistiin huoli osaston alimitoituksesta sen työkenttään nähden. Maassa oli yhä laajemmalti opittu näkemään valistusosasto valtakunnallisena näyttelykeskuksena, jonka puoleen maakuntamuseot ja taideyhdistykset entistä enemmän kääntyvät näyttelypyynnöin. Osasto ei kuitenkaan voi henkilökunnan vähäisyyden ja varojen niukkuuden vuoksi lisätä näyttelyiden määrää kysyntää vastaavaksi.¹⁰²

Valistusosaston nimi muutettiin vuoden 1973 alusta näyttely- ja tiedotusosastoksi. Toivomus nimenmuutokseen tuli osaston toimintakentältä, missä ”valistaminen” koettiin liian osoittelevana tässä yhteydessä.¹⁰³ Suuret näyttelyt vaativat paljon tilaa, joten niitä ei voitu monilla paikkakunnilla ottaa vastaan. Siksi tehtiin jatkuvasti myös pienempiä ja helpommin liikuteltavia näyttelyitä, jotka usein käsittivät piirustuksia tai grafiikkaa.¹⁰⁴ Vuoden 1974 toimintakertomuksen mukaan näyttelyteosten suojeluun oli jatkuvasti kiinnitetty suurta huomiota. Samalla todettiin, että vain harvalla näyttelypaikkakunnalla on riittävän pätevää työvoimaa näyttelyiden asiantuntevaa hoitoa ja ripustusta varten. Tästä syystä myös yleisölle tarkoitettu informaatio voisi jäädä epäselväksi, kirjallisia tai suullisia ohjeita ei katsottu riittäviksi. Koulutustoiminnan tarve oli siis osoittautunut ilmeisemmäksi ja sen myötä koulutukseen erikoistuvan henkilökunnan tarve näyttely- ja tiedotusosastossa. Tavoitteena oli saada ripustustilanteista samalla käytännöllisiä koulutustilanteita.¹⁰⁵

3.1.2 Kiertonäyttelytoiminnan vakiintuminen, 1980-luku

Näyttely- ja tiedotusosaston näyttelytoimintaan liittyvä teemallinen ohjelmointi sekä tutkimus- ja julkaisutyö olivat vakiinnuttaneet muotonsa 1980-luvun alkuun tultaessa. Kiertonäyttelyiden luonne erilaisissa museo- ja näyttelytiloissa rajoitti niiden kokoa asettamalla näin omat edellytyksensä teosten valintaan. Lisäksi näyttelyiden teemallisen aiheen hahmottamiseen oli kiinnitetty erityistä huomiota. Valmistava tutkimustyö, jo-

¹⁰² Suomen taideakatemian valistusosaston toimintakertomus 1971, 1. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

¹⁰³ Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosasto 25 vuotta 1981, 14.

¹⁰⁴ Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosasto 25 vuotta 1981, 15.

¹⁰⁵ Suomen taideakatemian toimintakertomus 1974, 11. Arkistokokoelmat. Kansallisgalleria.

hon liittyy itse taideteosten ja kirjallisuuden sekä muuhun taiteilijoita koskevaan materiaaliin perehtyminen, saattoi viedä varsin pitkän ajan. Osastossa haluttiin paneutua erityisesti näyttelyjulkaisujen laatimiseen, koska niiden sisältö on olennainen osa näyttelyä ja tehty työ säilyy näin itse näyttelyinkin jälkeen.¹⁰⁶

1980-luvulla näyttely- ja tiedotusosaston toiminta oli jo vakiintunutta. Vuosikymmenen loppuvaihetta varjostivat kuitenkin suunnitelmat organisaatiomuutoksesta ja sen myötä kiertonäyttelytoiminnan jatkumisesta. Lisäksi huolena oli osaston henkilökuntapula. Näyttelyiden suunnitteluun ja julkaisutoimintaan varattu henkilökuntakapasiteetti oli kymmenen vuoden ajan pysynyt samana, vaikka näyttelyiden kysyntä ja tarve oli kasvanut monin verroin suuremmaksi.¹⁰⁷ Vuoden 1985 Suomen taideakatemia vuosikertomuksessa puututaan henkilökunnan vähäisyyteen suhteessa osaston toimintaan. Vuosikertomuksen mukaan pula korkeatasoisista, taidehistoriallisista ja dokumentoiduista näyttelyistä on edelleen suuri ja tämä tarve asettaa näyttely- ja tiedotusosaston valtakunnalliselle toiminnalle yhä kasvavia vaateita.¹⁰⁸

Kiertonäyttelytoiminnan vakiintumisesta 1980-luvulla kertovat osaltaan tutkimushaastatteluissa esiin tulleet kommentit: Prosessi oli jälkikäteen ajateltuna hioutunut, sitä ei tarvinnut silloin ajatella, tuli valmis näyttely, jonka sisältö tiedettiin. Se oli niin vakiintunut järjestelmä.¹⁰⁹ Näyttelyt olivat erittäin hyvin valmisteltuja, oli sisältö, julkaisut, teokset olivat huollettuja ja konservoituja, siellä oli ohjeet, miten ne laitetaan esille ja tarvittaessa lisää tietoa; se oli valmis paketti.¹¹⁰

Totutun käytännön mukaisesti 1980-luvulla jatkettiin Suomen taiteen klassikkojen esittelyä siten, että taideakatemia Ateneumissa tai Sinebrychoffilla järjestetyistä näyttelyistä valikoitiin kokoelmat kiertonäyttelyiksi.¹¹¹ Suomen taideakatemia näyttely- ja tiedotusosaston järjestämiä kiertonäyttelyitä lähti kierrokselleen 1980-luvulla 21 kappaletta. Ensimmäinen 1980-luvulla kiertonsa aloittaneista näyttelyistä oli Kokeileva 60-

¹⁰⁶ Suomen taideakatemia näyttely- ja tiedotusosasto 25 vuotta 1981, 23.

¹⁰⁷ Jääskinen 1989, 28.

¹⁰⁸ Suomen taideakatemia vuosikertomus 1985, 4. Arkistokokoelmat. Kansallisgalleria.

¹⁰⁹ Päivi Viherluodon haastattelu 23.11.2015.

¹¹⁰ Ulla Pennasen haastattelu 26.10.2015.

¹¹¹ Jääskinen 1989, 28.

luku ja viimeinen oli Maalauksen uusi kieli, suomalaista modernismia 1956–61. Tutkielmani liitteessä 2 on lueteltu kaikki 1980-luvun kiertonäyttelyt, kiertopaikkojen lukumäärät ja kiertoajat sekä kävijämäärät.

Lukumääräisesti eniten paikkakuntia 1980-luvun kiertonäyttelyistä kiersi näyttely Louis Sparren Suomea. Se oli esillä kolmellakymmenellä paikkakunnalla 32 kuukauden aikana. Seuraavaksi eniten paikkakuntia kiersi Ilja Repin -näyttely, joka kiersi 23 paikkakunnalla 33 kuukauden aikana, sitten Kaskisavun kansaa -näyttely 22 paikkakunnalla 25 kuukauden aikana ja Sateenkaaren värit -näyttely 21 paikkakunnalla 23 kuukauden aikana. Ilja Repin -näyttelyllä oli 1980-luvun kiertonäyttelyistä pisin kiertoaika. Lukumääräisesti vähiten paikkakuntia kiersi Finnbergin 200-vuotismuistonäyttely, joka oli esillä neljällä paikkakunnalla kymmenen kuukauden aikana ja sen kiertoaika oli samalla myös lyhyin. Näyttelyt olivat esillä keskimäärin kuukauden ajan ennen lähtöään seuraavaan paikkaan.

Näyttelyt kiersivät pääasiassa Suomessa, mutta yksi 1980-luvun näyttelyistä kiersi myös Suomen ulkopuolella. Taiteilijattaria -näyttely oli esillä Helsingin, Tampereen ja Turun lisäksi myös Tukholmassa, Kööpenhaminassa ja Hampurissa. Taiteilijattaria -näyttelyssä oli esillä seitsemän suomalaistaiteilijan teoksia.

Kiertonäyttelyiden teokset tulivat Suomen taideakatemia omien kokoelmien lisäksi muun muassa lainoina muilta museoilta tai yksityisiltä henkilöiltä. Esimerkiksi Puupiirros Suomen taiteessa -näyttelyn teosvalikoima oli koottu museon omista grafiikkakokoelmista, yksityisiltä keräilijöiltä ja taiteilijoilta. Näyttelyssä oli yhteensä 128 teosta, joista 33 teosta oli muualta lainassa.¹¹² Kokeileva 60-luku -näyttelyyn teoksiaan olivat lainanneet taiteilijat, taidemuseot, yksityiset taidekokoelmat ja säätiöt sekä monet yksityishenkilöt.¹¹³

Suomen taideakatemia ohjesääntöjen 16. § määrittelee näyttely- ja tiedotusosaston tehtävät. Näyttely- ja tiedotusosaston säännöissä tapahtui pientä muutosta 1980-luvun kuussa. Säännöt ovat muuttuneet lähinnä sanamuotojen ja eri asioiden painotusten suhteen. Muutoksille on mahdollista löytää selittäviä tekijöitä itse näyttelytoiminnasta.

¹¹² Puupiirros Suomen taiteessa, näyttelyjulkaisu. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

¹¹³ Kokeileva 60-luku, näyttelyjulkaisu. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

Vuonna 1980 vahvistetuissa säännöissä osaston ensimmäisenä tehtävänä oli *toimeenpanna maassamme kiertäviä taidenäyttelyitä*. Vuonna 1985 voimaan tulleissa säännöissä ensimmäisenä tehtävänä oli *suunnitella, valmistaa ja välittää kuvataidenäyttelyitä lähinnä omassa maassamme*. Vuoden 1985 säännöissä on siis otettu mukaan mahdollisuus järjestää näyttelyitä myös muualla kuin Suomessa. Tähän on voinut vaikuttaa vuonna 1981 Tukholmassa ja vuonna 1983 Kööpenhaminassa ja Hampurissa menestyksekkäästi esillä ollut kiertonäyttely Taiteilijattaria. Säännöissä on haluttu jatkossa ottaa huomioon mahdollisuus oman maamme ulkopuolella kiertäviin näyttelyihin. Osaston toisena tehtävänä oli vuoden 1980 säännöissä *järjestää kuvataiteita koskevia esitelmätilaisuuksia lähinnä omien näyttelyiden yhteyteen*. Vuoden 1985 säännöissä toinen tehtävä oli *järjestää kuvataiteita koskevia esittely- ja esitelmätilaisuuksia*. Uudemmissa säännöissä maininta omien näyttelyiden yhteydessä järjestettävistä tilaisuuksista oli jätetty pois, joten tilaisuuksia saattoi järjestää vapaammin muissakin yhteyksissä. Esitelmätilaisuuksien kasvaneella suosiolla on voinut olla vaikutusta tähän. Vuoden 1980 säännöissä kahdeksantena tehtävänä oli *edistää maassamme toimivien taideyhdistysten ja -laitosten yhteistyötä*. Vuoden 1985 säännöistä tämä tehtävä oli pudonnut kokonaan pois.¹¹⁴

3.1.3 Kiertonäyttelytoiminnan päättyminen, 1990

Valtakunnallinen, keskitetysti oman osaston alta organisoitu kiertonäyttelytoiminta päättyi Suomen Taideakatemian säätiön valtiollistamisen yhteydessä vuonna 1990. Näyttely- ja tiedotusosastoa ei enää ollut Valtion taidemuseon uudessa organisaatiomallissa, eikä mikään taho siis ollut vastuussa kiertonäyttelytoiminnan järjestämisestä.

Ennen valtiollistamispäätöksen tekemistä erillinen toimikunta laati mietinnön, jossa perusteltiin valtiollistamiseen johtavia syitä. Mietinnössä kerrataan aluksi Suomen taideakatemian säätiön tarkoitusta ja tehtäviä. Mietinnössä sanotaan, että sen sääntöjen mukaan Suomen taideakatemian säätiön tarkoituksena on Suomen kuvataiteen vaaliminen, tukeminen ja kehittäminen. Ateneumin taidemuseon toiminnasta mietintö kertoo,

¹¹⁴ Suomen taideakatemian ohjesääntö 1980, Suomen taideakatemian ohjesääntö 1985. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

että se harjoittaa jatkuvasti näyttelytoimintaa sekä näyttely- ja tiedotusosasto järjestää kiertonäyttelyitä Suomessa. ¹¹⁵

Muutosta perustellaan valtion taidemuseon tehtävien laajuudella ja Suomen taideakatemian säätiön voimavarojen riittämättömyydellä näiden hoitoon. Valtion taidemuseon keskeisiä tehtäviä ovat valtion taidekokoelmien ylläpitäminen, kartuttaminen ja tutkiminen sekä näyttelytoiminnan harjoittaminen. Ateneum-rakennuksen peruskorjauksen myötä peruskokoelmien näyttelypinta-ala kaksinkertaistuu, minkä lisäksi rakennukseen tulee erillinen tila vaihtuville näyttelyille ja erilaisille oheistoiminnoille. Suomen taideakatemian säätiön nykyiset voimavarat eivät kuitenkaan riitä kehittyvän toiminnan järjestämiseen, eikä vanhalla organisaatiolla toimintaa voida hoitaa asianmukaisesti. ¹¹⁶

Mietinnön mukaan millään Suomen taideakatemian säätiön yksiköllä ei ole mahdollisuuksia valtion taidemuseon tehtävien hoitamiseen. Lisäksi valtakunnallinen kokoelmien rekisteröinti ja kuva-arkistointi sekä kirjastotoiminta ovat puutteellisesti järjestetyt sekä maan taidemuseokentän että taiteen tutkimuksen kannalta. Kuvataiteen keskusarkiston perustamista perustellaan sillä, että sen myötä yhteydet taidemuseolaitoksen ja korkeakoulujen taidehistorian tutkimuksen välillä paranevat. ¹¹⁷

Mietinnössä sanotaan, että museon nykyisen organisaation suurimpia ongelmia on se, että museo ei ole sisäisesti jakautunut kokoelmia vastaaviin toimintayksiköihin. Jotta eri taiteenalat ja aikakaudet jäsentävät selkeästi museotoimintaa, tulee tehdä kokoelmien jako Suomen taiteeseen, ulkomaiseen taiteeseen ja nykytaiteeseen. Jako heijastuisi museoiden tutkimus- ja näyttelytoiminnassa sekä julkaisutoiminnassa. Lisäksi mietinnössä mainitaan, että keskustaidemuseon tehtävänä on oman näyttelytoimintansa ohella hoitaa myös valtakunnallista kiertonäyttelytoimintaa ja että kiertonäyttelyt järjestetään museoyksiköiden valmistamien näyttelyiden pohjalta. ¹¹⁸

Vaikka mietinnössä suoraan viitataan kiertonäyttelytoiminnan jatkumiseen museoyksiköiden valmistamien näyttelyiden pohjalta, ei näin kuitenkaan tapahtunut. Koska omaa

¹¹⁵ Keskustaidemuseotoimikunnan mietintö 1988, 14.

¹¹⁶ Keskustaidemuseotoimikunnan mietintö 1988, 15.

¹¹⁷ Keskustaidemuseotoimikunnan mietintö 1988, 16.

¹¹⁸ Keskustaidemuseotoimikunnan mietintö 1988, 16.

yksikköä kiertonäyttelyiden tekemiseen ei enää ollut, kiertonäyttelytoimintaa ei käytännössä luettu kenenkään vastuualueeksi. Haastatteluaineistossani tuli myös esille toiminnan liittyminen poistuneen näyttely- ja tiedotusosaston tehtäviin. Kiertonäyttelytoiminnan liittäminen oman museoyksikön toimintaan ei myöskään haluttu rajallisten resurssien vuoksi.¹¹⁹ Jos mietinnössä ajatuksena olikin, että museoyksiköt vastaavat kiertonäyttelytoiminnasta, ei niille käytännössä annettu siihen resursseja.

Organisaatiomuutoksen valmistelu ja siihen liittyvä kiertonäyttelytoiminnan jatkumisen epävarmuus olivat tiedossa jo 1980-luvun lopulla, mutta toiminnan jatkumiseen suhtauduttiin näyttely- ja tiedotusosastossa vielä toiveikkaasti. Näyttely- ja tiedotusosaston johtaja Aune Jääskinen vetosi *Karjalainen* -lehden haastattelussa vuonna 1989 näyttelyiden hyvään yleisömenestykseen ja siihen, että näyttelyihin liittyy aina teosten ohella myös tietopaketti ja näyttelyitä varten tehty tutkimus on aina perusteltua. Lisäksi tutkimustyö uusia kiertonäyttelyitä varten oli jo käynnissä. Jääskinen ennusti organisaatiomuutoksen monipuolistavan ja laajentavan taiteen tutkimusta ja esittelyä.¹²⁰ Seuraavana vuonna Aune Jääskinen piti *Länsi-Savo* -lehden haastattelussa kiertonäyttelytoimintaa jo uhattuna, koska uuteen organisaatioon ei olisi luvassa erillistä yksikköä tätä toimintaa varten. Hyvällä tahdolla Jääskinen sanoi toiminnan voivan vielä jatkua museoyksiköiden omana toimintana. Jääskinen piti kiertonäyttelyiden tulevaisuutta epävarmana niiden suuritöisyyden takia.¹²¹

Esitin haastateltavilleni kysymyksiä liittyen kiertonäyttelytoiminnan loppumiseen. Kysyin haastateltavilta mitä mieltä he olivat toiminnan loppumisesta ja millaisena he olisivat nähneet toiminnan voineen jatkua. Vastaukset näihin kysymyksiin kertovat siitä, miten tärkeänä kiertonäyttelytoimintaa pidettiin ja museoammattilaisten näkemyksiä siitä, millainen kiertonäyttelytoiminta olisi ollut toimivaa. Päälimmäisinä syinä toiminnan lopettamiselle katsottiin olevan organisaatiomuutos Suomen taideakatemia säätiöstä Valtion taidemuseoksi. Lisäksi taidemuseokentän muutos museoiden omien kokoelmien karttumisen ja lisääntyneen yhteistyön muiden museoiden välillä katsottiin vaikuttaneen siihen, ettei tarvetta tällaiselle kiertonäyttelytoiminnalle enää ollut.

¹¹⁹ Soili Sinisalonen haastattelu 8.10.2015.

¹²⁰ Suomen Taideakatemia säätiöltä valtiolle. *Karjalainen* 29.4.1989.

¹²¹ Taideakatemia näyttelyiden kierto loppuu. *Länsi-Savo* 25.3.1990.

Koska näyttelyiden tekijöiden kunnianhimo nousi näyttelyiden tekemisessä ja tuli yhä vaikeammaksi saada pitkäaikaisia lainoja, oli päätös lopettaa kiertonäyttelytoiminta luonnollinen. Vastaanottavien museoidenkaan kohdalla haastateltava ei kokenut toiminnan lopettamisen olleen suuri menetys, koska tässä vaiheessa aluetaidemuseot oli perustettu ja näin kentälle oli tullut lisää työntekijöitä.¹²² Kiertonäyttelytoiminnan lopettaminen oli tietysti ihan loogista, koska ei ollut enää näyttely- ja tiedotusosastoa. Ateneumin taidemuseolla ei olisi ollut mitään rahkeita tehdä kiertonäyttelytoimintaa, Valtion taidemuseon ohjelmaan ei toiminta kuulunut.¹²³

Kiertonäyttelytoiminta olisi voinut vielä toimia jonkin aikaa, mutta olisihan sen pitänyt jotenkin uudistua, ei ehkä koko maan kattavana pitkänä kiertona. Koko näyttelytoiminta on kuitenkin muuttunut, näyttelyajat ovat todella paljon pidempiä ja jokainen pyrkii siihen, että pitää olla ikään kuin se oma vetovoimainen näyttely. Taideyleisö liikkuu pitkiäkin matkoja ja seuraa kuvataiteen kenttää. Tällä hetkellä pitää näytteillä olla aina melkein sellaista ainutlaatuista ja ainutkertaista.¹²⁴ Silloin 1980-luvun lopulla museot alkoivat toimia jo kukin vähän itsenäisemmin, omilla profiileillaan ja kukin yritti hakea omia linjojaan. Ehkä tarvettakaan ei enää ollut ja toisaalta henkilökuntakin alkoi vähentyä 1990-luvun laman myötä.¹²⁵

3.2 Muu valtakunnallinen kiertonäyttelytoiminta

Suomen museoliitto järjesti Suomessa valtakunnallista kiertonäyttelytoimintaa 1960-luvulta alkaen. Jo vuonna 1946 museoliitolle ehdotettiin kiertonäyttelyiden järjestämistä, mutta aika ei ollut vielä kypsä tälle modernille idealle. Ruotsiin perustettiin alueellisen yhdenvertaisuusajatuksen siivittämänä vuonna 1965 valtakunnallinen näyttelyorganisaatio Riksställningar, joka järjesti muun muassa kiertonäyttelyitä. Suomessa sen syntyä seurattiin ja siihen reagoitiin heti selvittämällä, mitä mahdollisuuksia vastaavaan toimintaan maassamme olisi.¹²⁶

¹²² Leena Ahtola-Moorhousen haastattelu 21.9.2015.

¹²³ Soili Sinisalonen haastattelu 8.10.2015.

¹²⁴ Päivi Viherluodon haastattelu 23.11.2015.

¹²⁵ Ulla Pennasen haastattelu 26.10.2015.

¹²⁶ Vilkuna 1998, 123–124.

Ruotsissa alkoi 1960-luvulla keskustelu siitä, miten kulttuuritoiminnan jakaminen tehtäisiin kaikille oikeudenmukaisesti. Kulttuuritoiminnan vahvistaminen koko maan laajuiseksi vaati tuotannon ja jakelun olosuhteiden parantamista. Kysymys oli siitä, miten museoiden kokoelmat saataisiin useampien ulottuville. Tärkeinä kohderyhminä pidettiin varsinkin lapsia ja nuoria. Vuonna 1965 aloitettiin tutkimus museoiden ja näyttelyiden roolista yhteiskunnassa ja tutkimuksen tueksi perustettiin kokeilu, joka sai nimen Riksställningar. Tarkoitus oli tutkia, miten kulttuuria voidaan levittää ja välittää kierto- ja näyttelyiden avulla. Ensimmäisenä Riksställningarin tehtävänä oli saattaa museoiden kokoelmat suuremmalle yleisölle saavutettaviksi. Aluksi Riksställningar yritti vastata kysymyksiin siitä, voivatko näyttelyt aktivoida ihmisiä kaikista sosiaaliluokista ja pystyykö se levittämään kulttuuriaktiiviteetteja koko maahan.¹²⁷

Riksställningar kehitti toimintatapojaan jatkuvasti tarkoituksenaan saada uusia kohderyhmiä näyttelyilleen. Esimerkiksi kansanpuistoista ja näyttelybussista kehitettiin uusia toimintatapoja. 1960-luvun lopulla kansanpuistot olivat muuttumassa työväenliikkeiden tapaamispaikoista kaikkien yhteisiksi ajanviettopaikoiksi ja Riksställningar alkoi järjestää suosiota saaneita näyttelyitä myös kansanpuistoissa. Vuonna 1972 Riksställningar osti näyttelybussin, jonka 16 neliömetrin näyttelytilaan mahtui parikymmentä ihmistä kerralla. Näin näyttelyjä voitiin kuljettaa sellaisiin paikkoihin, jossa niitä ei oltu aikaisemmin voitu esittää.¹²⁸ Riksställningar on toteuttanut vuosien varrella monia erilaisia kiertonäyttelytapoja. Tärkeä osa toimintaa on aina ollut näyttelyformaatin vaihtelu. Se käsittää jatkuvan uuden toteuttamisen, vaihtamisen ja kehittämisen näyttelytyössä. Näyttelyiden kanssa työskentely tarkoittaa vuorovaikutuksen löytämistä sisällön ja muodon välillä.¹²⁹

1970-luvulla Ruotsin valtion kulttuuripolitiikan tavoitteena oli kulttuurin saattaminen kaikkien ulottuville. 1980- ja 1990-luvuilla markkinatalouden ideat alkoivat vaikuttaa kulttuuripolitiikkaankin. Useammat alkoivat nähdä kulttuurin kilpailukykyisenä keinona työllisyyden ja liiketoiminnan yhteydessä. 1990-luvun alussa nämä uudet sävyt alkoivat vaikuttaa myös Riksställningariin. Kulttuuritilanne oli menestyksekkäästi parantunut maakunnissa ja monet museot ja muut kulttuuri-instituutiot olivat saaneet parempia

¹²⁷ Broms & Göransson 2012, 17–20.

¹²⁸ Broms & Göransson 2012, 34–35, 48.

¹²⁹ Broms & Göransson 2012, 123.

mahdollisuuksia tehdä itse kiertonäyttelyitä. Monien poliitikkojen mielestä Riksställningar oli tehnyt tehtävänsä ja tehtävät tulisi jakaa läänimuseoiden kesken. Riksställningarin uusi suunta oli painottaa rooliaan läänimuseoiden ja paikallisten kulttuuri-instituutioiden täydennyksenä. Lisäksi tavoitteena oli kasvattaa Riksställningarin kansainvälisiä yhteyksiä ja panostaa nykytaiteeseen. Vuoden 1996 kulttuuripolitiikan uudessa määritelmässä Riksställningar sai säilyttää painotuksensa tuottaa kiertonäyttelyitä, mutta pienemmässä laajuudessa.¹³⁰

Vuonna 2011 Riksställningarin suunta muuttui, kun sen uudeksi päätehtäväksi tuli edistää yleisesti näyttelytoiminnan kehittämistä ja yhteistyötä järjestämällä ohjausta näyttelytekniikassa ja metodeissa sekä tehdä toimintaympäristön analyysiä. Riksställningarin tulisi jatkossa järjestää omaa näyttelytoimintaa vain rajallisesti.¹³¹

Suomessa itsenäisyyden juhlavuodeksi 1967 Museoliitto valmisti itsenäisyyden vaiheita käsittelevän näyttelysarjan Suomen tie. Se oli neljän kuukauden kiertonsa ajan esillä kahdeksassa museossa ja näyttelyn kävijämääräksi tilastoitiin 110 000. Museoliiton kiertonäyttelytoiminta joutui tämän menestyksekkään alun jälkeen suvantovaiheeseen ja valtiolta anottiin turhaan varoja toiminnan jatkamiseksi. Nyt ryhdyttiin suunnittelemaan kansainvälisesti kiinnostavaa näyttelyhanketta ja päädyttiin eksoottiseen saamelaisuuteen.¹³²

Vuonna 1973 lähti kierrokselleen saamelaiskysymystä kulttuuriekologisesta näkökulmasta tarkasteleva kiertonäyttely Cilgetus saamelaiskulttuurin murros. Se kiersi 11 museossa Suomessa, ruotsinkielisenä versiona yhdeksässä museossa Ruotsissa, saksankielisenä versiona Itä-Saksassa sekä englanninkielisenä versiona Belgradissa, Espanjassa, Hollannissa ja Englannissa. J.V. Snellmanin juhlavuoden kunniaksi valmistettiin Snellmanin kiertonäyttelyt, jotka kiersivät vuonna 1981 yhteensä 52 paikkakunnalla. Museoliiton aloittama kiertonäyttelytoiminta oli menestyksellistä sekä koti- että ulkomailla ja sillä oli edellytykset kehittyä pysyväksi toiminnaksi, mutta syystä tai toisesta Suomeen

¹³⁰ Broms & Göransson 2012, 201–203.

¹³¹ Broms & Göransson 2012, 263.

¹³² Vilkuna 1998, 123–124.

jäi syntymättä Ruotsin Riksställningarin kaltainen kiertonäyttelyorganisaatio.¹³³ Suomen museoliiton kiertonäyttelytoiminta päättyi lähellä sitä aikaa, kun Suomen taideakatemiankin kiertonäyttelytoiminta loppui organisaatiomuutoksen myötä.

1970-luvun puolivälissä aluetaidemuseot alkoivat tehdä kiertonäyttelyitä ja seuraavaksi niitä alkoivat tehdä myös maakuntamuseot. Niiden näyttelyt on tarkoitettu kiertämään lähinnä oman maakunnan kuntiin, joten kyseessä ei ole valtakunnallinen kiertonäyttelytoiminta. Sen sijaan jotkut erikoismuseot sekä luonnontieteelliset museot tekevät maanlaajuisia kiertonäyttelyitä. Kiertonäyttelyt ovat tarjonneet itse tehdyille näyttelyille pienillä resursseilla esiin saatavan vaihtoehdon. Lisäksi kiertonäyttelyillä museot saavat käyttöönsä ulkopuolista asiantuntemusta alalta, jota näyttely edustaa.¹³⁴

Vaikka kiertonäyttelytoiminta näyttely- ja tiedotusosaston järjestämänä vakiintuneena oman muotonsa kehittäneenä toimintana 1980-luvun lopulla päättyi, Ateneumista lainattiin edelleen yksittäisiä näyttelyitä ja teoksia sekä Suomeen että ulkomaille aktiivisesti. Valtion taidemuseon aikana teosten lainaaminen Ateneumin kokoelmista oli varsin vilkasta. 2000-luvulla ennen vuotta 2014 ja Kansallisgallerian syntyä Ateneumin kokoelmista lainattiin lähes 4000 teosta koti- ja ulkomaisiin museoihin. Kotimaisia lainanneita museoita ja muita instituutioita oli 2000-luvulla lähes 60. Mukana oli sekä aluetaidemuseoita että myös pienempiä paikallisia museoita. Yksittäisten teoslainojen lisäksi Ateneumin tuottamien näyttelyiden jatkonäyttelyt ovat olleet esillä myös muissa museoissa, esimerkiksi Kalevala-näyttely jatkoi Turun taidemuseoon vuonna 2009 ja Mika Waltari ja taiteilijaystävät -näyttely Vaasaan ja Tampereelle. Suomen lisäksi myös Ateneumin kokoelmateokset ovat kiertäneet ulkomailla erilaisten näyttely- ja yhteistyöprojektien sekä yksittäisten teoslainojen myötä. Suomen taiteen kultakautta ja varhaista modernismia on esitelty suurnäyttelyissä muun muassa Wienissä ja Haagissa vuosina 2005–2006 kiertäneen näyttelyn Nordlicht, Finnlands Aufbruch zur Moderne 1890–1920 avulla. Yksittäisiä suomalaisia klassikkotaiteilijoita esitteleviä näyttelyitä on ollut muun muassa Helene Schjerfbeckin suuri kiertonäyttely Hampurissa, Haagissa ja Pariisissa vuonna 2006. Ateneum on perinteisesti tehnyt yhteistyötä kiertonäyttelyiden muodossa myös Pohjoismaisten kansallisgallerioiden kanssa erilaisista teemoista. Esimerkiksi

¹³³ Vilkuna 1998, 178.

¹³⁴ Heinonen & Lahti 2001, 168.

suuri pohjoismainen maisemamaalausnäyttely Luonnon lumo, Pohjoismainen maisemamaalaus 1840–1910 kiersi Ateneumin jälkeen Tukholmassa, Oslossa, Minneapolisissa ja Kööpenhaminassa. ¹³⁵

Vuonna 2006 Valtion taidemuseossa aloitettiin uudenlainen kokoelmien liikkuvuuteen tähtäävä kokoelmalainatoiminta. Toiminnan tarkoituksena oli lainata kotimaisiin museoihin näiden omia kokoelmia täydentäviä teoksia 3-5 vuoden laina-ajalla. Ajatuksena oli saada liikkeelle varastosta sellaisia teoksia, joilla ei ole keskeistä merkitystä valtion taidemuseoyksiköiden omien kokoelmanäyttelyille, mutta muiden museoiden kokoelmille ne toisivat suurtakin täydentävää painoarvoa. ¹³⁶

Suomen museoissa tehtiin vuosina 2010–2015 keskimäärin 36 kiertonäyttelyä vuodessa. Museotilasto -palvelun mukaan ammatillisesti hoidetuissa museoissa oli vuonna 2015 valmistuneita uusia kiertonäyttelyitä 35 kappaletta. ¹³⁷ Tällä hetkellä kiertonäyttelytoimintaa järjestävät muun muassa Teatterimuseo ja Luonnontieteellinen keskusmuseo Luomus. Teatterimuseosta kierto on lähtenyt pukunäyttely Unelmien kuteita, joka on kiertonäyttely näyttämöpuvuista. Se oli Teatterimuseolla esillä vuodenvaihteeseen 2015–2016 asti ja sen jälkeen kiertonäyttelynä Lohjan museossa ja Käsityön museossa Jyväskylässä. ¹³⁸ Luonnontieteellisen keskusmuseo Luomuksen kiertonäyttely Vampyyrin varjostamat – lepakoiden salainen maailma oli vuosina 2012–2016 esillä Luomuksen lisäksi Kuopion luonnontieteellisessä museossa, Kymenlaakson museossa, Pohjois-Karjalan museossa, Luontotalo Arkissa, Pohjanmaan museossa ja Pohjois-Pohjanmaan museossa. ¹³⁹

Ateneumin taidemuseon kokoelmien liikkuvuus on tällä hetkellä vilkasta. Suomen itsenäisyyden 100-vuotisjuhlavuoteen Ateneumin kokoelmista koottu näyttely Ateneumin kiertävä kokoelma kiertää reilun vuoden aikana Rovaniemen, Oulun ja Kuopion taide-

¹³⁵ Lilja 2010, 244–246.

¹³⁶ Lilja 2010, 249.

¹³⁷ Museotilasto 2016, <<https://www.museotilasto.fi/>>.

¹³⁸ Unelmien kuteita. Kiertonäyttely näyttämöpuvuista 2016, <<http://www.teatterimuseo.fi/nayttelyt/kiertonayttelyt/unelmien-kuteita-kiertonayttely/>>.

¹³⁹ Vampyyrin varjostamat – lepakoiden salainen maailma (2012–2016) 2016, <<http://www.luomus.fi/fi/vampyyrin-varjostamat-lepakoiden-salainen-maailma-2012-2016>>.

museoissa. Näyttely kattaa Suomen taiteen tarinan suuriruhtinaskunnan ajalta 1960-luvulle asti. Näyttelyssä on esillä niin klassikoita kuin harvemmin esillä olleita teoksia.¹⁴⁰ Kaksi Ateneumin rakastetuimpiin kuuluvaa klassikkoa, Helene Schjerfbeckin Toipilas ja Eero Järnefeltin Raatajat rahanalaiset / Kaski lähtevät niin ikään Suomen itsenäisyyden juhluvuoden kunniaksi kiertueelle yhteentoista suomalaiseen taidemuseoon nimellä Klassikot kiertueella 2017.¹⁴¹

Kansainvälisellä tasolla kiertonäyttelytoimintaa edistää muun muassa vuosittain järjestettävä Muscon-konferenssi. Vuodesta 1996 Vitra Design Museum on organisoinut kansainvälistä Muscon-konferenssia yhteistyössä vuosittain vaihtuvien paikallisten isäntämuseoiden kanssa. Konferenssin tavoitteena on edistää kiertonäyttelyiden vaihtoa ja muita projekteja eurooppalaisten, amerikkalaisten ja aasialaisten museoiden välillä. Muscon keskittyy etupäässä muotoilun ja arkkitehtuurin alueille, mutta on myös avoin kuvataiteeseen, kulttuurihistoriaan tai tieteeseen painottuville museoille. Vuosittain järjestettävän eurooppalaisille museoille suunnatun konferenssin lisäksi vuodesta 2007 on järjestetty Muscon-konferenssi amerikkalaisille museoille ja vuodesta 2008 aasialaisille museoille.¹⁴²

Tässä kaksi esimerkkiä kiertonäyttelyitä organisoivista ja niitä järjestävistä organisaatioista Euroopassa: Iso-Britanniassa kansallisesti toimiva Touring Exhibitions Group on kiertonäyttelyihin ja niiden järjestämiseen liittyvä ryhmä, johon kuuluu gallerioita, museoita, kirjastoja ja tiedekeskuksia. Touring Exhibitions Groupin tavoitteena on jakaa ideoita, materiaalia ja resursseja sekä järjestää kiertonäyttelyitä niin laajasti kuin mahdollista.¹⁴³ Niin ikään Iso-Britanniassa toimiva Barbican International Enterprises tuottaa ja järjestää kiertonäyttelyitä. Tällä hetkellä sen ohjelmistossa on viisi lainattavaa kiertonäyttelyä.¹⁴⁴

Kokoelmien liikkuvuus -ajatteluun halutaan panostaa nykypäivänä muun muassa erilaisten projektien kautta. Kokoelmien liikkuvuus tarkoittaa lainaamista omasta museosta

¹⁴⁰ Ateneumin kiertävä kokoelma 2017, <<http://www.ateneum.fi/nayttelyt/suomen-taiteen-tarina-ateneumin-kiertava-kokoelma/>>.

¹⁴¹ Klassikot kiertueella 2017, <<http://www.ateneum.fi/nayttelyt/klassikot-kiertueella-2017/>>.

¹⁴² Museum Network Conferences 2016, <<http://www.muscon.org/de.html>>.

¹⁴³ Touring Exhibitions Group 2016, <<http://www.teg.org.uk/>>.

¹⁴⁴ Barbican International Enterprises 2016, <<http://www.barbican.org.uk/bie/>>.

ulos ja myös sisään sekä yhteistyön tiivistämistä. Kokoelmien liikkuvuuden edistämistä tehdään Euroopassa muun muassa erilaisten projektien, konferenssien ja julkaisujen avulla. Museoiden kokoelmat ja niiden käyttö nousivat esiin Euroopan unionissa 2000-luvun alkupuolella. Ensimmäistä kertaa aiheesta keskusteltiin vuonna 2003 järjestetyssä konferenssissa *Enhancement and Promotion of Cultural Heritage of European Significance* Ateenassa ja Delphissä. Tämän ensimmäisen konferenssin jälkeen aiheeseen liittyviä keskusteluja ja seminaareja on järjestetty muun muassa Italiassa, Alankomaissa ja Suomessa. Keskusteluteemoihin ovat kuuluneet kulttuuriperinnön edistäminen, johtamismallit ja -käytännöt, kokoelmien liikkuvuuden edistäminen ja kasvattaminen sekä luottamus ja verkostoituminen. Keskeisenä on pidetty sitä, että kynnystä yhteistyöhön museoiden välillä pitäisi laskea kaikilla keinoilla. Vuonna 2008 perustettiin OMC, Expert Group on Collections Mobility, jonka tavoitteena on jatkaa kokoelmien liikkuvuuden edistämistä keräämällä lisää tietoa liittyen kokoelmien parempaan käyttöön sekä syventäen aihepiirin keskeisiä teemoja. OMC:n raportti *Final Report 2010* kokoelmien liikkuvuudesta luovutettiin Euroopan komissiolle vuonna 2010. OMC:n työ keskittyy tiedon keräämiseen ja käytäntöjen yhtenäistämiseen poliittisella tasolla, kun taas vuonna 2009 rahoituksen saanut projekti Collections Mobility 2.0 tarjoaa käytännöllisiä keinoja kokoelmien liikkuvuuteen auttamalla museoammattilaisia päivittäisessä työssään.¹⁴⁵

4 Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnalle asetetut tavoitteet sekä keinot niiden saavuttamiseen

Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuuden hahmottamiseksi tarkastelen tässä luvussa tutkimusaineistoni pohjalta toiminnalle asetettuja tavoitteita sekä keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi ja luvussa 5 käsittelen tavoitteiden toteutumista. Tutkimusaineistoni virallisissa dokumenteissa kiertonäyttelytoiminnan tavoitteita on esitelty Suomen taideakatemian vuosi- ja toimintakertomuksissa. Tutkimushaastatteluissani esitin näyttely- ja tiedotusosastossa työskennelleille henkilöille kysymyksiä toiminnan tavoitteista ja niiden toteutumisesta. Lisäksi pyysin kaikkia haastateltavia kertomaan, mikä toiminnassa oli erityisen onnistunutta sekä missä olisi ollut pa-

¹⁴⁵ Pettersson 2010, 168–172.

rantamisen varaa. Näillä kysymyksillä saan tietoa siitä, mitä haastateltava itse piti merkityksellisenä toiminnassa ja sitä kautta vastauksista voi löytyä kiertonäyttelytoiminnan merkitystä kuvaavia asioita. Olen poiminut myös sanomalehtiartikkeleista mainintoja kiertonäyttelytoiminnan tavoitteista. Suomen taideakatemian kiertonäyttelytoiminnan tavoitteita voidaan hahmottaa eri aineistolähteiden perusteella. Haastatteluaineisto antaa arvokasta lisätietoa virallisen, toimintakertomusten antaman tiedon lisäksi.

Haluan kartoittaa koko kiertonäyttelytoiminnan tavoitteet ja päämäärät, mutta voin soveltaa kokonaisuuden tavoittamiseksi myös yksittäisen näyttelyn arvioimiseen tarkoitettua tietoa. *Museologian perusteet* -teoksessa määritellään museonäyttelyn tarkoitukseksi olla vuorovaikutuksessa kävijän kanssa, jotta saataisiin aikaan ”muutos” kävijässä. Näin museo saa kontaktin yleisönsä ja muuttaa tai ylläpitää yleisönsä mielipiteitä tai käsityksiä. Museot asettavat yleensä näyttelyn päämääräksi aikaisemmin tuntemattomien faktojen esittämisen, tiedon lisäämisen tai elämyksien tuottamisen. Näyttelyllä pitää olla päämäärän lisäksi myös kohderyhmä ja juoni eli idea.¹⁴⁶ Tiedon lisääminen ja elämyksen tuottaminen sopivat myös Suomen taideakatemian säätiön koko kiertonäyttelytoiminnan tavoitteisiin.

Belcherin mukaan näyttelyn vaikuttavuuden koostumus riippuu museon tai kävijän näkökulmasta ja siitä, mitä näyttely saavuttaa juuri heille. Näyttelyvierailuissa on kolme olennaista aspektia: näyttelyn rakenne ja muoto, näyttelyn viesti eli kommunikaation luonne ja sisältö sekä kävijät ja heidän valmiutensa ymmärtää tai muuten reagoida näyttelykokemukseensa. Jokaista kolmea aspektia tulee tutkia, jotta saadaan selville näyttelyn vaikuttavuus. Yleensä jokainen aspekti on uniikki tietylle näyttelylle ja on merkityksellinen ainoastaan tälle näyttelylle.¹⁴⁷

Kiertonäyttelyn arvoa voi Ulla Kinnusen mukaan mitata monella eri tavalla, esimerkiksi saavutetulla yleisömäärällä tai uusilla yhteistyökumppaneilla. Museo, joka järjestää näyttelyitä, näkyy ulospäin myös aktiivisena toimijana. Tavoitteet näyttelyn suunnitteluvaiheessa saattoivat olla aivan toiset kuin loppuvaiheessa. Näyttelyn tulokset saattavat olla vaikeasti mitattavissa ja näkyä vasta vuosien jälkeen.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Heinonen & Lahti 2001, 154, 183.

¹⁴⁷ Belcher 1991, 201.

¹⁴⁸ Kinnunen 2009, 8.

4.1 Korkeatasoista taidetta maanlaajuisesti

Kiertonäyttelytoiminnan alkuvaiheilla vuosina 1951 ja 1952 Taideakatemia säätiön toimintakertomuksissa on määritelty kiertonäyttelytoiminnan tavoitteita ja merkitystä. Näiden perusteella on perusteltu toiminnan jatkumista tulevina vuosina. Ensimmäinen kiertonäyttely, Edelfeltistä Salliseen, lähti kiertämään vuonna 1950, joten kiertonäyttelytoiminnan tavoitteiden kirjaaminen toimintakertomukseen seuraavana vuonna on ollut tarkoituksenmukaista. Toimintakertomuksessa sanotaan, että maaseudulle suuntautuvan taidenäyttelytoiminnan tehtävänä on *parantaa suuren yleisön makua esittelemällä heille todella täysipainoista ja arvokasta taidetta sekä myös tehdä nuorempia, kehittyviä taiteilijoita tunnetuksi ja mahdollisesti samanaikaisesti antaa yleisölle tilaisuus ostaa taideteoksia*. Yleisesti kerrotaan, että Suomen Taideakatemia toiminta koti- ja ulkomaisen näyttely- ja taidevalistustoiminnan alalla oli lyhyessä ajassa ehtinyt saada merkittävät mitat. Ensimmäisen kiertonäyttelyn vaikutuksen sanottiin olleen sangen virkistävä eräitten maaseudun taideyhdistysten toimintaan.¹⁴⁹ Ensimmäisen kiertonäyttelyn tavoitteista sanottiin, että näyttelyn tarkoituksena oli ennen kaikkea *herättää kansan laajoissa piireissä harrastusta kuvaamataiteita kohtaan ja samalla tukea maaseutukaupunkien taideyhdistysten toimintaa*.¹⁵⁰ Näissä kiertonäyttelytoiminnan alkuvaiheen tavoitteiden määrittelyissä näkyy vielä voimakas yleisön valistushenki, koska tavoitteisiin on kirjattu esimerkiksi maininta yleisön maun parantamisesta.

Eila Pajastie kirjoittaa Suomen taideakatemia vuosijulkaisussa vuodelta 1952, että koko maata kiertävät taidenäyttelyt voisivat suomalaisen taiteen valioesittelyinä *kasvat-
taa hyvän taiteen ymmärtämystä ja kiinnostusta taiteeseen yhä laajemmissa piireissä*.¹⁵¹ Suomen Taideakatemia säätiön toimintakertomuksessa vuodelta 1952 painotetaan maaseudulle kohdistuvan kiertonäyttelytoiminnan olevan maan taidevalistustoiminnan ja myös elävien taiteilijoiden työn tunnetuksi tekemisen kannalta tärkeää ja toimintaa tulisi siksi jatkaa.¹⁵²

¹⁴⁹ Suomen Taideakatemia säätiön toimintakertomus 1951, 4. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

¹⁵⁰ Suomen Taideakatemia säätiön toimintakertomus 1950, 12. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

¹⁵¹ Pajastie, Eila 1951, 110. ”Edelfeltistä - Salliseen” kertomus Suomen taideakatemia kiertonäyttelyistä 1950–51. Suomen taideakatemia vuosijulkaisu, 1952, No 1949–50. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

¹⁵² Suomen Taideakatemia säätiön toimintakertomus 1952, 5. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

Näyttely- ja tiedotusosaston näyttelyiden yhteydessä julkaistut lehdistötiedotteet sekä avajaispuheet sisältävät osaltaan tietoa kiertonäyttelytoiminnan tavoitteista. Aune Jääskinen kertoo Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosaston pyrkivän kiertonäyttelyillään *kertomaan mahdollisimman monipuolisesti ja selkeästi Suomen taiteen olemuksesta ja ilmiöistä*.¹⁵³ Vuonna 1988 julkaistussa lehdistötiedotteessa näyttely- ja tiedotusosasto kertoo omista tavoitteistaan seuraavasti: *Osasto pyrkii kiertonäyttelytoiminnallaan tarjoamaan mahdollisimman laajalle taideyleisölle tilaisuuden nähdä alkuperäistä taidetta*. Kiertonäyttelytoiminnan tavoitteena on *tutkimuksellisen tiedon kartuttaminen Suomen taidehistoriasta sekä kuvataiteemme nykypäivän ilmiöiden jäsentäminen laajojen taidehistoriallisten katsauksien ja arvioiden avulla*.¹⁵⁴

Aune Jääskinen toteaa *Satakunnan Kansassa* vuonna 1988, että näyttelyt eivät ole irrallisia projekteja, vaan jokaiseen liittyy mittava määrä tutkimustyötä, josta jää konkreettiseksi todisteeksi näyttelyluettelo. Taideakatemian tehtäviin kuuluu informaation tuottaminen suomalaisesta taiteesta.¹⁵⁵ Jääskinen korostaa myös, että itse kiertonäyttelyt ovat yhtä tärkeitä kuin tutkimus, ne ovat varsinaista kulttuuri- ja valistustyötä.¹⁵⁶ Näyttelyosasto pyrkii Jääskisen mukaan siihen, että sen järjestämien näyttelyiden informaatiorvo olisi mahdollisimman suuri. Näyttelyt rakennetaan tutkitun asian ympärille.¹⁵⁷

Taidemuseopoliittinen ohjelma vuodelta 1984 kuvaa Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosaston kiertonäyttelyohjelman tehtäviä laajemmin yhteiskunnallisten vaikutusten kautta. Ohjelman mukaan kiertonäyttelytoiminnan tehtävänä on luoda pohjaa kuvataiteen perusteiden tuntemukselle ja kiertonäyttelyiden valmistelutyöllä on samalla tärkeä merkitys taiteentutkimuksen kannalta.¹⁵⁸ Tärkeää mielestäni on, että mietinnössä otetaan huomioon laajasti kiertonäyttelytoiminnan hyötyjä. Konkreettisten yleisölle suunnattujen näyttelyiden lisäksi näyttelyihin liittyvä tutkimus hyödyttää myös taiteen tutkimusta.

¹⁵³ Viestimille 28.7.1987. STANTO H 72. Arkistokokoelmat. Kansallisgalleria.

¹⁵⁴ Viestimille 1.6.1988. Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosaston näyttelytoiminnasta 1987–88. STANTO H 81. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

¹⁵⁵ Taide ja tiede kohtaavat. *Satakunnan Kansa* 22.2.1988.

¹⁵⁶ Kiertonäyttelyt yhtä tärkeitä kuin tutkimus. *Kaleva* 8.5.1985.

¹⁵⁷ Paavilainen, Maija: Monitoiminen Aune Jääskinen: ”Jos voi valita, sekin on armoa”. *Kotimaa* 7.10.1988.

¹⁵⁸ Taidemuseopoliittinen ohjelma 1984, 57–58.

Asiantuntijahaastatteluisissa vastaukset toiminnan tavoitteisiin liittyen olivat samansuuntaisia kuin painetuissa lähteissä. Tavoitteeksi mainittiin *saada korkeatasoisia näyttelyitä Helsingin ulkopuolelle*.¹⁵⁹ Jotkut haastateltavista avasivat tavoitteita vielä tarkemmin, kuten määrittelemällä kiertonäyttelytoiminnan tavoitteeksi *saada koko kansalle tietoon, mitkä ovat olleet Suomen kansan identiteetin rakennusaineet kuvataiteen kannalta*.¹⁶⁰ Tavoitteena oli *saada ihmiset katsomaan taidetta, taidetta piti levittää, piti kiinnittää huomiota, miten hienoa taidetta Suomessa on ja mitä se antaa ihmisille*. Tavoitteena oli myös *tiedottaa ja viedä tietoa Suomen taiteesta mahdollisimman laajalle, saada maakunnissakin herätetyksi ihmiset, että Suomessa on todella korkeatasoista taidetta*.¹⁶¹ Haastatteluisissa näkökulmana tavoitteiden suhteen on ollut yleisön opettamisen ja välittämisen sijaan taiteen ja tiedon levittäminen. Yleisölle annetaan tilaa tehdä tulkintoja taiteesta ennemmin kuin esitetään valmiita tulkintoja siitä, mikä on hyvää taidetta.

Gustaf Wilhelm Finnberg -näyttelyn näyttelyjulkaisussa korostetaan, että vanhojen suomalaisten mestarien teokset ovat kallisarvoista kulttuuriomaisuuttamme. Leena Peltola kirjoittaa julkaisussa, että näiden teosten näkeminen ja niistä saadut elämykset vahvistavat uskoamme omaan identiteettiimme. Suuri osa näistä teoksista on kuitenkin kulkeutunut vuosien saatossa joko perintönä tai hankintana yksityiskoteihin, joten erillisten taiteilijoiden näyttelyt ovat erityisen tärkeitä. Nämä näyttelyt ovat paitsi kunnianosoituksia taiteilijoiden elämäntyölle, myös taiteemme historian ja siinä ohessa kulttuurihistoriamme kartoittamista. Näyttelyn kautta saadaan ennestään tuntemattomat teokset edes hetkeksi taiteenystävien näköpiiriin.¹⁶²

4.2 Keinot eli miten tavoitteisiin pyrittiin pääsemään

Seuraavaksi esittelen keinoja, joiden avulla tavoitteisiin pyrittiin pääsemään. Lyhyesti sanottuna Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan tavoitteena oli levit-

¹⁵⁹ Timo Keinänen haastattelu 22.9.2015.

¹⁶⁰ Leena Ahtola-Moorhousen haastattelu 21.9.2015.

¹⁶¹ Soili Sinisalonen haastattelu 8.10.2015.

¹⁶² Peltola, Leena: Gustaf Wilhelm Finnberg, näyttelyjulkaisu, 6. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

tää korkeatasoista taidetta mahdollisimman laajalle. Kiinnostavat näyttelyt houkuttelevat kävijöitä, joten tehokas keino laajan yleisön saamiseksi on tehdä kiinnostavia näyttelyitä. Näyttelyiden aiheiden valinta on siis tärkeässä roolissa, kun näyttelyille halutaan mahdollisimman paljon yleisöä. Seuraavassa esittelen, miten näyttelyiden aiheet on valittu ja miksi juuri nämä näyttelyt tehtiin. Kysymykseni siitä, miksi juuri nämä näyttelyt valittiin kiertonäyttelyiksi, on hyödyllinen antamaan tietoa siitä, mitkä asiat ja teemat koettiin näyttelyjen tekijöiden kannalta tärkeimmiksi saada yleisön tietoisuuteen.

Näyttelyjen valinnassa piti ottaa huomioon se, että hauraita, kallisarvoisia teoksia ei ollut mahdollista kierrättää ympäri Suomea eli piti valita sellaisia teoksia, joita oli mahdollista kierrättää. Paikat, joissa kiertonäyttelyt olivat esillä, valikoituivat teosten liikuteltavuuden mukaan. Muutama näyttely, kuten Kokeileva 60-luku, oli esillä vain isommissa paikoissa, kuten esimerkiksi Turussa ja Tampereella. Pienimuotoisempia näyttelyitä, kuten Louis Sparren Suomea oli mahdollista lähettää pienempiinkin museoihin.¹⁶³

Monipuolisuus oli tärkeä seikka näyttelyiden valinnassa. 1980-luvun näyttelyissä oli melko tasaisesti kuvanveistoa, maalaustaidetta ja grafiikkaa. Näyttelyiden valinnassa yritettiin ottaa perspektiiviä ja myös naapurisuhteet otettiin huomioon, kuten Ilja Repin -näyttelyssä sekä Tukholmassa esillä olleessa Taiteilijattaria -näyttelyssä. Osa näyttelyistä, esimerkiksi Kokeileva 60-luku, oli osa jatkumoa ja sarjaa, joka oli aloitettu jo aikaisemmin. Päätöksenteko tulevista näyttelyistä oli näyttely- ja tiedotusosaston, jaoston ja museon johtajankin vastuulla, kaikki olivat valintojen takana. Päätökset tehtiin keskusteleavassa hengessä.¹⁶⁴ Näyttelyiden teemojen ja osin myös taiteilijoiden valintaan ovat osallistuneet myös taideakatemian hallituksen taiteilijajäsenet.¹⁶⁵

Valinnat näyttelyiksi tehtiin *kiinnostavuusaspektista* eli mikä oli juuri sillä hetkellä sellaista, mihin kannatti kiinnittää huomiota. Taiteilijan merkkivuosi oli yksi tekijä näyttelyn valinnassa, kuten Erik Enrothin ja Gustaf Wilhelm Finnbergin näyttelyiden kohdalla. Molempien osalla kyseessä oli 200-vuotismuistonäyttely. Näyttely- ja tiedotusosaston sekä myös Ateneumin henkilökunnan oma perehtyneisyys ja kiinnostus eri aiheisiin vaikuttivat näyttelyiden ideointiin ja valintaan. Joskus näyttelyiden aiheet tulivat

¹⁶³ Leena Ahtola-Moorhousen haastattelu 21.9.2015.

¹⁶⁴ Leena Ahtola-Moorhousen haastattelu 21.9.2015.

¹⁶⁵ Jääskinen 1989, 30.

ulkopuolisilta tahoilta, esimerkiksi Taiteilijattaria -näyttelyn idea tuli Tukholmasta ja Erik Enrothin näyttelyn idea puolestaan tuli Sara Hildenin taidemuseolta, mistä toivottiin näyttelyn menevän muuallekin kuin heidän museonsa. Näyttelyiden valinnassa oli myös otettu huomioon näyttelyiden *ajankohtaisuus*. Esimerkiksi vuonna 1983 kiertonsa aloittaneen Ekspressionisteja 1940-luvulla -näyttelyn idea tuli siitä, että silloin oli Suomen nykytaiteessa menossa voimakas ekspressionistinen aalto.¹⁶⁶ Näyttelyissä oli kunnianhimoinen ajatus siitä, että etsitään sellaisia aiheita, mitkä toisaalta kertovat jotakin meidän taidehistoriastamme ja valaisevat sitä, mutta myös se, että näytetään jotakin uutta ja sellaista, mikä ei ole ennestään tuttua.¹⁶⁷

Suomen taideakatemian säätiön 50-vuotisjuhlajulkaisussa tärkeäksi tavoitteeksi 1980-luvun kiertonäyttelytoiminnalle määriteltiin pyrkimys entistä monipuolisempaan vuorovaikutukseen ja yhteistyön syventämiseen taiteilijoiden kanssa. Monissa kiertonäyttelyissä on esitelty senhetkisten kuvataiteilijoiden työskentelyä, kokemuksia ja ajatuksia ajankohtaisista tyylikiistoista. Näyttelyiden Kuvanveistäjän luona ja Taidemaalaria tapaamassa teosten tehneiden taiteilijoiden haastattelut painettiin näyttelyjulkaisuihin. Aika-väri-tila -näyttelyn tiimoilta tehtiin myös vastaavat taiteilijoiden haastattelut, mutta varsinaisia haastatteluja ei julkaistu, vaan julkaistiin näyttelyn järjestäjien ja kuvanveistäjien tulkintoja aineistoista. Taidemaalarien ja kuvanveistäjien esittelyjä päätettiin täydentää suomalaisen grafiikan ajankohtaisella näyttelyllä Grand Prix, joka esitteli 16 taidegraafikon teoksia. Tähän näyttelyluetteloon ei saatu mahtumaan haastatteluja tavallista vaatimattomamman budjetin vuoksi.¹⁶⁸ Nämä näyttelyt, joiden näyttelyluetteloihin sisältyy taiteilijoiden haastattelut, vahvistavat vuorovaikutusta ja yhteistyötä taiteilijoiden kanssa. Taiteilijoiden haastattelut ovat siis keino heidän osallistamiseensa.

Mitkä näyttelyistä vastaanottavat museot sitten halusivat omaan museoonsa esille? Kiertonäyttelyistä pyrittiin valitsemaan omia kokoelmia täydentäviä näyttelyitä tai sitten sellaisia, joita omassa museossa ei ollut nähtävillä.¹⁶⁹ Vuonna 1983 kiertonsa aloittaneesta näyttelystä Ekspressionisteja 1940-luvulta sanotaan *Karjalainen*-lehdessä, että Joensuun taidemuseon kokoelmissa on kyseisen aikakauden edustajia vain muutama kappale.

¹⁶⁶ Soili Sinisalon haastattelu 8.10.2015.

¹⁶⁷ Riitta Konttisen haastattelu 15.10.2015.

¹⁶⁸ Jääskinen 1989, 30–31.

¹⁶⁹ Ulla Pennasen haastattelu 26.10.2015.

Siksi näyttely olikin erityisen merkittävä, koska se paikkasi selvää aukkoa paikallisessa taiteen tarjonnassa.¹⁷⁰ Kiertonäyttelyn teema saatettiin joidenkin näyttelyiden osalla ottaa huomioon myös omassa kokoelmaripustuksessa. Sopivan näyttelyn sattuessa pantiin esille saman taiteilijan työ tai työ, joka liittyi kyseiseen aikakauteen.¹⁷¹ Näillä keinoilla pyrittiin siis alueellisesti houkuttelemaan juuri oman alueen kävijöitä tutustumaan kiertonäyttelyihin.

5 Tulokset eli tavoitteiden toteutuminen

Näyttely- ja tiedostusosaston johtajana toiminut Aune Jääskinen kertoo vuonna 1990 kiertonäyttelytoiminnan merkityksestä seuraavasti: Suomen taideakatemia kiertonäyttelyt ovat tehneet tunnetuiksi suomalaisten taidemaalarien, taidegraafikoiden ja kuvanveistäjien työtä merkittävällä tavalla. Suuri yleisö on päässyt tutustumaan ennen tuntemattomiin teoksiin ja taiteilijoiden töihin ja se on vaikuttanut positiivisesti arvostukseen ja jopa hintojen nousuun. Kiertonäyttelyissä on esitelty myös yksityiskokoelmien antia ja eri museoiden varastoissa olleita töitä. Visuaalisen kokonaisuuden lisäksi näyttelyitä edeltänyt tutkimustyö on täydentänyt Suomen taidehistoriallista tutkimusta.¹⁷² Taidemuseopoliittisessa ohjelmassa pidettiin Suomen taideakatemia näyttely- ja tiedostusosaston kiertonäyttelyitä tärkeinä taidekasvatuksellisesti korkean tasonsa ja tutkimukseen perustuvan sisältönsä vuoksi.¹⁷³

Kiertonäyttelyiden vastaanottajapuolen haastatteluissa kiitosta saivat muun muassa ajankohtaisesti valitut näyttelyt sekä asiantuntijoiden pitämät esittelyt ja esitelmät, jotka keräsivät aina paljon ihmisiä. Lisäksi näyttelyiden ajankohdat olivat hyviä ja myös kohdetta järjestäjien puolelta pidettiin hyvänä.¹⁷⁴ Näyttelyt olivat erittäin hyvin valmisteltuja, niissä oli sisältö, julkaisut valmiina, teokset olivat konservoituja ja huollettuja, hyvin pakattu ja siellä oli ohjeet, miten ne laitetaan esille ja tarvittaessa lisää tietoa. Näyttely oli valmis paketti.¹⁷⁵ Järjestelmä oli vakiintunut ja prosessi niin hioutunut, että tuli

¹⁷⁰ Joensuun taidemuseossa 1940-luvun tunnelmia. *Karjalainen* 7.7.1983.

¹⁷¹ Päivi Vihertuon haastattelu 23.11.2015.

¹⁷² Taideakatemia näyttelyiden kierto loppuu. *Länsi-Savo* 25.3.1990.

¹⁷³ Taidemuseopoliittinen ohjelma 1984, 59.

¹⁷⁴ Anneli Ilmosen haastattelu 19.10.2015.

¹⁷⁵ Ulla Pennasen haastattelu 26.10.2015.

valmis näyttely, jonka sisältö tiedettiin.¹⁷⁶ Myös näiden vastausten perusteella voidaan havaita kiertonäyttelytoiminta hyvin organisoiduksi ja toimivaksi prosessiksi, jota kentällä näyttelyiden vastaanottajamuseoissa arvostettiin.

Lehdistössä annetaan muun muassa seuraavia arvioita kiertonäyttelytoiminnasta: Näyttelyt ovat olleet mitä parhainta tiedotustoimintaa suurta yleisöäkin ajatellen.¹⁷⁷ Suomen taideakatemian kiertonäyttelytoiminta ansaitsee täyden tunnustuksensa, se on oikeaan osuvaa taiteen tunnetuksi tekemistä ja hajasijoittuu kiitettävällä tavalla maan eri puolille.¹⁷⁸ Näyttelyt ovat olleet tärkeä ja harkiten toteutettu yritys hahmottaa maamme taiteen lähihistoriaa ja tuoda se elävänä suuren yleisön silmien eteen. Pedagoginen painotus ei ole koskaan alistanut huolellisesti valittua esteettistä kokonaisuutta.¹⁷⁹

Kiertonäyttelyiden vastaanotto ja sen arvioiminen liittyy osaltaan kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuuden arviointiin. Tutkimushaastatteluisissa kysyin näyttelyiden vastaanottajapuolen haastateltavilta siitä, millainen vastaanotto näyttelyillä oli heidän alueillaan. Kysymykseen vastattiin muun muassa viittaamalla kävijämääriin sekä lehdistön osoittamaan kiinnostukseen näyttelyitä kohtaan. Usein näyttelyn suosioon ja myös positiiviseen vastaanottoon liitetään kävijöiden määrä.

Kiertonäyttelytoiminnan tavoitteeksi mainittiin sekä painetuissa lähteissä että haastatteluisissa taiteen levittäminen mahdollisimman laajalle ja mahdollisimman monelle ihmiselle. Maantieteellisesti kiertonäyttelyt levittäytyivätkin 1980-luvulla varsin kattavasti koko Suomen alueelle. Pohjoisin näyttelypaikka sijaitsi Rovaniemellä ja näyttelyt kiersivät maamme länsirannikolla sekä idässä muun muassa Joensuussa ja Imatralla. Laajuus oli siis maantieteellisesti kattava. Kävijämäärät (liite 2) antavat vastauksen siihen, kuinka moni ihminen näyttelyt näki.

¹⁷⁶ Päivi Viherluodon haastattelu 23.11.2015.

¹⁷⁷ Jokipelto, Eeva: Tunnetta ja ajatusta. *Etelä-Saimaa* 26.9.1988.

¹⁷⁸ Stålhammar, Leo: Taideakatemian kiertonäyttely taiteen asialla. *Suomenmaa* 6.11.1987.

¹⁷⁹ Helin, Pekka: Murroskauden monet kasvot. *Hämeen Sanomat* 5.3.1989.

5.1 Näyttelyiden kävijämäärät menestyksen mittarina

Tavoitteiden toteutumiseen liittyvä haastattelukysymys sai näyttely- ja tiedotusosastossa työskennelleiltä henkilöltä myönteisiä vastauksia eli tavoitteita pidettiin saavutettuina. Kävijämääriin viitattiin usein tämän kysymyksen kohdalla tavoitteiden toteutumisen mittarina. Myös näyttelyiden vastaanottajapuolella kävijämäärien suhde näyttelyiden onnistumiseen mainittiin.

Michael Belcherin mukaan kävijämäärät muodostavat yhä sen, miten mitataan museoiden ja näyttelyiden suosiota. Kävijämääriä käytetään usein suosituimmuuden vertailussa tukena. Nämä mittarit, kuten myös lipunmyynnistä saadut tulot kertovat kuitenkin vähän siitä, miten hyvin museo kommunikoi kävijöidensä kanssa sekä vielä vähemmän siitä, millainen vaikutus näyttelyillä on ollut.¹⁸⁰ Belcherin 1990-luvun alun kirjoitus kävijämäärien vertailusta suosituimmuuden mittarina on yhä pitänyt pintansa, koska kävijämääriin viitataan edelleen tässä yhteydessä. Jos näyttelytoiminnassa halutaan käyttää toimintaa mittaavia indikaattoreita, kävijämäärät ovat helposti selvitettävissä siihen tarkoitukseen.

Maija Tanninen-Mattila sivuaa artikkelissaan *Ateneumin taidemuseon näyttelytoiminnan linjauksia* näyttelyn vaikuttavuutta. Hänen mukaansa kävijämäärät ovat yksi tapa arvioida näyttelyn vaikuttavuutta. Suuria kävijämääriä keräävät näyttelyt kertovat hänen mukaansa yleisön halusta sivistää itseään, kokea taiteen tarjoamia elämyksiä ja oppia uusia asioita. Kävijöiden kiinnostusta todistavat heidän käyntitiheytensä ja se aika, jonka he viettävät taideteoksen äärellä.¹⁸¹

Suomen Taideakatemian valistusosaston toimintakertomuksessa vuodelta 1972 viitataan kävijämäärän nousun ja näyttelyiden merkittävyyden lisääntymisen suhteeseen. Toimintakertomuksessa kerrotaan, että kokonaiskävijämäärän nousu lähes 20 000 henkilöllä on suoraan verrannollinen osaston näyttelyiden laajuuden ja merkittävyyden lisääntymiseen. Kävijämäärän kasvua selitetään saavuttavuuden parantamisella. Yksittäisten näyttelyiden lukumäärä on kuitenkin laskenut, mutta näyttelyitä on pyritty pitämään kullakin

¹⁸⁰ Belcher 1991, 197.

¹⁸¹ Tanninen-Mattila 2010, 209.

paikkakunnalla auki pidempään, jotta mahdollisimman monet katsojat ehtisivät vierailla niissä.¹⁸²

Tutkielmani liitteessä 2 on listattu kunkin 1980-luvun kiertonäyttelyn kävijämäärät näyttelypaikoista laskettuna yhteen. Suurimman kävijämäärän keräsi näyttely Taiteilijattaria, 150 830 kävijää. Taiteilijattaria oli ainoa kiertonäyttely, joka kiersi myös ulkomailla. Näyttely nähtiin Tukholmassa, Helsingissä, Tampereella, Turussa, Kööpenhaminassa ja Hampurissa. Vain Suomessa kiertäneistä näyttelyistä suurin kävijämäärä oli näyttelyllä Kaskisavun kansaa, jonka näki 61 487 kävijää.

Kävijämäärien lisäksi mainittiin haastatteluissa myös yleinen museon yleinen näkyvyys ja näyttelyiden laatu keskeisenä tekijänä näyttelyiden suosioista puhuttaessa. Näyttelyt olivat hyvin tärkeitä museon imagon kannalta, koska ne olivat todella hyviä näyttelyitä. Vähitellen niihin totuttiin, ne olivat hyvin suosittuja ja niissä kävi paljon väkeä. Avajaisissa oli aina tupa täynnä.¹⁸³

Tukholmassa vuonna 1981 esillä olleen Taiteilijattaria -näyttelyn näki kahden kuukauden aikana 50 582 kävijää. *Suomen Kuvalehdessä* Nationalmuseumin tiedottaja Märta Holkers arveli osasyynä näyttelyn suosioon olleen hyvä etukäteiskirjoittelu lehdissä, näyttely oli ollut esillä useissa aikakauslehdissä, päivälehdissä ja televisiossa. Myös varsinaiset kritiikit olivat suopeita.¹⁸⁴ Viestinnän ja markkinoinnin merkitys suosion kasvattajana huomattiin siis ainakin kansainvälisellä tasolla.

Alueellisen tasa-arvon edistäjänä kiertonäyttelyiden merkitys on ollut huomattava. Näyttelyt on pyritty kokoamaan perusteellisesti ja ne on suunniteltu tiettyjen teemojen ympärille. Näin on eri puolilla Suomea ollut mahdollisuus tutustua hyvään taiteeseen taiteen suunnista riippumatta. Näyttelyiden merkityksestä kertoo kävijöiden suuri lukumäärä.¹⁸⁵

¹⁸² Suomen taideakatemian valistusosaston toimintakertomus 1972, 4. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

¹⁸³ Ritva Kavan haastattelu 5.10.2015.

¹⁸⁴ Naiset valloittivat. *Suomen Kuvalehti* 19/1981.

¹⁸⁵ Roitto, Aatos: 50-luvun modernismia. *Maaseudun Tulevaisuus* 9.3.1989.

Kiertonäyttelyihin liittyneet avajaiset sekä mahdolliset muut yleisötilaisuudet, esitelmät ja muut vastaavat olivat suosittuja ja se, että näyttelyn on tullut avaamaan Soili Sinisalo tai Aune Jääskinen, arvostettu taideasiantuntija, on lisännyt arvostusta maakuntiin päin. Asiantuntevat avauspuheen pitäjät ovat saaneet kiittollisen yleisön ympärilleen.¹⁸⁶

5.2 Yhteistyön suuri merkitys

Prosessi näyttelyiden saamiseksi omaan museoon ja yhteistyö näyttely- ja tiedotusosaston kanssa oli haastattelujen mukaan yleensä vaivatonta. Yhteistyö ja yhteydenotot toimivat molempiin suuntiin. Näyttelyiden arvostusta ja suosiota kuvaa myös näyttelyiden sekä suuri kysyntä ja että niiden suuri määrä vastaanottavissa museoissa. Kun näyttelyitä on omassa museossa ollut paljon, se on merkki siitä, että niissä käy ihmisiä. Jos näyttelyt olisivat menneet huonosti ja kävijöitä ei olisi ollut, olisi harkittu, että näyttelyitä ei enää oteta museoon. Näyttely- ja tiedotusosastolta tarjottiin näyttelyä ja sitten vastaanottavasta museosta soitettiin, että kiinnostusta on ja kysyttiin, milloin näyttely olisi vapaana. Heti, kun näyttelyä on tarjottu, siihen on reagoitu ja yleensä on saatu haluttu näyttely sopivaan aikaan.¹⁸⁷ Yhteistyö sujui hyvin ja näyttelyitä saatiin aika helposti, vaikka niistä oli kova kysyntä.¹⁸⁸ Näyttelyjä tarjottiin järjestäjien puolelta ja myös pyydettiin museon puolelta tai sitten oli jonkinlainen ”rengas”, jonka mukaan näyttelyt kiersivät. Museoiden piti olla aktiivisia ja osoittaa kiinnostusta.¹⁸⁹ Näyttely- ja tiedotusosastolta päin oltiin yhteydessä, kun tiedettiin mitkä näyttelyt oli tehty ja mitkä voisivat vastaanottavaa museota kiinnostaa. Yhteistyö oli aktiivista myös vastaanottavasta museosta näyttely- ja tiedotusosaston suuntaan.¹⁹⁰

Viralliset tavoitteet asettivat kiertonäyttelytoiminnan tavoitteiden kohteeksi yleisön, eli näyttelyitä tehtiin ja kierrätettiin, jotta yleisö näkisi laadukasta taidetta. Taidemuseopoliittisen ohjelman mukaan painopisteen siirtyminen näyttely- ja opetustoiminnan suunnittelussa ja toiminnoissa taidemuseoyleisön puolelle juontaa juurensa 1960-luvun lopulle. Silloin lähti käyntiin taide- ja kulttuuripoliittinen keskustelu, joka kosketti myös

¹⁸⁶ Taina Lammassaaren ja Päivi Viherluodon haastattelu 23.11.2015.

¹⁸⁷ Taina Lammassaaren ja Päivi Viherluodon haastattelu 23.11.2015.

¹⁸⁸ Ritva Kavan haastattelu 5.10.2015.

¹⁸⁹ Anneli Ilmosen haastattelu 19.10.2015.

¹⁹⁰ Ulla Pennasen haastattelu 26.10.2015.

taidemuseolaitosta. Tälle keskustelulle leimallista oli toisaalta tasa-arvoajattelu ja toisaalta aluepoliittinen ajattelu. Tyypillistä oli myös tapa tarkastella taidetta palveluyhteiskunnan näkökulmasta. Taidemuseoista tuli kuvataidepalvelujen tuottajia ja välittäjiä, joiden tavoitteena oli kulutuksen maksimointi. ¹⁹¹

Tavoitteiden ulkopuolelta positiivisena sivuvaikutuksena ja toiminnan tuloksena tulivat esiin museoammattilaisten välisen yhteistyön voimakkuus sekä sen positiiviset vaikutukset. Haastattelujeni perusteella museoammattilaisten ja museoiden välinen yhteistyö ja oppiminen olivat hyvin tärkeitä kiertonäyttelytoiminnalle. Näyttelyiden vastaanottajapuolella mainittiin näyttelytoiminnan onnistumisten kohdalla yhteistyö ja kontaktit museoalan ammattilaisten välillä. Kiertonäyttelytoiminnalla oli myös sellainen henkilökohtainen ammatillinen merkitys 1980-luvulla museomaailmaan tulleen, että kiertonäyttelytoiminnan kautta oppi tuntemaan taidemuseoalan kollegoita ja Ateneumin asiantuntijoita. Silloiset asiantuntijat tulivat avaamaan näyttelyitä ja pitämään esitelmiä, jolloin heihin on tutustunut ja oppinut silloin nuorena museoihmisenä ammatillisia asioita. ¹⁹² Myös toisessa haastattelussa tuli esille 1980-luvulla nuorena museoammattilaisena kiertonäyttelytoiminnasta saadun ammatillisen opin tärkeys. Nuorena museoon töihin tulleen omia ideoita ei ehkä vielä niin paljon ollut, niin oli hyvä, että oli tällaista vähän vanhempaakin kollegakuntaa, joka valmisteli näyttelyitä ja joilta saattoi saada apua. Vasta valmistuneena töihin tulleen se oli parasta antia. ¹⁹³

Kiertonäyttelytoiminnassa mukana olemisen on koettu vahvistaneen ammatillista osaamista myös näyttelyiden tekijäpuolella. Kiertonäyttelyt ovat olleet opettavaisia, vasta valmistuneena niistä oppi valtavasti, paitsi sisältöjä, myös näyttelytekniikkaa. Siinä työssä sai hyvän käsityksen siitä, mitä näyttelyiden tekeminen ja museotyö on. ¹⁹⁴

Oman museon toimintaan kiertonäyttelyt ovat varmasti vaikuttaneet siten, että ne ovat vahvistaneet ajatusta omien taidehistoriallisten näyttelyiden valmistamisesta sekä myös tukeneet ajatusta siitä, että tehdään julkaisuja, joissa on tutkimuksellinen teksti. Kiertonäyttelyillä on ollut taidemuseotyötä ammatillisesti vahvistava rooli. ¹⁹⁵

¹⁹¹ Taidemuseopoliittinen ohjelma 1984, 49–50.

¹⁹² Päivi Viherluodon haastattelu 23.11.2015.

¹⁹³ Ulla Pennasen haastattelu 26.10.2015.

¹⁹⁴ Riitta Konttisen haastattelu 15.10.2015.

¹⁹⁵ Päivi Viherluodon haastattelu 23.11.2015.

Vaikka kiertonäyttelytoiminnan tavoitteissa ei varsinaisesti ole mainittu museoammattilaisten koulutusta ja oppimista, osa haastateltavistani on siis kokenut kiertonäyttelytoiminnan kautta saaneensa tukea ja oppia omaan työhönsä nuorina, vasta työhön tulleina museoammattilaisina.

Näyttelyiden vastaanottajapuolen haastatteluissa kiertonäyttelytoiminnan loppumisesta puhuttaessa tuli esiin, että jäätiin kaipaamaan juuri yhteistyötä ja kollegoita näyttelyjen tekijöiden puolelta. Mainittiin, että silloin näyttelyiden tekijät tosiaan kävivät maakunnissa avaamassa näyttelyitä ja kertomassa sisällöistä ja heille varmasti tulivat alueelliset museot tutuiksi. Tänä päivänä työelämä on tietysti muuttunut kiireisemmäksi ja tuntuu, että Helsinki ja maakunnat ovat sillä tavalla erkaantuneet toisistaan.¹⁹⁶

Myös näyttelyiden tekijäpuolella tunnistettiin yhteistyö ja maakunnissa kiertäminen tärkeänä osana kiertonäyttelytoimintaa. Kiertonäyttelytoiminnan onnistumisista puhuttaessa mainittiin muun muassa se, että näyttelyiden tekijäpuolella opittiin tuntemaan Suomen museot sekä alan ihmiset ja näkemään, mitä tarpeita maakunnissa oli ja minkälaisien ongelmien kanssa siellä painittiin. Myös tekijäpuolella otetaan esiin henkilökohtainen oppiminen kiertonäyttelytoiminnan kautta. Näyttelyiden yhteydessä eri paikkojen kiertämistä voi pitää opintomatkoina, koska silloin huomasi, että muillakin taidemuseoilla on mielenkiintoiset kokoelmat.¹⁹⁷ Oppiminen ja yhteistyön merkittävyys olivat siis molemminpuolisia.

5.3 Tutkimus näyttelyiden perustana

Erikoisnäyttelyihin, kuten kiertonäyttelyihin tehdyt julkaisut esittelevät taiteilijaa, taiteilijaryhmää, tiettyä teemaa tai historiallista aikakautta näyttelyn luonteesta riippuen. Museo voi näyttelyluettelon avulla tuoda esille uusia näkökohtia näyttelystä tai kiinnittää huomiota muuten vähemmän huomiota saaneeseen asiaan. Näyttelyluetteloissa esitellään paljon tietoa, jota on vaikea saada muualta. Luettelot ovat siis tärkeitä lähteitä sekä

¹⁹⁶ Ulla Pennasen haastattelu 26.10.2015.

¹⁹⁷ Soili Sinisalon haastattelu 8.10.2015.

suurelle yleisölle että tutkijoille. Erityisesti taidehistoriallinen tutkimus on kuvataiteilijoihin ja taideteollisuuden liittyvässä tutkimuksessa käyttänyt näyttelyluetteloja hyväkseen runsaasti.¹⁹⁸ Näyttelyihin liittyi hyvä julkaisu ja siihen aikaan, 1980-luvulla, ei ollut ihan pienessä taidemuseossa tavallista, että näyttelyssä olisi painettu julkaisu.¹⁹⁹

Haastattelukysymykseni siitä, missä erityisesti kiertonäyttelyiden osalta onnistuttiin, toi lisää vastauksia siihen, miten tavoitteet olivat toteutuneet. Näyttelyiden tekijäpuolella onnistumiset liittyivät osin läheisesti haastateltavan omaan tutkimus- ja kirjoitustyöhön kiertonäyttelyiden parissa. Tutkimushaastatteluissani mainittiin toistuvasti näyttelyjulkaisut ja niiden korkea laatu sekä näyttelyiden tekijöiden että vastaanottajien puolella. Onnistumisena pidettiin näyttelyjulkaisujen ja itse tutkimuksen kannalta sitä, että opittiin keräämään sellaista tietoa, joka olisi uutta, mutta avaintietoa. Teksti olisi tavallaan akateemisen ja naistenlehtikirjoituksen välissä eli helposti luettavaa, kiinnostavaa, toisi uutta asiaa, mutta ei olisi raskas. Toisaalta huomioitiin se, että tutkimus, esimerkiksi Kokeileva 60-luku -näyttelyyn liittyen, on ollut perustutkimus siltä ajalta ja tärkeä aikanaan. Samoin haastattelussa mainittiin, että Taiteilijattaria -näyttely on ollut naistutkimukselle läpilyönti.²⁰⁰ Suomen taideakatemia 50 -julkaisussa mainittiin myös, että Taiteilijattaria -näyttely ja aikaisempi kiertonäyttely Naisia taiteessa vuodelta 1975 edelsivät ja varmasti osaltaan innostivat 1980-luvulla taidehistoriassa käynnistynyttä laajaa naistutkimusta.²⁰¹ Kiertonäyttelyillä on siis ollut huomattavaa merkitystä akateemisen tutkimuksen kannalta.

Turun Sanomien Lars Saari oli sitä mieltä, että Taideakatemia näyttelyissä tutkimusnäkökulma on vähemmän tärkeä kuin visuaalisesti tyydyttävien näyttelykokonaisuuksien rakentaminen. Näyttelyjulkaisun osalta kuvan todistusvoimaan uskotaan liiaksi ja julkaisun tieteelliseen puoleen tulisi panostaa selvästi enemmän.²⁰² Kiertonäyttelyiden tekijät puolestaan korostivat nimenomaan näyttelyiden vankkaa tieteellistä ja tutkimuksellista pohjaa.

¹⁹⁸ Heinonen & Lahti 2001, 211.

¹⁹⁹ Päivi Viherruodon haastattelu 23.11.2015.

²⁰⁰ Leena Ahtola-Moorhousen haastattelu 21.9.2015.

²⁰¹ Karjalainen 1989, 24.

²⁰² Saari, Lars: Taideakatemia näyttely keskittyy ylimenokauden kartoitukseen. *Turun Sanomat* 22.12.1988.

Tutkimushaastatteluissa tuli esille, että kiertonäyttelyille olisi toivottu lisää oheistoimintaa, esitelmää ja sitä kautta enemmän tietoa.²⁰³ Suomen taideakatemian vuosikertomuksessa vuodelta 1983 kerrotaan, että yleisön kiinnostus näyttelyiden yhteydessä pidettäviin esittelytilaisuuksiin ja lehdistölle ja tiedotusvälineille pidettäviin tiedotustilaisuuksiin oli kasvanut.²⁰⁴ Myös seuraavan vuoden vuosikertomus toteaa, että näyttelytyön yhteydessä on käynyt ilmeisemmäksi lisääntyvä tiedotuksen tarve. Sekä Helsingissä että muualla on toivottu kulloisestakin aiheesta lisää esitelmää ja esittelytilaisuuksia yleisölle.²⁰⁵ Nämä kommentit osoittavat, että sekä kentällä museoammattilaisten parissa että virallisissa dokumenteissa on huomattu esittely- ja muiden tilaisuuksien asema näyttelyvierailun tärkeänä osana.

Onnistuneeseen näyttelykokemukseen vaikuttaa siis itse näyttelyn ja siihen liittyvien teosten visuaalisen kokemisen lisäksi myös oppiminen. Tutkimus näyttelyjulkaisun muodossa sekä esitelmät ja muut suulliset esitykset näyttelyn aiheesta ovat tärkeitä näyttelyn osia.

5.4 Haasteena teosten rajallinen laina-aika

Suomen taideakatemian säätiön valtakunnallisen kiertonäyttelytoiminnan pyörittämisessä oli myös haasteita. Kiertonäyttelyiden toteuttamiseen vaadittava työmäärä oli suuri. Itse tutkimustyö vei aikaa, samoin näyttelyn suunnittelu, kierron ja käytännön toimien, kuten kuljetusten ja sopimusten suunnittelu ja laatiminen sekä kommunikaatio vastaanottavien museoiden kanssa. Lisäksi näyttelyiden tekijät avasivat näyttelyt vastaanottavissa museoissa ja pitivät erilaisia esitelmää. Tätä pidettiin ennen kaikkea positiivisena asiana ja rikkautena työssä, mutta samalla matkustaminen vei aikaa tärkeältä tutkimustyöltä varsinaisella työpaikalla.²⁰⁶

Näyttelyprosessiin liittyvien haasteiden lisäksi haasteellista oli myös tarvittavien taideosten saaminen mukaan näyttelyihin. Suurena haasteena pidettiin teosten laina-aikojen

²⁰³ Ritva Kavan haastattelu 5.10.2015, Anneli Ilmosen haastattelu 19.10.2015.

²⁰⁴ Suomen taideakatemian vuosikertomus 1983, 30. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

²⁰⁵ Suomen taideakatemian vuosikertomus 1984, 4. Arkistokokoelmat, Kansallisgalleria.

²⁰⁶ Timo Keinäsen haastattelu 22.9.2015.

rajallisuutta. Kaikkia teoksia ei ylipäättään saanut lähettää kiertoon esimerkiksi teoksen liian huonon kunnan vuoksi ja joidenkin teosten kohdalla kierrosta haluttiin mahdollisimman lyhyt. Yksityisten lainaajien osalta kahdenkin vuoden kierto oli tuntunut hyvin pitkältä ajalta lainata teosta pois omalta seinältä. Monen hyvän idean tyssäys oli siinä, että lainaavat museot eivät halunneet luopua tärkeistä töistään kuin ehkä vuodeksi, kun monesti kiertoaika olisi ollut kaksi vuotta.²⁰⁷

Varsinaisten lehtiartikkelien lisäksi Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminta on saanut huomiota myös kolumnikirjoittelussa, jossa kirjoittaja voi ilmaista omia henkilökohtaisia mielipiteitään. *Turun Sanomien* kolumnissa puitiin vuonna 1987 Suomen taideakatemian kiertonäyttelyiden teosten laina-aikoja ja näyttelyiden vaihtuvaa laajuutta. Ensimmäisessä kirjoituksessa kerrottiin, kuinka Arvid Liljelundin tuotantoa esittelevä kiertonäyttely oli Helsingin lisäksi vain Turussa ja Tampereella esillä täydessä laajuudessa, mutta Harjavaltaan se olisi lähdössä riisuttuna versiona. Omistajat vetivät teoksiaan pois näyttelystä ennen sen jatkamista pienemmille paikkakunnille. Eri-tyisesti ihmeteltiin sitä, että muun muassa valtion laitos, museovirasto veti kierrokselta pois omistamiaan teoksia. Kolumniin oli haastateltu sekä Harjavallan Emil Cedercreutzin museon johtajaa Ritva Kavaa, Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosaston johtajaa Aune Jääskistä että museoviraston intendenttiä Raija Järvelä-Hyrylää. Ritva Kava ilmaisi huolensa siitä, että kiertonäyttelyt tulevat melko yleisesti Harjavaltaan riisuttuina versioina. Hän sanoi, että näyttely on tieteellisesti tutkittu ja perusteltu kokonaisuus, jota ei pitäisi kesken kierrosta riisua. Aune Jääskinen sanoi ymmärtävänsä yksityisiä omistajia, jotka eivät halua erota teoksistaan kovin pitkäksi aikaa, mutta ihmettelee valtion laitoksen eli museoviraston vastaavaa toimintaa. Raija Järvelä-Hyryn museo- virastosta taas torjuu näyttelyyn kohdistuvan kritiikin ja vastaa, että heidän teoksiaan ei kiertonäyttelyyn oikeastaan ajateltukaan. Niiden oli tarkoitus olla esillä vain Helsingissä. Lehtikirjoituksessa todetaan, että näyttelyn järjestäjän ja teosten omistajien välisistä erimielisyyksistä kärsii maakuntien taideyleisö. Kirjoituksessa kritisoidaan kiertonäyttelytoiminnan näennäistä tasa-arvoisuutta. Teoriassa taideakatemian näyttelyt saattavat esimerkiksi helsinkiläisen ja harjavaltalaisen kuvataiteen ystävän samaan asemaan, kun kumpikin voi kotipaikkakunnallaan tutustua samaan laadukkaaseen näytte-

²⁰⁷ Leena Ahtola-Moorhousen haastattelu 21.9.2015.

lyyn. Käytännössä näyttelyt eivät olekaan samoja, koska kaikki näyttelyt eivät kierrä samassa laajuudessa kaikilla paikkakunnilla.²⁰⁸ Kahta kuukautta myöhemmin julkaistussa kirjoituksessa kerrotaan museoviraston ilmoittaneen, että sen hallussa olevat neljä teosta saavat jatkaa maakunnallista kiertoaan. Harjavaltaan teokset eivät ehtineet, mutta seuraavissa näyttelypaikoissa ne olivat taas esillä.²⁰⁹

Näyttely- ja tiedotusosaston johtajan Aune Jääskisen mukaan taideakatemia joutuu usein käymään koviakin neuvotteluja näyttelykokonaisuuksiin otettujen, yksityisomistuksessa olevien taideteosten mukaan saamisesta näyttelyihin. Omistajien ehtona on usein, että he antavat teoksen mielellään esille Helsingissä, mutta kaksivuotiselle kiertueelle sitä ei saisi lähettää.²¹⁰ Jääskinen peräänkuuluttaa omistajien vastuuta teostensa arvosta taiteen tutkimukselle. Hänen mukaansa yksityisen taideteoksen omistaja vaalii kotonaan kansallista omaisuutta, eikä omistaminen saisi olla este teoksien saamiseen palvelemaan taiteen tutkimista ja taidevalistusta. Taideteokset ovat omistajiensa omaisuutta, mutta niitä ei ole tarkoitettu olemaan piilossa suurelta yleisöltä.²¹¹

Leena Ahtola-Moorhouse sanoo *Länsi-Suomi*-lehdessä vuonna 1984, että arvokkaiden alkuperäisteosten saaminen näyttelyihin pääkaupunkiseudun ulkopuolelle käy yhä harvinaisemmaksi. Näyttelypaikalle täytyy asettaa vaatimuksia jopa ilman kosteuden suhteen, koska kysymyksessä ovat todella arvokkaat työt.²¹² Kiertonäyttelytoimintaa säätelevät monet rajoitukset, joista tärkeimpänä Aune Jääskinen pitää sitä, että ainutlaatuiset taideteokset eivät saa mitenkään kärsiä kierrättämisestä. Konservattorit tekevät jokaiselle työlle perusteellisen kuntotarkastuksen, jonka perusteella ratkaistaan, voiko työ lähteä kiertueelle. Esimerkkinä Jääskinen kertoo, että Kaskisavun kansaa -näyttelyn teoksista Helsingissä esillä olleista teoksista 63 jouduttiin reuttamaan. Muun muassa Eero Järnefeldin teos Kaski eli Raatajat rahanalaiset jäi konservattorien esityksestä pois kierrosta huonon kuntosu. ²¹³

²⁰⁸ Meller, Jorma: Vahinko kiertää. *Turun Sanomat* 30.5.1987.

²⁰⁹ Meller, Jorma: Loppu hyvin, kaikki hyvin. *Turun Sanomat* 25.7.1987.

²¹⁰ Laitila, Raimo: Korkeatasoista taidetta maakuntien museoihin. *Lapin Kansa* 15.8.1985.

²¹¹ Aune Jääskinen Kouvolassa: Taidearteet ovat kansallisomaisuutta. *Eteenpäin* 10.12.1985.

²¹² Nikala-Soiha, Tuula: Suomen taideakatemian kiertonäyttely Sateenkaaren värit. *Länsi-Suomi* 9.6.1984.

²¹³ Laitila, Raimo: Korkeatasoista taidetta maakuntien museoihin. *Lapin Kansa* 15.8.1985.

Haasteellisena pidettiin haastatteluissa näyttelyiden vastaanottavalla puolella sitä, että näyttelyajat olivat varsin lyhyitä, näyttelyt olivat kussakin paikassa esillä keskimäärin neljä viikkoa. Yksi haastateltavista muistelikin, että olisi pyytänyt näyttelyitä pidemmäksi aikaa.²¹⁴

Kiertonäyttelytoiminta sai *Kaleva*-lehdessä kritiikkiä nimestään. Kiertonäyttely-sanalle olisi kehitettävä toinen, vetävämpi nimi. Kiertonäyttely synnyttää toimittajan mukaan monen korvassa negatiivisen mielleyhtymän heikompi- ja heikompitasoisesta kiertävästä tarjonnasta, kuten kiertokaupasta tai kiertokoulusta. Alkuaikojen lapsentaudeistaan päästyään Suomen taideakatemia järjestämät kiertonäyttelyt ovat täyttäneet ensiluokkaisesti niille asetetut tehtävät, ei minkään pikkuseikan tulisi olla esteenä menestyville näyttelykiertoksille.²¹⁵ Nykypäivänä puhutaankin usein kiertonäyttelyiden sijaan vientinäyttelyistä.

Toiminnan haasteista huolimatta laadukasta taidetta saatiin nähdä koko maan laajuudelta Suomen taideakatemia säätiön kiertonäyttelyiden muodossa neljäkymmenen vuoden ajan. Näyttelyistä on yhä jäljellä korkeatasoiset näyttelyjulkaisut, joista on iloa ja hyötyä vielä tänä päivänä.

6 Loppupäätelmät

Suomen taideakatemia säätiön järjestämä kiertonäyttelytoiminta toi taidetta nähtäväksi valtakunnallisesti koko maamme laajuudelle. Kiertonäyttelytoiminta alkoi vuonna 1950 ja päättyi sellaisessa muodossaan vuonna 1990. Näiden neljäkymmenen vuoden aikana kierrokselleen lähti yhteensä 85 kiertonäyttelyä. Näyttelyt esittelivät niin maalauksia, veistostaidetta kuin grafiikkaakin. Kokonaiskatsauksessani Suomen taideakatemia säätiön kiertonäyttelyistä olen jakanut toiminnan kolmeen kauteen: Ensimmäiseksi kaudeksi olen määritellyt kiertonäyttelytoiminnan alkuvaiheet vuosina 1950–1980. Toinen kausi, 1980-luku, käsittää kiertonäyttelytoiminnan vakiintuneen aikakauden. Kolmas kausi kattaa kiertonäyttelytoiminnan loppumisen vaiheet vuonna 1990.

²¹⁴ Anneli Ilmosen haastattelu 19.10.2015.

²¹⁵ Kaila, Meri: Akatemian tasokas valikoima. *Kaleva*. 17.7.1983.

Kiertonäyttelytoimintaa järjestäneen näyttely- ja tiedotusosaston toiminta loppui Suomen taideakatemian säätiön toimintojen valtiollistamisen myötä vuonna 1990. Kiertonäyttelytoiminnan tarpeen vähenemiselle voidaan etsiä syitä taidemuseokentän muutoksesta 1980-luvulla. 1980-luvulla maakuntien taidemuseot alkoivat tehdä enemmän yhteistyötä keskenään ja samalla myös niiden omat kokoelmat karttuivat. Myös aluetaidemuseojärjestelmän kehittyminen vaikutti kiertonäyttelytarpeen vähenemiseen. Lisäksi muun muassa paikallisten museoiden keskinäiset näyttelyvaihdot vähensivät tarvetta valtakunnalliselle kiertonäyttelytoiminnalle. 1990-luvun lama-aika vaikutti niin ikään kiertonäyttelytoiminnan supistumiseen esimerkiksi henkilöstön vähenemisen ja erilaisten organisaatiomuutosten myötä.

Tutkielmani pääkysymys on se, miten vaikuttavuuden arviointia voidaan tehdä. Olen tarkastellut kysymystä vaikuttavuuden eri teorioiden kautta. Läpi työn olen punaisena lankana kuljettanut mukana kiertonäyttelytoiminnan arviointia. Tutkimusprosessin aikana olen havainnut vaikuttavuustutkimuksen laajan kentän ja monimuotoiset tavat määritellä vaikuttavuutta ja sen arviointia. Havaitsin, että yhtä ainoaa oikeaa tapaa arvioida vaikuttavuutta ei ole olemassa ja että minun pitää itse määritellä käyttämäni käsitteet oman tutkimukseni edellyttämällä tavalla. Havaitsin myös, että vaikuttavuuden tutkimuksessa yhteistä eri lähtökohdista tehdyille tutkimuksille on se, että arvioitavaa toimintaa pyritään jollakin tavalla parantamaan ja kehittämään. Myös oman tutkimukseni kohdalla toiminnan kehittäminen ja vanhoista käytännöistä oppiminen on olennaisessa osassa. Olen soveltanut eri vaikuttavuusteorioiden pohjalta oman tapani vastata tutkimuskysymykseeni siitä, miten vaikuttavuuden arviointia voidaan tehdä oman tutkimuskohteeni, kiertonäyttelytoiminnan kohdalla. Olen vastannut kysymykseen yksinkertaisen vaikutusketjumallin *tavoitteet-keinot-tulokset* avulla. Vaikutusketjumallin kautta olen pohtinut sitä, miten hyvin kiertonäyttelytoiminnalla on voitu saavuttaa sille asetetut tavoitteet.

Tutkimukseni tavoitteena oli arvioida, miten näyttely- ja tiedotusosaston kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuutta voidaan tutkia. Vaikuttavuutta on tutkittu monista eri lähtökohdista ja monen eri alan yhteydessä. Vaikuttavuuden teoriapohjaan ei ole muodostunut vakiintunutta terminologiaa ja tästä syystä eri lähteissä voidaan samoista asioista puhua eri termeillä. Vaikuttavuuden käsitteelle ei ole olemassa vain yhtä määritelmää, vaan se tulee aina määritellä kyseessä olevan aiheen ja tarkoituksen mukaan. Eri lähteitä

soveltaen olen päätenyt määrittelemään vaikuttavuuden seuraavasti: Vaikuttavuus merkitsee tavoitteiden ja niiden toteutumisen suhdetta tietyssä toiminnassa. Toisin sanoen, vaikuttavuus tulee siitä, miten hyvin toiminnan kautta saavutetut vaikutukset vastaavat toiminnalle asetettuja tavoitteita. Vaikuttavuuden arvioinnin edellytyksenä on siis huolellinen tavoitteiden asettelu. Myös vaikuttavuuden arvioinnille on olemassa monia eri arviointimenetelmiä riippuen halutusta tulosten tarkkuudesta ja arvioinnin tarkoituksesta.

Oman tutkimukseni tarkoitus on ollut saada tietoa jo päättyneestä kiertonäyttelytoiminnasta ja tähän olen päässyt vaikutusketjuajattelun avulla. Vaikutusketjuajattelun hyödyntäminen tuntui parhaalta menetelmältä tutkimusaineistoni analyysiin, koska sen selkeä prosessiluonne mahdollisti löytämään aineistosta olennaiset asiat vaikuttavuusarvioinnin kannalta. Vaikutusketjuajattelun avulla voidaan määritellä sekä vaikuttavuutta että koko arviointiprosessia. Vaikutusketjussa koko vaikuttavuusarvioinnin kohteena oleva prosessi käydään läpi kohta kohdalta ja lopuksi arvioidaan sekä prosessia että lopputuloksina olevia vaikutuksia sekä sitä kautta vaikuttavuutta. Vaikutusten arviointi pyrkii osoittamaan tavoitteiden mukaisen muutoksen tapahtumisen kun taas vaikuttavuuden arviointi tarkastelee vaikutuksia pidemmällä tähtäimellä.

Olen arvioinut sitä, miten Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan vaikuttavuutta voidaan tutkia kartoittamalla eri aineistolähteiden perusteella toiminnalle asetettuja tavoitteita, keinoja tavoitteiden saavuttamiseen sekä olen arvioinut tavoitteiden toteutumista. Olen soveltanut vaikutusketjuajattelun osia *tavoitteet-keinot-tulokset* kartoittaakseni koko toiminnan prosessin nämä askeleet. Koska arviointini on yleisluontoinen, toiminnan tavoitteisiin nojaava pohdinta, yksinkertaistettu vaikutusketjuajattelu sopii tutkimukseeni.

Olen lähdeaineistoni perusteella analysoinut Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnan tavoitteita ja niiden toteutumista. Olen pohtinut kiertonäyttelytoiminnan prosessia määrittelemällä toiminnan tavoitteet, keinot sekä tulokset. Tavoitteiden löytäminen vastaa kysymyksiin *mitä* tehdään ja *miksi* tehdään sekä *mitä varten*. Keinot tavoitteiden täyttämiseen vastaavat kysymykseen *miten* tehdään. Kiertonäyttelytoiminnan tavoitteet oli määritelty heti kiertonäyttelytoiminnan alkaessa 1950-luvulla. Tavoitteiden ytimessä oli alkuperäisen taiteen levittäminen mahdollisimman laajalle yleisölle.

Varhaisemmissa, 1950-luvun lähteissä tavoitteisiin luettiin myös yhteistyö taiteilijoiden kanssa ja taiteilijoiden tunnetuksi tekeminen. Tärkeänä tavoitteena oli myös tuottaa laadukasta tutkimuksellista tietoa. Erityisesti tutkimushaastatteluissa näyttely- ja tiedotusosaston henkilöiden puolelta tutkimus ja näyttelyjulkaisut saivat erityistä painoarvoa. Haastatteluissa korostettiin myös yhteistyön merkitystä näyttely- ja tiedotusosaston ja vastaanottavien museoiden välillä.

Museoammattilaisten ja museoiden välinen yhteistyö näyttelyitä lähettävän ja vastaanottavan tahon välillä ei tullut esiin painetuissa lähteissä, mutta haastatteluissa yhteistyön tärkeys kuitenkin korostui. Käytännössä yhteistyö museoammattilaisten välillä oli henkilökohtaista ja tiivistäkin. Oppia omalta alalta pidettiin hyvin tärkeänä kiertonäyttelytoiminnan osana. Toiminnan vaikuttavuutta arvioitaessa saattaa tulla esiin myös sivuvaikutuksia, joita ei ole varsinaisissa tavoitteissa määritelty. Näen museoammattilaisten yhteistyön ja ammatillisen osaamisen vahvistamisen olevan juuri tällainen kiertonäyttelytoiminnan positiivinen sivuvaikutus. Nykypäivänä ja tulevaisuudessa vientinäyttelyiden kehittämisen osalla verkostojen laajentamiseen ja uusiin kumppanuuksiin halutaan panostaa. Verkostoituminen ja verkostojen laajentaminen koetaan tärkeäksi osaksi näyttelytoimintaa.

Taiteen levittäminen mahdollisimman laajalle varmistettiin kattavasti ympäri Suomea kiertävillä näyttelyillä. Kiertonäyttelyiden houkuttelevuus oli avainasemassa, jotta mahdollisimman moni museo tai muu näyttelypaikka ottaisi näyttelyt ohjelmistoonsa ja sitä kautta mahdollisimman moni ihminen ne näkisi. Näyttelyiden korkea laatu on tässä tärkeä seikka ja laadun takasivat korkeatasoiset teokset sekä laadukas tutkimus. Korkean laadun lisäksi houkuttelevuutta edistivät näyttelyiden aiheiden monipuolisuus, kiinnostavuus ja ajankohtaisuus. Nämä keinot osoittautuivat toimiviksi, koska kiertonäyttelytoiminta levisi laajalle koko maahan.

Tutkimustulokseni osoittavat, että toiminnalle asetetut tavoitteet saavutettiin. Kiertonäyttelyt kiersivät laajasti ympäri Suomea, joten maantieteellisesti näyttelyt kattoivat suuren osan maastamme. Sen perusteella voidaan sanoa, että maantieteellisesti kiertonäyttelyt saavuttivat tavoitteensa esittää taidetta koko maan laajuudelle. Kävijämäärät kertovat, että näyttelyissä kävi paljon ihmisiä, joten sillä mittarilla mitattuna tavoitteeseen päästiin. Nämä kaksi aspektia ovat kvantitatiivisia eli näyttelyiden levinneisyyttä ja

kävijämääriä voidaan mitata. Kvalitatiivista eli laatuun perustuvaa arviointia voi tehdä esimerkiksi haastattelujeni pohjalta. Museoammattilaiset itse arvioivat, että toiminnan tavoitteisiin päästiin eli näyttelyt olivat laadukkaita ja keräsivät paljon yleisöä. Kiertonäyttelytoiminta ja siihen liittyvä tutkimus oli heidän mukaansa korkeatasoista.

Monipuoleisten tutkimusaineistojen merkitys tutkimukselleni on ollut suuri. Vain yhdessä eri aineistolähteitä analysoimalla on mahdollista saada selkeä kuva tutkittavasta ilmiöstä. Tätä tutkimusta varten olen kartoittanut Suomen taideakatemia säätiön kiertonäyttelytoiminnan tavoitteita, keinoja niiden saavuttamiseen sekä tuloksia. Olen arvioinut pikemminkin toiminnan vaikutuksia kuin sen vaikuttavuutta. Laajempaa vaikuttavuusarviointia varten tulisi tehdä lisätutkimusta kartoittamalla toiminnan pitkäaikaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia. Lisätutkimusta Suomen taideakatemia säätiön kiertonäyttelytoiminnasta voisi tehdä monesta näkökulmasta. Itse olen keskittynyt näyttelyiden sisällön kanssa tekemisissä olleiden museoammattilaisten antamaan kuvaan kiertonäyttelytoiminnasta, joka on ollut melko tutkimuskeskeinen, kun taas esimerkiksi konservattorien kuva näyttelytoiminnasta voisi olla erilainen, enemmän teoskeskeinen. Itse näyttelyiden sisällön analysoiminen ajankuvana voisi myös olla mielenkiintoinen aihealue.

Teosten liikkuvuuden ja kiertonäyttelytoiminnan tulevaisuus on kaksijakoinen. Edelleen arvostetaan alkuperäisten, aitojen teosten näkemistä ja siitä saatua kokemusta, mutta nykyisellä digitaalisella aikakaudella arvostetaan myös sitä, että taide-elämyksiä on mahdollista saada missä ja milloin hyvänsä. Taideteosten digitoiminen ja esimerkiksi erilaiset verkkonäyttelyt vastaavat tähän tarpeeseen. Teosten saavutettavuus, tavalla tai toisella, on haasteena tulevaisuudessa.

Museokokoelmien saavutettavuutta pidetään tärkeänä oman kulttuurin ja historian tuntemisen kannalta. Museokokoelmilla on monta tehtävää; kokoelmien on tarkoitus olla esillä, niitä on tarkoitus tutkia ja tulkita sekä pitää tallessa yleisöille tänään ja tulevaisuudessa. Museokokoelmat ovat parhaimmillaan, kun niitä käytetään ja tutkitaan asianmukaisesti. Eurooppalaiset kokoelmat muodostavat perustan kulttuurin ja historian ym-

märtämiselle. Museoiden vastuulla on taata, että kokoelmat antavat sitä viestiä mitä tarkoitus on ja mahdollisimman laajoille yleisöille. Lähtökohtana on ammatillinen ja sisältöön perustuva syy voimistaa kokoelmia lainaamalla niitä.²¹⁶

Kokoelmien lainaaminen ja sitä kautta teosten saatavuuden tärkeys on museoalalla huomattu ja yhteistyöhön eri museoiden välillä halutaan panostaa. Lainauksen esteiden purkaminen ja saatavuuden varmistaminen ovat myös tulevaisuuden haasteita teosten liikkuvuuden suhteen. Digitaalisella aikakaudella fyysisten teosten liikkuvuus on kuitenkin vain yksi puoli saatavuuden kehittämisessä.

Tulevaisuudessa museoiden kokoelmat ja näyttelyt ovat muutoksessa. Nuorin museosukupolvi ei ehkä edes halua hankkia aineellisia esineitä museoon, vaan painottaa henkilökohtaisia tarinoita. Näiden tarinoiden jakamiseen ei välttämättä tarvita näyttelyitä perinteisessä mielessä. Tässä tapauksessa internet-sivustot haastavat museon keräämisen ja säilyttämisen idean sekä aineettoman perinnön esittämisen.²¹⁷ Teosten digitaalinen saatavuus on siis tärkeää.

Tähän haasteeseen vastaa esimerkiksi finna.fi, joka on tuo Suomen museoiden, kirjastojen ja arkistojen aineistot kaikkien saataville. Finna on hakupalvelujen kokonaisuus, joka kehittyy jatkuvasti ja korvaa vaihteittain suomalaisten kirjastojen, arkistojen ja museoiden asiakkaille suunnattuja verkkopalveluja. Tällä hetkellä Finnassa on mukana yli 100 organisaatiota, museoista esimerkiksi Espoon kaupunginmuseo, Helsingin kaupunginmuseo sekä hotelli- ja ravintolamuseo. Finnassa pääsee selaamaan ja lukemaan verkossa saatavilla olevia aineistoja. Finnaa ylläpidosta ja kehittämisestä vastaa Kansalliskirjasto, mutta palvelua kehitetään yhdessä yhteistyökumppaneiden kanssa. Finnan tavoitteena on, että valtaosa muistiorganisaatioista ottaisivat palvelun käyttöön vuoteen 2020 mennessä.²¹⁸

Tämän tutkimuksen tarkoitus oli kartoittaa Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoiminnalle asetettuja tavoitteita sekä arvioida sitä, millä tavalla ja miten hyvin tavoitteet on saavutettu. Näin on saatu tietoa siitä, miten kiertonäyttelytoiminta on aikanaan

²¹⁶ Pettersson 2010, 166–173.

²¹⁷ Meijer-van Mensch & van Mensch 2010, 43.

²¹⁸ Mikä Finna on? 2017, <<https://www.finna.fi/Content/about>>.

päässyt tavoitteeseensa. Tietoa voidaan käyttää sekä vastaavan toiminnan taustoittamiseen että kehittämiseen nykypäivänä tai tulevaisuudessa. Maailma ja taiteen esittämisen toimintaympäristö on kiertonäyttelytoiminnan ajoista muuttunut ja muuttuu edelleen. Laadukkaan taiteen levittäminen ja siitä kertominen on kuitenkin yhä monipuolisen näyttelytoiminnan keskiössä.

LÄHTEET

HAASTATTELUT

Asiantuntijahaastattelut

Ahtola-Moorhouse, Leena: (Helsinki 21.9.2015)

Ilmonen, Anneli: (Tampere 19.10.2015)

Kava, Ritva: (Harjavalta 5.10.2015)

Keinänen, Timo: (Helsinki 22.9.2015)

Konttinen, Riitta: (Helsinki 15.10.2015)

Lamassaari, Taina ja Viherluoto, Päivi: (Hämeenlinna 23.11.2015)

Pennanen, Ulla: (Joensuu 26.10.2015)

Sinisalo, Soili: (Espoo 8.10.2015)

Haastattelija Tarja Hartman. Nauhoitteet Suomen Kansallisgallerian arkistossa, kopiot Turun yliopiston arkistossa. Litteroinnit tekijän hallussa.

ARKISTOT

Kansallisgalleria, Helsinki

Arkistokokoelmat

Näyttelyjulkaisut kiertonäyttelyistä v. 1980–1990.

STANTO H 46 – 86 kansiot kiertonäyttelyistä.

Suomen taideakatemian säätiön toimintakertomukset.

Suomen taideakatemian säätiön vuosikertomukset.

Suomen taideakatemian ohjesäännöt.

Suomen taideakatemian vuosijulkaisut.

Leikekokoelmat

Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelytoimintaa koskevat lehtileikkeet v. 1980–1990.

Lehdet:

Eteenpäin

Etelä-Saimaa

Hämeen Sanomat

Kaleva

Karjalainen
Kotimaa
Lapin Kansa
Länsi-Savo
Länsi-Suomi
Maaseudun Tulevaisuus
Satakunnan Kansa
Suomenmaa
Turun Sanomat

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Alastalo, Marja & Åkerman, Maria: Asiantuntijahaastattelun analyysi: Faktojen jäljillä. *Haastattelun analyysi*. Toim. Ruusu vuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti. Vastapaino, Tampere, 2010, 372–392.

Anttonen, Erkki: Taidevalistuksen puolesta karamellimaalauksia vastaan. *Museo* 3/2007, 21–23.

Ateneumin kiertävä kokoelma, Ateneum 2017, <<http://www.ateneum.fi/nayttelyt/suomen-taiteen-tarina-ateneumin-kiertava-kokoelma/>> (11.1.2017).

Barbican International Enterprises. Barbican International Enterprises – Touring Exhibitions 2016, <<http://www.barbican.org.uk/bie>> (4.11.2016).

Belcher, Michael: *Exhibitions in Museums*. Leicester University Press, Leicester, 1991.

Broms, Helene & Göransson, Anders: *Kultur i rörelse: en historia om Riksställningar och kulturpolitiken*. Bokförlaget Atlas, Stockholm, 2012.

Chen, Huey-Tsyh: *Practical Program Evaluation. Assessing and Improving Planning, Implementation and Effectiveness*. Sage Publications, 2005.

Harju, Virpi: Suomen Taideyhdistys ja Suomen taideakatemia säätiö kansallisen taide-elämän vastuunkantajina. *Kulttuurin rakentaja. Valtion taidemuseo 1990–2010*. Toim. Harju, Virpi. Valtion taidemuseo, Helsinki, 2010, 16–34.

Heikkilä, Suvii: *Kulttuurinen vaikuttavuus. Metodologinen pohdinta Satakunnan rahaston apurahojen kulttuurisen vaikuttavuuden kartoittamisesta*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, 2010.

Heinonen, Jouko & Lahti, Markku (toim.): *Museologian perusteet*. Suomen museoliitto, Helsinki, 2001.

Häyrynen, Simo: *Kulttuuristen vaikutusten arviointi kulttuuripoliittikan toimenkuvana: lähtökohtia*. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö (Cupore). Yliopistopaino Kustannus, Helsinki, 2004.

Jakonen, Olli: *Kulttuuri puntarissa. Kulttuuripoliittikan vaikutusten ja vaikuttavuuden arviointi Cuporessa*, Cuporen työpapereita 2. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämssäätiö (Cupore) 2016, <<http://www.cupore.fi/fi/julkaisut/tyopaperit/kulttuuri-puntarissa>> (1.2.2017).

Jääskinen, Aune: Kuvataiteen kiertolaiset. Viimeisin vuosikymmen. *Suomen taideakatemia 50 vuotta*. Toim. Paaermaa, Pauli & Jääskinen, Aune & Valkonen, Olli. Suomen taideakatemia, Helsinki, 1989, 28–33.

Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki, 2000.

Karjalainen, Tuula: Kuvataiteen kiertolaiset. Kiertonäyttelyjä 1956–1981. *Suomen taideakatemia 50 vuotta*. Toim. Paaermaa, Pauli & Jääskinen, Aune & Valkonen, Olli. Suomen taideakatemia, Helsinki, 1989, 20–27.

Karvonen, Minna (toim.) *Museoiden arviointimalli*. Museovirasto, Helsinki, 2007.

Keskustaidemuseotoimikunnan mietintö. Keskustaidemuseotoimikunta, Opetusministeriö, Helsinki, 1988.

Kettunen, Pekka: *Näkökulmia kulttuuripoliitiikan vaikuttavuuteen*, Cuporen työpapereita 1. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäatiö (Cupore) 2016, <http://www.cupore.fi/images/tiedostot/tyopaperit/pekkakettunen_v3.pdf> (11.1.2017).

Kinnunen, Ulla: *Näyttelyviennin ABC*. Suomen museoliitto, Helsinki, 2009.

Klassikot kiertueella, Ateneum 2017, <<http://www.ateneum.fi/nayttelyt/klassikot-kiertueella-2017/>> (11.1.2017).

Kontkanen, Riina & Saukkonen, Pasi & Mitchell, Ritva: *Vientiä, vaihtoa, vaikuttavuutta. Selvitys kulttuuri- ja tiedeinstituuttien merkityksestä Suomelle*, Cuporen verkkojulkaisuja 12. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäatiö 2012, <<http://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/riina-kontkanen-pasi-saukkonen-ja-ritva-mitchell-vientia-vaihtoa-vaikuttavuutta>> (11.1.2017).

Korpipää, Riitta: *Taidemuseoiden vaikuttavuus*. Taidemuseoalan kehittämissyksikkö Kehys 2005, <http://www.suomenkansallisgalleria.fi/wp-content/uploads/2014/04/14640_TaidemuseoidenVaikuttavuus.pdf> (11.1.2017).

Kulttuuripoliitiikan strategia 2020. Opetusministeriön julkaisuja 2009:12, Helsinki, 2009.

Levanto 2004a: Levanto, Marjatta: Taide kohtaa yleisönsä. Osa II. *Valistus, museopedagogiikka, oppiminen. Taidemuseo kohtaa yleisönsä*. Toim. Marjatta Levanto & Susanna Pettersson. Valtion taidemuseo, taidemuseoalan kehittämissyksikkö Kehys, Helsinki, 2004, 20–32.

Levanto 2004b: Levanto, Marjatta: Temppeleissä ja toreilla, oppimisesta taidemuseossa. *Valistus, museopedagogiikka, oppiminen. Taidemuseo kohtaa yleisönsä*. Toim. Marjatta Levanto & Susanna Pettersson. Valtion taidemuseo, taidemuseoalan kehittämissyksikkö Kehys, Helsinki, 2004, 49–62.

Lilja, Maria: Kokoelmat matkassa. *Kokoelmalla on tekijänsä! Ateneumin kokoelmatoinnin vaikuttavuus*. Toim. Teijamari Jyrkkiö & Eija Liukkonen. Valtion taidemuseo, Kehys, Helsinki, 2010, 243–249.

Meijer-van Mensch Leontine & van Mensch Peter: From disciplinary control to co-creation – Collecting and the development of museums as praxis in the nineteenth and twentieth century. *Encouraging Collections Mobility – A Way Forward for Museums in Europe*. Toim. Pettersson, Susanna & Hagedorn-Saupe Monika & Jyrkkiö, Teijamari & Weij, Astrid. Finnish National Gallery, Helsinki, 2010, 34–57.

Mikä Finna on?, Finna 2017, <<https://www.finna.fi/Content/about>> (7.2.2017).

Museoiden arviointi- ja kehittämismalli 2016, Museovirasto, <<http://www.museoarviointi.fi/>> (1.2.2017).

Museotilasto, Museovirasto 2016, <<https://www.museotilasto.fi/>> (28.9.2016).

Museum Network Conferences, Muscon 2016, <<http://www.muscon.org/de.html>> (4.11.2016).

Olavinen, Anja: Valistamisesta vuorovaikutukseen. *Kokoelmalla on tekijänsä! Ateneumin kokoelmatoinnin vaikuttavuus*. Toim. Teijamari Jyrkkiö ja Eija Liukkonen. Valtion taidemuseo, Kehys, Helsinki, 2010, 223–242.

Pettersson, Susanna: *Suomen Taideyhdistyksestä Ateneumiin. Fredrik Cygnaeus, Carl Gustaf Estlander ja taidekokoelman roolit*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura, Helsinki, 2008.

Pettersson, Susanna: Collections mobility – Stepping forward. *Encouraging Collections Mobility – A Way Forward for Museums in Europe*. Toim. Pettersson, Susanna & Hagedorn-Saupe Monika & Jyrkkiö, Teijamari & Weij, Astrid. Finnish National Gallery, Helsinki, 2010, 166–174.

Piekkola, Hannu & Suojanen, Otto & Vainio, Arttu: *Museoiden taloudellinen vaikuttavuus*. Vaasan yliopisto. Levón-instituutin julkaisuja 139. Vaasa, 2013.

Pöysä, Jyrki: Lähiluvun tieto. *Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu, 2015.

Rajahonka, Mervi: *Vuorovaikutuksessa vaikuttamiseen. Hyvinvointipalveluiden vaikuttavuus – caseja ja keinoja*, Aalto yliopisto, Kauppakorkeakoulu, Pienyrityskeskus, Helsinki, 2013, <<https://www.innokyla.fi/documents/859508/99cd497a-e7bc-4c11-bbac-c69200f1caa7>> (10.1.2017).

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti: Haastattelun analyysin vaiheet. *Haastattelun analyysi*. Toim. Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti. Vastapaino, Tampere, 2010, 9–36.

Salajas-Korte, Salme et. al. (toim.) *Suomen taideakatemian Näyttely- ja tiedotusosasto 25 vuotta*. Suomen taideakatemian näyttely- ja tiedotusosasto, Helsinki, 1981.

Taidemuseopoliittinen ohjelma. Museoasian neuvottelukunta. Opetusministeriö, Helsinki, 1984.

Tanninen-Mattila, Maija: Ateneumin taidemuseon näyttelytoiminnan linjauksia. Teoksessa *Kulttuurin rakentaja. Valtion taidemuseo 1990–2010*. Toim. Harju, Virpi. Valtion taidemuseo, Helsinki, 2010, 206–209.

Touring Exhibitions Group, Touring Exhibitions Group – the national network for touring exhibitions 2016, <<http://www.teg.org.uk/>> (4.11.2016).

Tuomaala, Seija: *Laatu taidemuseotoiminnassa*. Valtion taidemuseo, Helsinki, 1997.

Unelmien kuteita. Kiertonäyttely näyttämöpuvuista, Teatterimuseo 2016, <<http://www.teatterimuseo.fi/nayttelyt/kiertonayttelyt/unelmien-kuteita-kiertonayttely/>> (4.9.2016).

Vaikuttavuusindikaattorit kulttuuripolitiikan tietopohjan vahvistajina. Opetusministeriön julkaisuja 2009:57, Helsinki, 2009.

Valkonen, Olli: Suomen taideakatemia ja Ateneum. *Suomen taideakatemia 50 vuotta*. Toim. Paaermaa, Pauli & Jääskinen, Aune & Valkonen, Olli. Suomen taideakatemia, Helsinki, 1989, 10–19.

Vampyyrin varjostamat – lepakoiden salainen maailma (2012–2016), Luomus, Luonnontieteellinen museo 2016, <<http://www.luomus.fi/fi/vampyyrin-varjostamat-lepakoiden-salainen-maailma-2012-2016>> (4.9.2016).

Vilkuna, Janne: *75 vuotta museoiden hyväksi. Suomen museoliitto 1923–1998*. Suomen museoliitto, Helsinki, 1998.

Vilkuna, Janne: Suomen museoalan organisoituminen 1945–2009. *Suomen museohistoria*. Toim. Pettersson, Susanna ja Kinanen, Pauliina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2010, 27–46.

Liite 1

Haastattelukysymykset

Haastattelukysymysrunko näyttelyiden tekijöille

Taustakysymyksiä:

Miten olitte tekemisissä kiertonäyttelyiden kanssa?

Näyttelyiden tavoitteet ja niiden toteutuminen:

Miksi juuri nämä näyttelyt valittiin kiertonäyttelyiksi?

Mistä ideat näyttelyihin tulivat?

Mitä näyttelyillä ajettiin takaa, eli mitkä olivat näyttelyiden tavoitteet?

Saavutettiin asetetut tavoitteet?

Missä asioissa onnistuttiin?

Mikä olisi voinut mennä paremmin?

Henkilökohtaisia muistoja:

Mikä oli teidän suosikkinäyttelyenne, miksi?

Yhteistyökumppanit:

Mitä muistatte yhteistyökumppaneista maakunnissa?

Oliko tekijöiden puoli aktiivisempi näyttelyihin liittyen vai kentän puoli maakunnissa?

Olivatko jotkut tahot erityisen aktiivisia?

Ketkä henkilöt olisivat hyviä haastateltavia maakunnissa?

Kiertonäyttelytoiminnan lopettaminen:

Mitä mieltä olitte Valtion taidemuseon päätöksestä lopettaa kiertonäyttelytoiminta?

Jos toimintaa olisi jatkettu, mitä luulette, että siitä olisi seurannut?

Haastattelukysymysrunko näyttelyiden vastaanottajille

Taustakysymyksiä:

Miten olitte tekemisissä Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelyiden kanssa?

Näyttelyiden vastaanotto:

Millaisen vastaanoton kiertonäyttelyt saivat?

Missä asioissa kiertonäyttelyissä oli onnistuttu?

Mikä olisi voinut mennä paremmin?

Millainen alueellinen vaikutus näyttelyillä oli?

Yhteistyö:

Miten ja kuinka aktiivisesti teihin otettiin yhteyttä kiertonäyttelyiden tekijöiden puolelta?

Oliko tekijöiden puoli aktiivisempi näyttelyihin liittyen vai teidän puolenne?

Henkilökohtaisia muistoja:

Mikä oli teidän suosikkinäyttelyenne, miksi?

Muuta:

Mitä mieltä olitte Valtion taidemuseon päätöksestä lopettaa kiertonäyttelytoiminta?

Jos toimintaa olisi jatkettu, mitä luulette, että siitä olisi seurannut?

Liite 2

Suomen taideakatemian säätiön kiertonäyttelyt 1980-luvulla

Aloitus- vuosi	Näyttely	Paikkakun- nat / lkm	Näyttelyaika / kk	Kävijä- määrä
1980	Kokeileva 60-luku	7	13	36676
1980	Erik Enroth	11	12	25375
1980	Louis Sparren Suomea	30	32	27223
1981	Taiteilijattaria	6	27	150830
1981	Puupiirros Suomen taiteessa	15	16	25471
1981	Ilja Repin 1844-1930	23	33	45228
1982	Kuvanveistäjän luona	20	22	32506
1982	Collinin kansa	19	20	28624
1983	Ekspressionisteja 1940-luvulta	15	19	43451
1983	Lauréus 200-vuotismuistonäyt- tely	6	14	20726
1984	Sateenkaaren värit	21	23	56944
1984	Gustaf Wilhelm Finnberg	4	10	28480
1985	Kaskisavun kansaa	22	25	61487
1985	Taidemaalaria tapaamassa	7	15	40809
1986	Grand Prix	17	24	30203
1986	Arvid Liljelund ja arjen onni	17	24	46750
1987	Tunne ja ajatus	7	15	35905
1987	Aika-väri-tila	9	16	24975
1988	Wäinö Aaltonen väreissä, maa- lauksia ja piirustuksia	11	18	43843
1988	Maalauksen uusi kieli, suoma- laista modernismia 1956-61	9	15	43070